

VIGILIA

1935–2005 / 2

„Virrasszatok...”
KÖRKÉRDÉS A VIGILIA 70 ÉVES
JUBILEUMA ALKALMÁBÓL

Neves magyar írók, költők,
irodalomtörténészek, teológusok,
művészek és tudósok válaszai

- Szolgálat és párbeszéd 81

Részletek a Vigiliában megjelent programcikkekből

SCHÜTZ ANTAL:	Vigilia (1935)	85
BALLA BORISZ:	Őrség az éjszakában (1938)	85
SCHÜTZ ANTAL:	Vigiliás lelkület (1938)	86
SÍK SÁNDOR:	Vigilia (1946)	87
POSSONYI LÁSZLÓ:	Napló (1955)	88
MIHELICS VID:	Amire törekszünk (1964)	89
RÓNAY GYÖRGY:	Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez (1947)	90
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Vigilia (1995)	91

„VIRRASSZATOK...” KÖRKÉRDÉS A VIGILIA 70 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL

- „Virrasszatok...” A Vigilia jubileumi körkérdése 93

Adriányi Gábor (*egyházttörténész*), Aszalós János (*matematikus*), Bábel Balázs (*érsek*), Balla Zsófia (*költő*), Báthori Csaba (*költő*), Beney Zsuzsa (*költő*), Borbély Szilárd (*költő*), Czigány György (*költő*), Dávid Katalin (*művészettörténész*), Dévény István (*teológus*), Eckhardt Sándor (*orvosprofesszor*), Erdő Péter (*bíboros, prímás érsek*), Füzi László (*irodalomtörténész*), Gánóczy Sándor (*teológus*), Gömöri György (*költő*), Hafenscher Károly (*evangélikus teológus*), Heidl György (*esztétorténész*), Horányi Özséb (*kommunikációkutató*), Ittész János (*evangélikus püspök*), Jász Attila (*költő*), Jelenits István (*teológus*), Jókai Anna (*költő*), Juhász Ferenc (*költő*), Kalász Márton (*költő*), Kenyeres Zoltán (*irodalomtörténész*), Kereszty Rókus (*teológus*), Kertész Imre (*író*), Lengyel Balázs (*irodalomtörténész*), Marno János (*költő*), Márton László (*író*), Máté-Tóth András (*vallástörténész*), Máthé Andrea (*esztéta*), Nagy Gáspár (*költő*), Orosz Athanáz (*teológus*), Pályi András (*író*), Papp Lajos (*szívesbész*), Pomogáts Béla (*irodalomtörténész*), Pór Péter (*irodalomtörténész*), Rába György (*költő*), Ritoók Zsigmond (*klasszika-filológus*), Rónay László (*irodalomtörténész*), Sándor Iván (*író*), Szabó Ferenc (*teológus*), Szeghalmi Elemér (*újságíró*), Szennay András (*teológus*), Takács Zsuzsa (*költő*), Tandori Dezső (*költő*), Tringer László (*orvosprofesszor*), Tüskés Tibor (*irodalomtörténész*), Várszegi Asztrik (*pannonhalmi főapát*), Vasadi Péter (*költő*), Vásáry Tamás (*zongoraművész, karmester*), Vathy Zsuzsa (*író*), Visky András (*költő*), Vörös István (*költő*), Xeravits Géza (*teológus*) és Zlinszky János (*jogászprofesszor*) válaszai 94

SEMLE

- A Vigilia könyvkiadási tevékenysége 204

Szolgálat és párbeszéd

Az évfordulók nemcsak emlékezésre készítetnek, hanem számvetésre is. Mire vállalkozott az induló Vigilia, s hogyan tudta teljesíteni vállalt küldetését? A kérdésre akkor adhatunk választ, ha tekintetbe vesszük azt a történelmi helyzetet is, amelyben a lap megjelent. Az elmúlt hét évtized a magyar történelem három, egymástól lényegesen különböző korszakát fogja át. Az induláskor vállalt feladat alapvetően ugyanaz maradt, az aktuális történelmi-társadalmi környezetnek megfelelően mégis más-más hangsúlyokat kapott, amint ezt a lap három talán legjelentősebb – Vigilia címen megjelent – programadó írása meg is jelölte 1935-ben, 1946-ban és 1996-ban.

A lap a két világháború közti rövid békeidőben született. A „katolikus” megjelölést programszerűen is vállalta, de a szó eredeti „egyetemes” értelmében. Kerülni akart minden szűkösséget, kirekesztést; nyitottan fogadott minden igaz humánus értéket. Mindezt az irodalom és a teológia szintézisében tette, abban a meggyőződésben, hogy végső soron mindkettő az emberről szól, és őt szolgálja. Az irodalom a művészet eszközeivel, a teológia a kinyilatkoztatás fényében mutatja fel: íme az ember. Az ember, aki mindig konkrét történelmi szituációban él, de ugyanakkor nyitott az abszolút Titokra. (Harminc évvel később a II. Vatikáni zsinat hivatalosan is az egyház programjává tette: „az egyház útja az emberen át vezet”, a keresztény embernek egyszerre kell szolgálnia az ember evilági és másvilági boldogságát.)

A világháború után, 1946-ban teljesen megváltozott világban indult újra a Vigilia, egyre fojtogatóbb külső-belső korlátok-kényszerek között. Mégis: a szellem és a lélek szabadsága talán ekkor ragyoghatott föl a legfényesebben, éppen az őt körülvevő kényszer sötétjében. Ma már elmondhatjuk: különös módon talán éppen erre az időre esik a lap egyik fénykora. Éveken át a Vigilia lett a szabad szellem megnyilvánulásának szinte egyetlen orgánuma. Az irodalmi élet legjobbjainak írásai jelentek meg itt. A közös sors, az elfojtottság összetartó ereje egyfajta szolidaritást teremtett az eltérően gondolkodók között is. – Mindebben persze nagy szerepe volt annak is, hogy erre az időre esik a Vigilia két legnagyobb főszerkesztő-egyéniségének munkássága is: Sík Sándor és Rónay György jó három évtizedre meghatározták a lap arculatát. Alakjuk és munkásságuk mindmáig mérték és irányjelző maradt.

Az 1989-90-es fordulat egyik napról a másikra megváltoztatta nemcsak a politikai, de a kulturális és az egyházi környezetet is a Vigilia körül. A váratlanul beköszöntött szabadság új helyzetet teremtett a magyar társadalom és a magyar egyház számára. Átmenetileg úgy látszhatott, hogy a szabadság mindent megold, és egy csapásra jóra fordul minden a politikai, a gazdasági, a kulturális és az emberi életben. A 90-es évek eleje nagy reményeket keltett sokakban/sokunkban. A nekilendülő kezdeményezések a Vigilia körül is megváltoztatták a környezetet. Sorra jelentek meg új irodalmi és teológiai folyóiratok, a kulturális élet szabadon bontakozhatott ki. A Vigilia elveszítette monopóliumát, részben talán írótaborát is, hiszen most már a szaporodó folyóiratok szerkesztői szinte kilincseltek írásért-versért az íróknál. Fölpezsdülhetett a teológiai élet is: megindulhatott a világiakat is

befogadó teológiai felsőoktatás, a fiatal teológusok előtt megnyílt a külföldi tanulmányok lehetősége, újraindulhattak a szerzetesrendek, az egyház is bekapcsolódhatott Európa és a világ vérkeringésébe. Néhány évig úgy tűnhetett, kevésbé van szükség a Vigilia virrasztó feladatára, hiszen a sötét évtizedek végét értek.

Óriási ajándék a szabadság. Olyan váratlanul hullott az ölünkbe, hogy talán meg sem becsültük igazán, s *végképp* nem tanultunk meg helyesen gazdálkodni vele. Pedig néhány év alatt kivilágzott, hogy a szabadság csak akkor tesz boldogabbá és emberibbé, ha megfelelően bánunk vele, ha valóban „rendet” szül, akár Szent Tamás, akár József Attila értelmében használjuk a szót. Remélni lehet, hogy a fordulat óta és részben annak következtében létrejött rendezetlen viszonyokon is úrrá tudunk majd lenni. Remélhetjük ezt, de tennünk is kell érte. S ez mára új lehetőségek és új feladatok elé állítja a Vigiliát is. Érdemes talán említeni néhány olyan értéket, amelynek igazi kibontakozása máig várat magára.

1. *Szólás- és sajtószabadság.* Az összefogás helyett a széthúzás lett úrrá a magyar társadalmi élet szinte minden szegletében. Az önkiteljesítés, önmegvalósítás ösztöne mintha most hatalmasodott volna el. Az individualizmus, az egyén korlátokat nem ismerő szabadsága most tudott igazán kirobbanni nálunk. Talán érthetően, hiszen korábban erre nem volt lehetőség: vagy mert maga az eszme még nem fejlődött ki ennyire hatalmasra; vagy mert a politikai körülmények nem adtak hozzá élet- és mozgásteret; vagy mert másra, fontosabbra kellett az erő; vagy mert a közös szenvedések vagy éppen a közös feladatok nem engedték kibontakozni. Sorolhatnánk tovább az okokat konkrétan is: feldolgozatlanul és megemésztetlenül él tovább a múlt öröksége, nem történt meg „az emlékezet megtisztítása”, a társadalmi kiengesztelődés, hiányzott – és máig hiányzik – a kritikai (és önkritikus) kultúra, az események és teljesítmények tárgyilagos számbavétele...

A 20. század közepén sokan emlegették John Donne mondását: „Senki sem sziget, minden ember egy rész a kontinensből.” Nálunk mintha fordított folyamat játszódott volna le: az egységes(nek látszó) magyar társadalom, főleg az értelmiség egymástól egyre jobban eltávolodó, sőt egymással szembekerülő szigetekre darabolódott, s ezek a tömbök is egyre tovább hasadoztak szét. A szólásszabadság hangzavarba torkollott, az igazság közös keresése helyett mintha megannyian csak a maguk igazát bizonygatnák.

2. *Demokrácia, szabadverseny.* A demokratikus szabadságjogok nélkülözhetetlen feltételei az emberhez méltó életnek, a piacgazdaság pedig a gazdasági élet fejlődését hivatott szolgálni. Napjainkban azonban egyre nyomasztóbbá vált a politika és az üzlet elhatalmasodása a közéletben, a közbeszédben és a közgondolkodásban. Az ember legfontosabb kérdései ebben a légkörben egyre jobban háttérbe szorulnak, vagy éppen szóhoz se juthatnak. Negyven éven át a politika határozott meg mindent, betört még a magánélet szférájába is. Ma mintha hasonló jelenség tanúi (áldozatai?) lennénk. A Vigilia a politika legnagyobb nyomása idején is meg tudta őrizni (viszonylagos) függetlenségét, bár anyagi fennmaradásáért mindig harcolnia kellett. Erre törekszik ma is: a szellem magasából keres választ az ember valódi kérdéseire, Babits Mihály szellemében távol tartva magát mindenfajta „jobb” és „bal” polarizálódástól.

3. *Kultúra és szórakozás.* A kultúra mára mintha elszakadt volna éltető gyökereitől. Fő célja többé nem a természet és az ember művelése, nemesítése. Az ünnep emelkedettségét felejteti a szabadidő eltöltésére szakosodott szórakoztatóipar. A „kiművelt emberfő” hajdani eszményét a múzeumok lomtárába újí a fitness és a wellness csalogatása. A „light being” felszínes világa nem igényli a valódi értékeket, s egyre tovább rombolja az emberi méltóságot. A „magas kultúra” a kevesek passziójává lett a szubkultúrák burjánzása közepett. Eltűnőben van a társas együttélés és kommunikáció kultúrája is, a társadalmi szolidaritás, a megbízhatóság és a bizalom, és egyáltalán: azok az erények és értékek, amelyek nélkül aligha lehet emberhez méltó életet élni. Talán a politikai diktatúrák propagandagépezete sem tudta ennyire átgyúrni az emberi tudatot.

4. *A tudományos-technikai fejlődés eredményei* bámulatosak, alig győzünk ismerkedni az elének kerülő technikai újdonságokkal. De a szaktudományok inkább csak a technikai újdonságok terén jelennek meg a mindennapi ember életében, kapcsolatuk az élet végső kérdéseivel megszakadt. Még a filozófiát és a teológiát is az a kísértés fenyegeti, hogy ezoterikus szaktudománnyá válik, amelynek nyelvezete az átlag értelmiséginek követhetetlen, fölvetett kérdései pedig gyakran öncélúak. Az értelem mintha visszaszorult volna a szaktudományos kutatás területére, a szaktudományok pedig mintha egyre jobban eltávolodnának egymástól. Tudásunk a kozmosz titkairól exponenciálisan szaporodik, ugyanakkor viszont mintha az élethez szükséges alapvető ismeretekben hiányt szenvednénk. Heidegger még a „lét felejtését” vetette a modern ember szemére, ma mintha az értelmes élet halványulna el.

5. *Az egyházak újjáéledése.* A változások nyomán az egyházak is újra szabadon működhetnek, sajnos azonban nem igazán tudtak az új magyar társadalom integráló erejévé válni. Magyarozza ezt talán az, hogy erejüket intézményeik újjáépítése, az új körülményekhez való alkalmazkodás kötötte le. De mindez nem változtat azon a tényen, hogy a II. Vatikáni zsinat által óhajtott párbeszéd egyház és világ között Magyarországon mindeddig alig indult meg. (Bár a hétköznapi élet szintjén számos szép példát láthatunk hívők és nem hívők gyümölcsöző együttműködésére.) Sáncok és bástyák épültek, újabb és újabb előítéletek, félrehallások, rosszindulatú gyanakvások születtek, a társadalom megosztottságát nem enyhíti a keresztény üzenet a kiengesztelődésről, a megbékélésről, a közös jövőnk érdekében való együttműködésről.

Másfél évtizede élünk ebben az immár magunk formálta „szép új világban”, s mára – éppen a felsorolt tünetek láttán is – mintha újra, régi-új módon fontossá válna a Vigília küldetése a mai magyar társadalom és egyház számára.

Akad-e ma a magyar társadalomban olyan „kerekasztal”, amely értelmes szóra, közös eszmecserére össze tudja gyűjteni az embereket. Ahol mindenki helyet foglalhat, bárhonnán jött is, ha tiszta szándék hozza oda. Ahol nem áll fel X, ha bejön Y, és megfordítva. Ahol valódi párbeszéd kezdődik, az igazság közös keresésének szándékával. Ahol tiszteletben tartják egymást az összegyűltek, s előítélet megki-rekesztés nélkül hallgatják meg (és gondolják végig) egymás gondolatait, ahol tehát tudnak együtt-gondolkodni.

Valaha híres volt a „Vigília-kör”, Rónay György és Sík Sándor kávéházbeli beszélgetései. Merész álom volna, hogy a Vigília létrehozzon egy ilyen „kerekasztalt”?

Hogy a lap hasábjain fórumot nyisson mindazoknak, akik igaz szót kívánnak váltani egymással, akik igaz szándékkal akarnak párbeszédet kezdeni nemcsak az azonos módon gondolkodókkal, hanem a más nézetet vallókkal is? Hogy a lapban megjelent írások valódi értelmiségi attitűddel próbáljanak választ keresni érték- és irányvesztett világunk legfontosabb kérdéseire? Közérthető nyelven, mégis tudományos igényvel megírt esszékre gondolunk, amelyek vállalják a személyes hangot, személyeskedés nélkül, amelyek őszintén keresik az igazságot, azt az Igazságot is, amely egyetemes, mert korok és idők fölött áll, és a szeretetben válik teljessé.

A mostani szám az ünnepé: múltba pillantás, helyzetfölmérés és előre tekintés. Így aztán valamiképpen talán éppen erre a dialógusra tesz kísérletet. A szerkesztők a szellemi élet jeles képviselőit kérték fel, mondjanak véleményt a virrasztás feladatáról, az írástudók felelősségéről. Tudatosan távol maradtak a politikától, nem vártak szaktudományos tanulmányokat sem. A szerkesztők hálásan köszönek minden választ, és a szerzők névsorában közlik őket, meghagyva egyik-másik szövegben olyan kijelentéseket is, amelyek talán vitára hívnának.

Álmunk az, hogy ez a nyitottság egyszer egyetemessé tágulhat, a sokféleség pedig lassan olyan harmóniába rendeződhet, amelyben megférhetnek a maguk helyén az esetleg idegenen csengő, disszonáns felhangok is. Ehhez a következő lépés az lenne: a beérkező írások nemcsak egy helyütt, egy lapban kapjanak helyet, hanem „álljanak is szóba” egymással: alakuljon ki valódi párbeszéd köztük, egyfajta értelmiségi közgondolkodáshoz vezetve, amelyben egyetlen kritérium az igazság őszinte keresése, s ennek részeként a felismert igazság elfogadása, tisztelete.

Fölmérülhet a kérdés: hogyan válhat ilyen nyitott, mégis felelős fórummá egy katolikus kiadvány, mit adhat hozzá a keresztény hagyományra épülő teológia mai útkeresésünkhöz? A kérdést két ellentétes oldalról is kísérheti gyanakvás. Egyfelől: ami katolikus vagy egyházi, az eleve pártos, kirekesztő, nyitottság és katolikum nem férhet össze egymással. A másik oldalról: a Vigilia feladja katolikus önazonosságát, ha teret ad a másként gondolkodók nézeteinek is. Meggyőződésünk, hogy a valódi egyetemesség (=katolicitás) éppen az „Igazság ragyogásában” tudja szintézisbe hozni a különféle igazságokat, befogadni és kibontakozásában segíteni minden emberi értéket. A II. Vatikáni zsinat egyik nagy újdonsága az ökumené meghirdetése volt: párbeszédet kezdeni nemcsak keresztény testvéreinkkel, hanem a többi vallások tagjaival és a nem hívő emberekkel is, abban a meggyőződésben, hogy mindnyájan Isten szeretetének meghívottjai vagyunk, az „emberiség nagy családjában testvérek tekintve egymást”.

A közös virrasztás, az újra kezdődő párbeszéd kísérletére II. János Pál szavai bátoríthatnak, aki 1991-es magyarországi látogatása során így szólt a tudósokhoz és a művészekhez: „A tudományok és a művészetek képviselői, akik különböző vallási és politikai meggyőződésűek vallanak, ma szabadon egyesülhetnek abban a közös erőfeszítésben, hogy az igazságot, a jóságot és a szépséget keressék és szolgálják a kultúra és az emberiség igazi fejlődése javára, a Teremtő és Megváltó Isten szándékai szerint.”

Evvel a reménnyel adjuk át ünnepi számunkat régi és új olvasóinknak és szerzőinknek.

A Vigilia

Részletek a Vigiliában megjelent programcikkekből

Schütz Antal: Vigilia (1935)

A ma és a holnap között van – az éjtszaka, a rémekkel, sejtelmekkel, reményekkel teljes éjtszaka; s a hajnalvárók és holnap-építők attitude-je – a virrasztás és őrtállás: vigilia!

Vigilia: az őskereszténység szíve-dobbanása; ifjúság, élet, tartalom, alakító erő. Elevenbe vágott és ott vibrált a lelkekben az első indítás erejével az Üdvözítő „Vigilate” fölszólítása, mely végigzúg az Evangéliumon: Hasonló a mennyek országa a tíz szűzhez, kik fogták lámpásukat és a vőlegény meg a menyasszony elé mentek (Mt 25,1). Boldogok azok a szolgák, kiket mikor megjön az Úr, ébren talál. És ha a második és a harmadik őrváltáskor jön és úgy találja őket, boldogok ama szolgák. Bizony mondom nektek, hogy fölövezi magát, asztalhoz ülteti őket és szolgál nekik... Ha tudná a házigazda, mikor jön a tolvaj, bizony ébren őrködnék és nem engedné betörni házába. Ti is virrasszatok tehát, mert nem tudjátok, mikor jön el a ti uratok (Lk 12,35; Mt 24,42).

A virrasztás fogékonyra, éberré tesz; mikor nyüvi a testet, új lehetőségeket nyit a lélek számára. A virrasztás nem bóbiskoló, szunyókáló aggastyánoknak való, hanem álmatlanságot bíró fiataloknak – természetesen az Üdvözítő örök normája szerint: nem a test teszi, hanem a lélek (Jn 6,64); való mindazoknak, kikben megvan a jövő hivatottjai számára magától értődő egyetemes foglalni-vágyás, az elmozdít-hatatlan érték-hierarchia szellemében: „Minden a tiétek, akár a világ, akár az élet, akár a halál, akár a jelenvalók, akár a jövőndők; minden a tiétek; ti pedig Krisztusé vagytok, Krisztus pedig az Istené” (1Kor 3,22); és való azoknak, kikben megvan az a plaszticitás, mely mindent át tud járni a maga lelkével és mindent a maga képére tud formálni.

Ez a vigiliás szellem, és csak ez van hivatva elébe menni és elébe dolgozni a holnap nagy titkának.

Balla Borisz: Őrség az éjszakában (1938)

A Vigilia vezetői tüzet őriznek az éjszakában. A szikrát felülről kapták, szent ez a tűz és nem szabad kialudnia.

A hozzá hasonló őrhelyek, amelyek szelíden és makacsul őriznek egy kétezeréves titkot, ma ritkulnak: tragikus világunk figyelmét új lángok vonják magukra, amelyek mögött már nem a kétezeréves kereszt árnyéka remeg földi világunk éjébe: mint öröklétet és feltámadást ígérő titokzatos jel. Az új máglyákhoz a keresztnek sokszor már csak annyi a köze, hogy elégetik benne. És mind többen és többen vannak, kik fahasábjakkal a hitetlenség tüzeit táplálják.

A Vigilia útja: a katolikus spiritualizmust kell hirdetnie minden formában, azok részére is, akik még távol állnak tőlünk, de akik várják az általános tájékoztatásban, hogy megismerjék az igazságot. (*Non veni vocare justos, sed peccatores.*) És politizálhatunk mindenütt, de a Vigilia hasábjain ne politizáljunk. Aki Keresztes Szent Jánost, Szent Tamást, Szent Ágostont vagy Lisieux-i Szent Teréz szellemét megérti, jó bástyája lesz a döntő pillanatban hitének; a katolikus misztika művelése, kritikai ismertetése, mélységeinek feltárása maradjon továbbra is egyik legfontosabb feladata e folyóiratnak.

Schütz Antal: Vigiliás lelkület (1938)

Vigiliás lelkület – ez nagy hivatást jelent és nagy követelménnyel jár. Hivatása: ezt a mi éjtszakánkat áldott, szent, termékeny éjtszakává szentelni. Mert vannak átkos éjtszakák, szicíliai vecsernyék és Bertalan-éjjelek; éjtszakák, hol a kétségbeesés, gonoszság és bűnös mámor jár. És vannak keserves és kétségbeesett, szomorú virrasztások, siralomházban és adósok börtönében, bűntanyákon és játékbarlangokban... A mi éjtszakánk álma a Karácsony-éj – *Stille Nacht, Heilige Nacht*; a Húsvét éjtszakája, az *Exultet* és feltámadás éjjele. És a mi virrasztásunk a hűség, amely odaül a kétségbeesés ágyához és súg neki biztatást, a mi virrasztásunk a gondozás angyala, mely ott jár a beteg körül, meghallja még oly halk nyöszörgését is, ki nem mondott kérését is, érti és értelmezi krízisének minden fázisát, és egészséget lát neki. A mi virrasztásunk: a felelősség anyai és atyai virrasztása, amely virrasztja a gondtalanság és gyermekiség álmát, és önmagát emészti gondban és termékeny tervezésben munkává, kenyérré, csillagokká, az elkerülhetetlen reggel és munkanap számára...

S ennek a vigiliás lelkületnek kiváltsága a vigiliás szenzórium: egy hatodik érzék, amely megérzi a még üszögében levő hajnalköszöntő vágyat és reményt, hallja a rügyek pattogását, a földalatti vizek csobogását és titkos források fakadását; tudja értelmezni a meg nem született szent igények jeleit, tudja látni és láttatni a jobbravirradásnak hajnali fényszálait, melyeket a világosságnak és a sötétségnek egyaránt Teremtője nem mulasztott el beleszólni a legfeketébb éjtszakába is. Nem lát rémeket, mint az ernyedt és ijedt virrasztó; nem hallucinál, mint a kényszeredett és kizsákmányolt virrasztó, hanem megtelik szent és éltető víziókkal, és azokat sugározza szét, mint „a mécses, amely belevilágít a ködös éjtszakába”.

Milyen víziók ezek?

Mi tudjuk, hogy az a szomorú éjtszaka azért borult ránk, mert engedjük elhomályosulni nagy csillagainkat, az örök igazság, a meg nem alkuvó erkölcsi normák, a szent eszmények csillagait. Mi tudjuk, hogy ennek az éjtszakának a legmélyebb értelme és oka nem politikai, nem gazdasági veszedelem, hanem egy végzetes kísértetjárás, csillaghullás, örök értékek halványulása. Mi tudjuk, hogy ebből a veszedelemből mit idézett fejünkre az írástudók árulása és jóvá akarjuk tenni apáink bűneit. Mi tudjuk, milyen éjtszakát hoztak reánk meg nem emésztett eszmék, normátvesztett akarások, eszményektől elszakított szenvedélyek, Istentől elpártolt, a föld és vér szellemeivel természetellenes szövetségre lépett lel-

kek; és mi hivatásunknak tekintjük visszaparancsolni a sötétség szélére a mítoszt, hogy ismét trónjára kerüljön a logosz.

Ezért ebben az éjszakában rendületlenül arra a Hajnalcsillagra irányítjuk a tekintetünket, mely alkonyt nem ismer, mely igaz világosság, amely teljes igazsággal és kegyelemmel, és amelynek bőségéből nem lehet soha elég bőségesen meríteni.

Sík Sándor: Vigilia (1946)

Vigilia: *virrasztás*. Virrasztók vagyunk, úgy érezzük, mi, akik e szemle hasábjain akarunk szólni testvéreinkhez. A virrasztó az éjszakában virraszt. Mi is éjszakában állunk. Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélen már túl, de a hajnalon még innen: derengés előtti szürkület. A csillagok már fázva bújnak el, a nap még csak sejlik a látóhatár alatt. De mi még lelkünk szemhártyáján őrizzük a csillagok képét és éber szenvedéllyel várjuk, tudjuk, hívjuk a kelendő Napot.

Virrasztunk, de nem egyedül. A *virraszt* ige többes számú alanyt kíván maga mellé. Egyedül csak az virraszt, aki kénytelenségből teszi. Akiket lelkük parancsa, akiket egy meglátott cél ihlete tart ébren, azt az éjszakában hamar felismerik testvéri célok virrasztói és közös tűz köré húzódnak. Mi is *együtt virrasztunk* közelebbi és távolabbi testvérekkel...

Írók vagyunk, *egynek tudjuk magunkat az élő magyar irodalommal*. Nem vagyunk szekta, nem vagyunk párt, nem vagyunk még csak írói csoport sem: egyszerűen magyar írók vagyunk. Sem szemben nem állunk többi író-társainkkal, sem külön nem állunk tőlük. Az, hogy katolikusok vagyunk, nem távolít, hanem közelebb visz hozzájuk: a megértés, a szeretet, az egyetemesség – a szakmai összetartozás társadalmi, és a magyar szó szenvedélyes szerelmének vérünkbe írt törvényén túl – a mi számunkra lelkiismereti parancs. Az az eretnek gondolat, hogy a katolikus irodalom valami exterritoriális szentbirodalom, vagy egy önként elkülönült gettó, ami nem tartozik bele az egyetemes irodalomba, nem tőlünk ered.

Mi katolikusok vagyunk, azaz egyetemesekek; nem rész; hanem egész. Nem egy a többi közt, értője és testvére, áthatója és kovásza kell lennünk mindennek. Mi akarunk és tudunk megérteni mindent, azt is, ami bennünket nem ért. Szeretnünk kell és szeretni akarunk mindenkit, azt is, aki bennünket nem szeret. Nekünk lehetnek ellenségeink, de mi nem vagyunk ellenségei senkinek. Mindenkit hívunk és mindenkihez van mondanivalónk: „minden népeknek” szól a küldetésünk. Ezért nem képzelhető katolikusellenesebb valami, mint visszahúzódni a gettóba – még ha ezt a gettót sekrestyének, vagy templomnak, katolikus egyesületi életnek, vagy katolikus irodalomnak hívják is. Parancsunk van rá, hogy „amit fülünkkel hallottunk, a háztetőkről hirdessük”.

A vigilia egyházi értelme: *szent előkészület*, böjttel, imával, virrasztással egy nagy *ünnepre*. Nekünk a vigilia nem profán virrasztás. Aki parancsot adott rá, ezekkel a szavakkal adta: „*vigilate et orate* – ébren legyetek és imádkozzatok”. A mi vigiliánk mindenképen szent dolog.

Szent dolog nekünk az irodalom is. Nem mesterség, vagy nem csak az; nem eszköz az érvényesülésre, vagy nem elsősorban az; nem is út a dicsőség felé, bár az, ha becsületesen írók vagyunk, alázatos önérzetünk forrása is. Nekünk az irodalom mindenekelőtt hivatás, küldetés, bizonyos értelemben apostoli életforma. Hisszük, hogy Isten bízta ránk a talentumot és a küldetést, és tudjuk, hogy egykor számon veszi rajtunk. „A szolgálatok különfélék” – nekünk ezt adta a Lélek: tudjuk, hogy nekünk ez által kell betöltenünk napszámunkat és ebben kell „szentté lennünk”. Nekünk az írás szent dolog, áhítat és szerelem tárgya: szent szenvedély.

A kereszténység nekünk az élő Isten egyszeri történelmi kinyilatkoztatása, az élő egyház misztikus és életadó közössége, az Istenben való örök élet mérhetetlen fontosságú földi előkészülete, hitnek és szeretetnek végtelenül egyszerű életprogramja, titokzatos életlendület és csodálatos Kaland: időre és örökkévalóságra szóló szentséges életforma, amelyben benne van minden, ami emberi, és minden, ami az Istenből az ember számára hozzáférhető.

Adventi virrasztásunk a felé a karácsony felé repes, amikor ez a nagy kereszténység és benne az Örök Ige testté lesz az emberekben – a magyarokban, Európában, az egész emberiségben. Nincsenek ópiumos illúzióink és távol tőlünk az olcsó messianizmus: tudjuk, hogy a mi Megváltónk immár csak az Idők Végén jön el, addig ez a földi élet egészen ki nem bontakozhatik az adventi hangulatból. De egyszer már itt járt közöttünk, elmondta az Út, Igazság, Élet ígét és ránk bízta, hogy elmondjuk mindenkinek.

Ennek a nagyszerű, ennek az egészen magyar és egészen európai, egészen katolikus és egészen emberi, egészen magasrendű és egészen mindenkinek-való, egészen hagyományörző és egészen „haladó” szerves és átfogó kultúrának: ennek a nagy Ünnepek vágya és reménye, hite és akarása parázslék virrasztásunk tüzeiben.

Tudjuk, hogy ez a sokak szemében „botrány vagy oktalanság”, de tudjuk azt, hogy sokan, nagyon sokan lesznek, akik a maguk lelke hangját hallják ki szavunkból. Ezeket hívjuk testvéri szeretettel: jertek, virrasszatok és imádkozzatok velünk!

Possonyi László: Napló (1955)

Huszdik évét lépi át az 1935. Gyertyaszentelőjének napján indult Vigilia. Eddigi története pontosan két külön évtizedre válik. Az egyik 1935-től 1944 áprilisáig tart, a másik az 1946-os újraindulástól egyelőre máig. A lap nem áll meg, tovább halad számaival hónapról hónapra; de a Vigilia első tíz évének szerkesztője mégis megállhat egy pillanatra az indulás huszdik évfordulóján. Éppen csak egy pillanatra. Éppen csak emlékezésre. Éppen csak fölmérni azt, ami húsz évvel ezelőtt csírázni kezdett az akkori Vigilia hasábjain, s ami kiérett belőle.

Mi volt az első tíz év Vigiliája? Nem tudok tárgyilagos lenni; húsz évvel ezelőttről az ifjúság és a férfikor közti időszak legszebb évei fénylenek felém. De azért úgy érzem, híven fedik az igazságot emlékeim: a magyar katolicizmusnak az a nemzedéke, amely akkor a Vigiliát létrehozta, lelki szorongásból és szükségletből – és saját lelki hiányainak, de egy a magyar katolicizmus kultúrájában is meglévő

nagy úrnek a betöltésére alkotta meg egykor ezeket a hasábokat. Mire eszméltünk rá mi, akkori „fiatalok”? Arra, hogy a magyar katolicizmus valamilyen idegenkedés és fáziselmélet hullámvölgyében van a katolikus világnak nem is egy, hanem több nagy áramlata mögött. Mik voltak ezek az áramlatok? Mindenekelőtt az egyetemes Szociális gondolat, amely világhorizonttá tágult. Másodsorban a világ katolicizmusának a modern korban újjáéledt misztikai áramlata.

Az első évtized Vigiliájának szerkesztője az indulás huszadik fordulóján csak azt mondhatja, amit az első évfolyam húsvéti számának vezető tanulmányában a folyóirat mai főszerkesztője, Sík Sándor írt, aki a lap tervezésénél is ott volt s „A katolikus irodalom problémájához” hozzászóló mindenkorra érvényes fejtegetései végén: „Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus” – Esendő kis szolgálak vagyunk; de amit megtennünk szükséges volt, megtettük...

Mihelics Vid: Amire törekszünk (1964)

A kereszténység ugyanis nem egyszerűen bölcelet vagy tanoknak rendszere, hanem élet is, amelyet Isten igéje lelkesít. Következésképp mindazoknak viselkedése és magatartása is, akik kereszténynek vallják magukat, dialógus jellegével bír. És ha ez a dialógus nem is olyan szabatos és látványos, mint a publicisztikai, nem kevésbé hatásos és – mindenképpen hitelesebb. Erre is áll, amit Sík Sándor az igazi vallásos költészetéről ír, hogy „akár ki se ejtse Isten nevét, ki se mondja a vallás szavait”, akkor is meglesz „a levegője, a láthatatlan vezető sugara, az észrevétlenül veleszengő mélységi rezonanciája”. Ma különben is az a helyzet, hogy a világ evangelizálásának és megszentelésének munkája annál eredményesebbnek ígérkezik, minél zajtalanabbul, minél névtelenebbül történik.

Vannak, akik szociológiai vizsgálódásokból és statisztikai adatokból a vallási elem fokozatos csökkenésére következtetnek az emberi történetben, s emiatt borúlátóan merengenek a jövőbe. Sík Sándor, ámbár realista igyekezett lenni, nem osztotta ezt a felfogást, s nem osztjuk mi sem, akik munkatársai lehettünk. Nemcsak azért nem, mert hiszünk Isten gondviselésében és Krisztus ígérésében, és nem is csupán azért nem, mert szemtanúi és figyelői vagyunk az egyház vitalitásának. Hanem mert meggyőződésünk, akárcsak legújabb kori legnagyobb katolikus gondolkodónknak, Teilhard de Chardinnek, hogy a szédületesen rohanó tudományos civilizáció ilyen vagy olyan módon meg fogja javítani az emberek Istennel való találkozásának anyagi és tárgyi feltételeit. Ez a civilizáció azzal, hogy minden területen nagyobb tökéletességre emeli az embereket, bizonyára hozzá közelíti őket egy olyan szellemi állapothoz is, amelyben a természetfölötti rendeltetés tudatának könnyebb és nagyobb lehetősége nyílik a kibontakozásra. Ezért is tartjuk a keresztény hívők elemi kötelességének, hogy minden erejükből ott szorgoskodjanak ennek a mi új világunknak szebbé, jobbá és nemesebbé tételén.

S ebben sarkall folyóiratunknak is az a programja, hogy tőle telően elősegítse az okos és felvilágosult gondolkodást, a türelem és szeretet tanúsítását, a maximális megfelelést azokra a várakozásokra, amelyeket az előttünk és körülünk játszódó társadalmi és technikai változások támasztanak magyar népünk és a nagyvilág irá-

nyában. „Törekvés ez, a siker mértéke más kérdés”, idézhetjük Sík Sándor szavait. Ami azonban döntő kritérium: hogy legyen a törekvés „egyenes, tiszta és fenntartás nélkül való”.

Rónay György: Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez (1947)

Ha a katolikus írókban több a tudás, ha jobban ismerik a katolicizmust, bizonyára jobb és mélyebb lett volna – és lenne – katolikus szellemű irodalmunk. Akkor a katolikus szellem *irodalmi* megnyilatkozását nyilván nem látta volna ügyefogyott kritikánk az oly bárgyúan tisztaerkölcsű történetkében, amelyek egy mai tizenhat éves diák szellemi színvonalának is alatta állnak; akkor e kritikának meglették volna a maga *valóban irodalmi és valóban katolikus* szempontjai. Csak-hogy itt is megbosszulta magát az a strukturális paradoxia, amelyre már céloztunk; megbosszulta magát egy másfajta változatban: az álszemérmességgel párosult hazugság köntösében. Ha katolicizmusunk, elsősorban középosztályi rétegében, nem annyira hangulati jellegű, hanem racionalistább és kritikusabb – úgy racionalista és úgy reálisan intellektuális, ahogyan Szent Tamás kívánta; ha nem enged a szólamoknak s nem tér ki az adott társadalmi, szociológiai és morális helyzetben a belső leszámolás elől; ha könyörtelen következetességgel elválasztja azt, ami lényegileg katolikus és keresztény attól, ami pusztán opportunitásból ölti föl magára a kereszténység mezét, oly tolakodóan, hogy hovatovább önmaga szabja meg a kereszténység mivoltát, s oly hazugul, hogy kereszténységével játszva összeegyeztet mindenféle turáni és faji és egyéb pogány mítoszt – ha, mondom, a katolicizmus mindezt úgy ítéli meg és úgy ítéli el, ahogyan a tanból megdönthetetlen logikával következik, s ha a kereszténységet álarcul s érdekei pajzsául használó mindenféle mítosszal szemben fölvonultatja az igazi keresztény tanítást: akkor világosan és halaszthatatlanul parancsként állottak volna előtte elsődrendű föladatai, az értelemre és önbírálatra nevelés, az igazság könyörtelen érvényesítése önmagunkkal szemben, minden belső ellentmondás fölszámolása társadalomban, politikában, s művészetben is. Akkor az irodalmi hazugságra és lélektani képtelenségre, a regénybeli hamis szemléletre és a versbeli üres retorikára a kritika nyíltan rámondta volna, hogy hazug és képtelen és hamis és üres; akkor a bírálat nem tűrt volna meg katolikus irodalom címkéje alatt olyan műveket is, amelyek lehet, hogy az esetlenségig ártatlanok voltak, de nem voltak irodalom, mert nem voltak művészet. S akkor bizonyára illúziók helyett szükség lett volna elvekre az ítéletben, s akkor ezeket az elveket ott keresték volna, ahol valóban meg is találhatók: például a tomizmus tökéletesen világos és tökéletesen helytálló esztétikai tanításában. S ha ott keresték volna, akkor arra is ráeszméltek volna, hogy a művésznek az a hivatása – és semmi más –, hogy jó művet alkosson, s a mű katolikus volta nem az író katolikus *szándékából*, hanem katolikus *élményéből* következik. Tehát tökéletesen hamis a „katolikus irodalom” ama kasztszerű fogalma, ahogyan nálunk általában értelmezik; „katolikus irodalom” ilyen formában egyszerűen nincs. Van irodalom, van művészet; írónak, művésznek van katolikus élménye; s mű és művészet, amelyben az alkotó *katolikus élménye*

valószínűleg a művészet követelményeinek megfelelő művé, katolikus mű és katolikus művészet. De ami nem felel meg az általános esztétikai követelményeknek, az lehet ugyan katolikus, de nem művészet; ha pedig nem művészet, akkor a legbuzgóbb katolikus szándék sem teheti azzá. S ha így fogtuk volna föl a katolikus irodalmat, akkor nem rekesztettük volna ki magunk az egyetemes irodalomból, s nem rendeztünk volna be külön kis majort magunknak az igazi művészet perifériáin.

„Katolikus annyi, mint egyetemes”: ezzel a megállapítással kezdődik Sík Sándor tanulmánya, az *Egyetemesség és forma*, amelyet azok, akik irodalom és katolikum viszonyával foglalkoznak, bizony többet forgathatnának, mint amennyit forgatják. A katolikus léleknek nem az föladata, hogy kihatson magának egy kisebb-nagyobb parcellát a magyar irodalomból, s azt belterjesen művelgesse, hanem az, hogy az egész irodalmat áthassa, az egésznek legyen a kovásza. Annál aztán igazán nem volna mulatságosabb paradoxon, mintha katolicitásunk kedvéért lemondanánk katolicitásunkról, vagyis egyetemességünkről. S számunkra a probléma nem az, hogy vajon kiutasítsuk-e Vörösmartyt a „katolikus” irodalomból, s bevegyük-e ugyanoda Vajdát, hanem az, hogy hogyan nyilvánul meg a katolikus lélek Vajda és Vörösmarty művében, s miért nyilvánul meg éppen úgy, ahogyan megnyilvánul; milyen gáton kellett áttörnie s milyen nagy ereje volt, hogy mégis áttört a gáton; – s itt nyomban fölmerül a társadalom problémája: hogyan élt benne e katolikus lélek, s hogyan torzult el, s ha eltorzult, miért; – s ha megnyilvánul: milyen ez a lélek és milyen mélységből tör elő, milyen erő kapott örökségbe népétől a költő: hogyan szól katolikus hangon benne a népe, s ő a népéért... – s e problémák mellett elenyésznek azok a mondvacsinált kasztkérdések, amelyeken lehet ugyan vitázni, csak éppen nem érdemes. Mert itt egyetemesebb, azaz katolikusabb kérdésekről van szó. Olyan kérdésekről, amelyek nem a személyi hovatartozás körül forognak, hanem magyarságunkat és katolicitásunkat létében érintik, egzisztenciálisan érdeklik. Létében és lényegében.

Lukács László: Vigília (1995)

Az Emberi Jogok Nyilatkozata századunkban hivatalosan is deklarálta, hogy minden egyes ember: személy, akinek elidegeníthetetlen joga van az élethez, a szabadsághoz. Valójában a bibliai kinyilatkoztatás egyik legfontosabb tanítása vált közkinccsé. A kereszténységnek az emberre vonatkozó másik két alaptétele azonban egyre inkább háttérbe szorult, s így egyre veszélyesebb következményekkel jár, egyoldalú kép alakult ki az emberről. Napjainkra – súlyos katasztrófák tapasztalata nyomán – újra megérlelődik a felismerés, hogy az emberi személy nemcsak autonómia, hanem reláció is. Szabadsága csak a személyes kapcsolatokban, a mások felé fordulásban teljesebbé válhat.

A szabadság nem képzelhető el felelősség nélkül. Az ember nem lehet egyszerűen önmagának mértéke, tartósan csak az igazságra alapozhatja az életét. Magyarországon évtizedeken át a hatalom elnyomásával, az ideológiai indoktrinációval, a politikai (vagyis párt-) érdekek mindenhatóságával szemben kellett védelmezni az ember szabadságát. Az egyház elvi alapokon került szembe a sze-

mélyiségről alkotott marxista felfogással. A kereszténységet individualistának, reakciónak bélyegezték, mert sikraszállt az emberi személy méltósága, szabadsága és jogai mellett. Az újonnan visszanyert politikai szabadság eufóriájában viszont könnyen felülkerekedhet az autonómiának a már jól ismert mítosza, amely a szabadságot az erkölcsi törvénytől való függetlenségként értelmezi, s az egyén igazát fölébe helyezi az igazságnak, az önérdeket a közjónak.

A totalitárius diktatúra csak alattvalókat ismert, nem önálló ítéletalkotással és jogokkal rendelkező személyeket. Az elmúlt négy évtizedben a civil szerveződések, a spontán, természetes közösségek kihalásra voltak ítélve. Ezek a tiltott „kisközösségek” mégis szerveződtek és növekedtek, az egyházon belül is. A nyolcvanas években egyre erőteljesebben éledező közösségi élet a rendszerváltozással meglepő módon mégis mintha sorvadásnak indult volna. Ma újra lehetőségünk van egyesületek, társulatok alakulására. A közeljövő fogja megmutatni, hogy a közöselgalkításnak az egyéni és csoport-érdekek képviselésének ma még forrongó, kaotikus igénye csatározásokhoz, pártoskodásokhoz vezet-e csupán, a folytonos belső harcok színterévé téve a nemzetet, vagy pedig sikerül kiformalódnuk olyan valódi közösségeknek, amelyek tiszteletben tartják a másik ember, a másik csoport érdekeit, nézeteit. Ez is kihívás a ma egyháza számára: benső közösségformáló erejével megrajzolni és saját közösségi életében felmutatni azokat az alapelveket, amelyek a személyiség kibontakozásához is nélkülözhetetlen közösségek egészséges működését megszabják.

Hatalmas erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy a „szocialista demokrácia”, a „népi demokrácia” állami gondozottjai szabad, önállóan kezdeményező, a köz javát és a másik szempontjait tisztelő, felelős, felnőtt állampolgárokká váljanak. Nem térhetünk át a jogállamiságra a társadalom erkölcsi tudatának újjászületése nélkül, ez pedig csupán az egyes embereken keresztül, az ő értékfelismerő és elismerő elkötelezettségükön keresztül következhet be.

Ebben a forrongó és jövőjét kereső magyar társadalomban keresi ma helyét és feladatait a Vigilia. Nézőpontja sajátosan távolságtartó. Legrangosabb korszakaihoz méltóan szeretné vállalni az egységet a magyar kultúra egészével, és egyszerű eszközeivel szolgálni azt. Egynek érzi magát a magyarsággal, határainkon innen és túl. S egynek tudja magát az egyházzal, magáénak vallja annak katolikus, azaz térben és időben egyetemes, bár mindig a mindenkori térben és időben sajátosként megmutatkozó hagyományát és hitének bizonyosságát. A szentpáli értelemben vett „megszabadító” igazság erejében bízva vállal felelősséget a világért és a magyar valóságért, de nem bocsátkozik klikkharcokba, a szaktudományokra tartozó vitákba vagy akár politikai csatározásokba. Kétezer év történelmének tanulságait törekszik felkínálni, s a világegyháznak sokrétű, egyetemes horizontokat nyitó – az ökumenét is magába foglaló – tapasztalatát az önmagunkkal való számvetéshez. A teljes valóságot és igazságot kutatva igyekszik mérlegre tenni korunk eseményeit, és a társadalmi folyamatok gyakran kaotikus kavargásában megjelölni keresztény perspektívákat, vagyis keresztény szemmel elemezni jelenünk történéseit, jövőnk lehetőségeit és feladatait. A Vigilia – régi hagyományaihoz méltóan – együttérzéssel fordul a társadalom hátrányos helyzetben lévő rétegei felé, és megkülönböztett figyelemmel kíséri a szociális helyzet alakulását.

„Virrasszatok...”

A Vigilia jubileumi körkérdése

A Vigiliát katolikus értelmiségiek azzal a céllal indították 1935 februárjában, hogy előmozdítsák a modern kori szekularizált világ és a vallási élet, a kultúra és a hit párbeszédét, a katolikus szellemiségű irodalom megújulását és a magyar katolikus egyház korszerűsödését, elmélyítsék a hazai katolikus gondolkodást és közbeszédet. A francia „Vigile” lap nyomán választott cím gazdag jelentéstartományt hordoz, egyben határozottan rámutat folyóiratunk máig érvényes programjára, melynek lényege a *virrassztás*: virrassztás az éjszakában, emberi tévelygéseink, bűneink sötétjében – várakozás az eljövendő ünnepre.

Virrassztani sokféleképpen lehet. Lehet gyötrelmesen, szenvedve a félelemtől, a testi-lelki fájdalomtól, a krónikus álmatlanságtól. Lehet felelősségtudattal, másokért és mások helyett őrséget állva: éjszaka az álmukat vigyázva, nappal viszont talán éppen felszínes és meggondolás nélküli ténykedéseiket. Lehet reménységgel, várva a virradó hajnalt, a sötétség elmúlását. Ez a remény sajátos tartalmat kap a szó keresztény értelmében: a *vigilia* az ünnepre, az örömeire való készülődés ideje és állapota. A Vigilia kezdettől fogva az utóbbi három értelemben próbált virrassztani: őrállóként, intellektuális és morális felelősségtudattal a váltakozó korok viharzásai közepette, a lét értelmességébe és az abban megnyilvánuló szeretetbe vetett hittel és bizalommal, ünnepre készülődő reménységgel.

Megtisztelné fennállásának 70. évfordulóját ünneplő folyóiratunkat, ha a fentiek és Sík Sándor mellékelt programadó írásából vett részletek figyelembevételével válaszolna kérdéseinkre, egyet vagy akár többet is választva közülük:

1. Az Ön számára mit jelent a virrassztás lelki és/vagy intellektuális értelemben?
2. Hogyan értelmezi ma a – babitsi értelemben vett – „írastudók felelőssége”-t?
3. Hogyan látja kereszténység és kultúra viszonyát?
4. Véleménye szerint kultúránkat mennyiben élteti még a lét értelmességébe vetett hit?
5. Felidézne a Vigiliával kapcsolatos néhány személyes emlékét?

„Virrasszatok...”

1. Mi lehetne más egy katolikus hívő, pap számára más a virrassztás, mint az Üdvözítő figyelmeztetésének állandó észrevétele: „Virrasszatok, mert nem ismeritek sem a napot, sem az órát” (Mt 25,13). Késznek kell lennünk minden pillanatban, hogyha az Úr az ajtón zörget. Ez nemcsak lelki értelemben érvényes, hanem intellektuális vonatkozásban is. Az ember értelmes lény, tudja, hogy véges és éppen ezért értelmet akar adni életének. És ez az értelem nem más, mint a Teremtő akaratának elfogadása. Tudom a kinyilatkoztatásból, honnan jövök és hová megyek. Életem, sorsom, munkám, örömöm és bánatom az isteni Gondviselésre bízom. Rendületlenül, állhatatosan. Ez az intellektuális virrassztás.

2. A 20. század főleg Kelet-Európában, de Magyarországon is állandóan felvetette az írástudók felelősségét. Ne beszéljünk most azokról a magyar írókról, művészekről, tudósokról, akik 1945 után megfélemlítve becsületükről és a rájuk rótt felelősségről a gonoszság szolgálatába álltak. Szóljunk inkább az egyháziakról, teológusokról, papokról, akik így vagy úgy – kényszerítve vagy önként egy jobb helyzet reményében – beálltak a sorba, kiszolgálták a rendszert, sőt testvéreiket is elárulták, ügynökként működtek. A magyar papságnak mintegy két százalékát alkották. Név szerint, fedőnevükkel együtt jelenleg 64 személy ismert. A szomorú csak az, hogy közülük soha egy sem lépett fel a rendszerváltozás után, hogy gyengeségét bevallja és bocsánatot kérjen. Ezt inkább egy elhíresült államvédelmi tiszt tette meg, Farkas Vladimir. Így történhet meg, hogy a magyar katolikus sajtóban jó néhányukról dicsérő cikkek, emlékezések jelennek meg, mintha nem is „írástudó árulók” lettek volna, hanem az egyház megmentői, dicsőségei.

3. A kereszténység és a kultúra viszonyáról II. János Pál pápa 1982-ben a kölni dómban egy rendkívül tartalmas, nagy horderejű beszédet mondott. A keresztény hit és kinyilatkoztatás az igazi emberi műveltség örökös forrása. Ahol a kultúra a keresztény hittel összeütközik, ott igazi kultúráról beszélni nem is lehet, csak dekadenciáról. Erre ma az egész világban, sajnos nemcsak Nyugaton, hanem Magyarországon is számtalan példát lehet felhozni.

4. A kultúra magyar viszonylatában optimista vagyok. Századok óta a magyar kultúra termékenyítően hatott az egész európai kultúrára és civilizációra. Ha sokan nem is látják, ennek Magyarországon is mindig keresztény gyökerei voltak és vannak. Tehát a tradíció folytatódni fog. – A magyar katolikus egyháznak különben irodalmi téren sem kell szégyenkeznie; egy egész sor kiváló írón kívül az újabb korban olyan költőket tudott felmutatni, mint Babits Mihályt, Sík Sándort, Harsányi Lajost, Mécs Lászlót. Hozzájuk hasonlókkal nem tud az egész katolikus világirodalom dicsekedni.

5. Még a Központi Szeminárium növendéke voltam, amikor 1956-ban az ottani Magyar Egyházirodalmi Iskolának egy százoldalas tanulmányt nyújtottam be ezen a címen: *Nagy Lajos (1342-1382) vallásossága és kapcsolata a Szentszékkel*. Ebben, tudomásom szerint először, hoztam teljes terjedelmében magyar fordításban Sienai Szent Katalin levelét Nagy Lajoshoz a nyugati egyházszakadással kapcsolatban, amelyet Ferrarius: *De rebus Hungariae ordinis Praedicatorum* (Bécs, 1637) című művében találtam. Írtam a dologról egy kis cikket is és a levél fordításával együtt elvittem a Vigilia szerkesztőségébe. Rövid idő múlva újra fogadtak. Emlékszem, a szerkesztő úr – nevét már nem tudom – buzdított további irodalmi tevékenységre, de mondta, hogy a folyóirat egyháztörténeti szakértője, a piarista Balanyi György nem javasolta cikkem publikálását. Nem tagadom, rosszul esett a dolog és attól kezdve a rendszerváltozásig eszem ágába se jutott, hogy valamit is publikáljak a Vigiliában. Nem akartam, hogy egy Balanyi György kaliberű egyháztörténész mondjon szakszöveget rólam.

ASZALÓS JÁNOS

Boldogok a virrasztók

Az itt leírt gondolataink szolgáljanak most virrasztásként a már-már feledésbe merülő „vigília” gyakorlata fölött. Ezért ennek a szónak az értelmét jóval szélesebbre tágítjuk, nemcsak az alvás szükséges idejének lerövidítését értve ezen, hanem minden emberi képességünk összpontosítását is, egy-egy egyéni, történelmi vagy társadalmi helyzetre, jelenségre, folyamatra. Erre biztatnak Sík Sándor gondolatai a Vigiliáról szóló írásának bevezetőjében: „...éjszakában állunk. Körülötünk a történelem sötétsége... az éjfélen már túl, de a hajnalon még innen...” A virrasztás – így értve – nem merőben pszichológiai és biológiai erőpróba, vallási vagy spirituális, esetleg érdemszerzésre törekvő „gyakorlat”, hanem elsődlegesen az egész ember vagy közösség átfogó életformája. Ennek megnyilvánulása lehet – rövidebb időre – a moccanatlan figyelem kihegyezett összpontosítása egy-egy igazságra, tapasztalatra, feladatra, élet-igazításra – vagy hónapokig, akár évekig húzódó várakozás, a készenlét pusztai állapota, ami jól megfér a minden napok nyüzsgésének zajával is.

A virrasztásnak több fajtáját ismerem, részben mások elbeszéléséből, de főként a Bibliából és más olvasmányaimból, ahol találkoztam a virrasztás „profán” formáival is. Itt csak olyanokról szeretnék számot adni, melyek az elmúlt évek, hónapok során személyes élményeim voltak és mélyen érintettek.

Virrasztás a MOST-ban. Az utóbbi hónapokban ért utol – egy lelkigyakorlat során – a figyelmeztető benyomás, hogy az életemben túl súlyos a múlt és a jövő jelenléte a MOST pillanatáival szemben. Azelőtt százszor is eszembe jutott egy nap folyamán, hogy mit kellene még tennem, s hogy mit tettem jól vagy rosszul a múltban, milyen sérelmek értek, vagy a felém irányuló szeretetnek, jóságnak mi-

Ilyen melengető emlékeit őrzőm. A MOST súlya azóta mindkét élménycsoport fölé emelkedett: azok a személyek, dolgok, események kapnak különös szint, vagy ízt, melyek MOST vannak jelen számomra: feleségem csókja, a csend békéje, néha a szinte elviselhetetlen zaj kínja, Isten hallgatása vagy éppen simogató érintése – vagy legyen akár a tányéromon gőzölgő krumplipaprikás finom íze. Ezekre igyekszem folyamatosan figyelni, háttérbe szorítva a tolakodó emlékek vagy a sürgető teendők kiabálását. Igaz, nem élhetünk ez utóbbiak nélkül sem, de ami igazán fontos, az MOST van. MOST ezekkel kell szembenéznem, akár elborzadva, akár örömmel. Mert a pokol – ahogy a mennyország – MOST történik.

Létezik ennek a MOST-kultúrának (mert kultúra ez a javából!) egy különös dimenziója: a *tiszta várakozás néma csendje*. „Tiszta”, mert tárgyát nem én választom: a környezetem, állapotom hozza eléem, vagy – amire esetleg hónapokig, évekig kell várnom – Isten félreérthetetlen hívó vagy küldő szava. „Néma” ez a csend, még az imádság suttogása sem töri meg. Az Apokalipszis nagy csendjéhez hasonló. Már MOST érzem azonban, hogy „közel van az ajtóban”. Már nem kell sokáig virrasztanom – egy nap, egy év, tíz év: egyre megy – s nemsokára hallani fogom azt a végső csendet is.

Virrasztás a sötétben. Bizony megtörtént velem, hogy valami (Valaki?) kiverte a „hitlámpám biztosítékát”. Egy reggel arra ébredek, hogy a Hiszekegy eddig fénylőnek tartott pontjai helyén homály tátong. Ráadásul fogalmam sincs arról, hogy hol rejtőzik a biztosíték-tábla! Forduljak tanácsért okos emberekhez? Azokhoz, akik hitét rendíthetetlennek vélem? Vagy életmódom, hibáim, mulasztásaim tömege, rendezetlen kapcsolataim okozták a hibát? Talán éppen a szellemi fejlődésem, élettapasztalatom halmozódása kívánja meg a régi hitem formuláinak újra-értelmezését? Más hasonlattal: talán a hitem gyökerei nem férnek el már a régi cserépben és átültetésre várnak?

Két példát is leírok; mindkettő hosszú esztendő kényszerű szellemi-lelki virrasztásába került. Az egyik a természettudományos, pontosabban kozmológiai ismereteim tágulása nyomain indult el: a világegyetem elképzelhetetlen nagysága és variációs tere kérdőjelezte meg számomra, hogy Isten éppen ezt a semminél is kisebb Földet, s benne még semmibb önmagamát választja „lakóhelyül”, ahol Én-Te kapcsolatba kerülhetek Vele. Mára már kibékültem nyugtalanságom ezen forrásával, de a másodikat – az örök téma – az emberek szenvedését, főként a „kicsinyekét” (gyerekeket, esélyteleneket, Izajás vak, sánta, süket tömegeit) máig sem tudom hitem kánonjával összeegyeztetni. Csak remélni tudom, hogy ezt a biztosítékot halálom perceiben Valaki majd megjavítja. Ám akkor a „tartozás” vagy a „követel” összsúlya bizonyul majd nagyobbnak? Mindent összevetve, érdemes volt-e élnem? „Értelmesnek” bizonyul-e életem? Ki tudom-e pótolni még a hiányt a hátralévő rövid idő alatt?

Remélem, hogy sokan ismerik közülünk a *csodálkozás, a gyönyörködés virrasztását*. Ez éppen ellentéte az előzőnek: a határtalan öröm, a csodálkozás, az elragadtatás, közösséget teremtő vagy arra rátaláló (visszataláló), ébresztő ébrenléte. A nyitott szemű-szívű ember szinte nap-nap után rábukkanhat ilyen élményre.

Igaz, érzem az öregkor okozta testi-szellemi leépülés szaporodó jeleit. Mindezek azonban nem akadályozták meg bennem – legalábbis idáig – a csodálkozás, az (újra)felfedezés terének tágulását. Napról napra olyan „minőségeket” fedezek fel, melyekről nem is álmodtam. Csak példaképp mondom: még sohasem láttam ilyen szépnek, ilyen sokszínűnek a természet kincseit; még sohasem töltött el ilyen gyönyörűséggel egy-egy százszor is olvasott vers, jól ismert zenedarab, s mindennek fölött feleségem, gyerekeim, unokáim simogatása, ölelése. S mennyi ismeretlen gyönyörűségforrást kell még halálomig megtalálnom, s hány zsák hálaadást kell majd kiöntenem Istenem elé, abban a pillanatban!

Azt mondják, hogy a virrasztás nehéz erőfeszítés – ez a fajta virrasztás éppen el-
lenpélda erre. Boldog az az ember, akinek élete ebben az állapotban tetőzik, s még boldogabb, aki másokat is képes gazdagítani ezzel az ajándékkal, mert bizonyára övé – már most! – Isten Országáa.

Az eltűnő 'én' virrasztása. Ha az eddig mondottakat „saját javunkra szolgáló” virrasztásnak mondjuk, forduljunk most azok felé, melyekben az 'én' eltűnni látszik, s a 'másik' kerül a képbe. Virrasztunk, mert betegeinkért aggódunk, a haldokló hozzánk tartozók kezét fogva kívánjuk utolsó óráik magányát enyhíteni, halottaink útját akarjuk egyengetni. Van, aki mások bűneiért tiprődik éjszakahosszat, Istenhez könyörögve értük. Nem kevesen vannak, akik már életstílussá nemesítették egy-egy népcsoport, hazájuk vagy az egész emberiség iránti szolgálatukat. Mindezek még álmukban is „virrasztanak”, a radikális készenlét lelkületével.

Virrasztás, keresztre feszítve. Társadalmunk, s benne mi is, keresztények, szétfeszítő polaritások keresztjén vergődünk. Már Sík Sándor írja 1946-ban: magyar és európai, katolikus és emberi, magasrendű és mindenkinek való, hagyományörző és haladó kultúrára vágyunk – ám ezeknek a polaritásoknak napjainkban inkább szétforgácsoló recsegését, mint a harmonikus összhangzatát tapasztaljuk. A társadalmunkat ma kettészelő legmagasabb börtönfalak belső oldalán azokat látom, akik az emberhez méltó élet minimális feltételeivel és reményével sem rendelkeznek, akár anyagi, akár erkölcsi-szellemi okokból. Ebben a tekintetben hazánk lakossága sajnos túl jól „képezi le” a Föld lakosságának megosztottságát, ha valamivel magasabb szinten is. Mégis ki kell tartanunk a reményben, a megoldások keresésében. Itt nekünk, keresztényeknek kellene értük egy sajátos forradalmat kezdeményeznünk, vér és erőszak nélkül, de annál határozottabban, ami szükségképpen együtt járna egyfajta radikális önkorlátozással, valószínűleg anyagi veszteséggel, kudarcok sorozatával, közéleti mandátumaink csökkenésével – egyszóval: Jézus követésével a Getszemáni kert virrasztásában.

Virrasztás egy becsukott ajtó előtt. Még messzebb is távolodhatunk önmagunktól úgy, hogy végre igazi önmagunkra találunk a virrasztásban. Létezik – hiszen sokan tesznek, tettek tanúságot erről – olyan virrasztás, melyben minden figyelem egy becsukott ajtóra feszül. Onnan várjuk Urunk hívását, a feltétel nélküli készenlétben. Magunkra már „nem figyelünk”. Az időzjel arra mutat, hogy köz-

ben – kívülről nézve – ugyanúgy folyhat az életünk, ahogy előtte, ám belülről a Feltámadott erőtere által vezérelten.

BÁBEL BALÁZS

Válasz a Vigilia körkérdésére

Minden kérdésükre szeretnék röviden válaszolni, hiszen mindegyik személyesen is érint, és nagyon időszerűnek tartom ezeket.

1. Előjáróban elmondom, sajnós ismerem a fizikai virrasztást, mert rosszalvó vagyok, másrészt emlékeket őrzök a falusi tűzország és a katonai őrségben állás élményéről, amelyek csak áttételesen hasonlíthatnak a lelki és intellektuális virrasztáshoz: amíg az első kínlódás és fizikai igénybevétel, addig a másik lehet értelmes és örömteli. Lelki és intellektuális értelemben a virrasztás számomra a jelenben élés, a csináld amit csinálsz életformája. Amíg fiatal voltam, mindig egy nagy „majd”-ban éltem, most az emberélet útjának felén túl, olykor hajlandóságot érzek arra, hogy a múltat idealizáljam. A keresztény realitás az, hogy nem nosztalgiazik a múlttól és nem idealizálja a jövőt. A jelenben úgy él, hogy a napi kihívásoknak próbál megfelelni. Jézus Krisztusnak van egy nagyon egyszerű, mégis hatalmas mondata, amikor az isteni gondviselésről szól a Hegyi Beszédben: „Ti keressétek először Isten országát, s az ő igazságát, a többit mind megkapjátok. Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnap majd gondoskodik magáról. Elég a mának a maga baja” (Mt 6,33-34). Újmisés jelmondatomat is innét vettem, ezt átalakítva fogalmaztam meg a püspököt: *Pro regno Dei* – Az Isten országáért. Úgy fáradozni, hogy nem aggodalmaskodva a mai feladatoknak megfelelni. Ezért bár a szociológusok sokszor szomorú képet festenek az egyház jövőjéről, papi utánpótlásról, hitoktatásról, egyházi életről, mégsem aggodalmaskodom, nem dugom strucc módjára homokba a fejem a problémák elől, de vallom: a holnap majd gondoskodik magáról, a jelenben kell élnem. Ez számomra a lelki és intellektuális virrasztás.

2. Lukács László tanár úr már a gimnáziumban említette nekünk: Julien Benda: *Az írástudók árulása* című könyvét, de csak elég későn olvastam el Babits Mihály tanulmányával együtt. Az a diagnózis, amit akkor megállapítottak, még inkább érvényes, hogy az írástudók már nemcsak vizet isznak és bort prédikálnak, mintegy kettős életet élve, hanem nem mutatnak rá az igazságra. A régiek, még a Jézus korabeli írástudók is legalább tanították az igazságot, ha példájukat nem is lehetett követni, ma az írástudók nem mutatnak az igazság csillagára. Nem véletlen, hogy mindkét diktatúrának jobb és bal oldalon kezdetben óriási támogatottsága volt az értelmiség részéről. Ma a szellemi embernek ki kell mondania az igazságot és minden erejével követnie kell azt. Az én hivatásomban a prófétai tisztség, amely minden megkeresztelt embernek a hivatása is, különösen kötele-

ző, mert a hitnek és az erkölcsi rendnek az axiómáit akkor is kell védelmezni, hogyha ezért támadások érnek. Nagyon nehéz ma a magyar társadalomban, amely végletekig átpolitizált, úgy szólni az igazságról, hogy az ne tűnjék pártos színezetűnek. Baloldali vezetőktől megkaptam már azt a vádat, hogy politizálok, és a jobboldal igazságait azonnal elfogadom. Valójában arról van szó, hogy az Evangéliumot és az egyház igazságát hirdetem, ha az történetesen közelebb áll valamelyik párt programjához, arról én nem tehetek, esetleg nyugtázom, hogy az Evangéliumnak van örök igazsága.

3. Ma minden emberi magatartást, a környezet kialakítását is kultúrának neveznek. A klasszikus korban a műveltséget jelentette. Cicero így fogalmazta meg: *cultura animi philosophia est*. A kereszténység kultúrája Krisztushoz kötött, éppen ezért még az időhöz való viszonyunk is más. Minden kultúra valamiképpen a múltó időt szeretné megállítani, erre jó példa a művészeteknek és az irodalomnak a világa. Ismét csak egy latin auktor jut eszembe, Horatius, akinek szállóigévé vált mondását mindenki ismeri: „megalkottam ércnél maradandó emlékművet” – és itt költészetére gondolt. A kereszténység a „betelt időből” szemléli az adott kultúrát, Jézus Krisztus istensége az örökkévalóságból jött közénk, de történelmünkbe született, amelyből üdvtörténetet alkotott, s vele együtt kultúrát. Lehetne azt mondani, hogy ezért a keresztény kultúra egyrészt katolikus, egyetemes beteljesítő és egyszerre egész, ugyanakkor református is, mert mindig megújulásra kész, és a megújulás csak az Evangélium alapján történhet, ezért evangélikus is. A keresztény kultúra integrálta a világ kultúráját, a hellenistát, a latint, a germánt, mert Jézus tanításának isteni a plaszticitása. A Biblia pauperomoktól kezdve Karl Rahnerig vagy Karl Barthig mindenféle szellemiségű embert megérinthat, akiben megvan a fogékonyság. Ma ugyan beszélnek a kultúrák harcáról, ez azonban csak felületes megközelítése a valóságnak, mert ahogy az igazi művészetek kiegészítik egymást, ugyanúgy a nagy kultúrák sem feltétlen ellenségei egymásnak. Krisztus a maga által teremtett világba jött, ezért ennek a világnak a rendjét ismerve adta meg a világ magyarázatát, amikor ezt mondja: „Én vagyok az út, az igazság, az élet.”

4. Oswald Spengler óta tudjuk: „A Nyugat alkonyá”-t éli. A kultúra, művészet civilizációvá züllött jobb esetben, azért mert elveszítette a lét értelmességébe vetett hitet. A technikai fejlődés és a tömeges felsőfokú képzés nem termelte ki a kulturális elitet, szinte mindent a média ural ezen a téren, s éppen ezért, mert sokan árulóvá válnak, a tömeg igényeit mind alacsonyabbra srófolják, mintegy szellemi mákonnyal elaltatva őket. Ha mégis van olyan kultúra, ami a lét értelmességébe veti a hitét, akkor az hasonlít a népvándorlás korabeli szerzetes baráthoz, aki a cellájában a világ zajától távol nagy aszketizmussal másolta a klasszikusokat. Ezért a keresztényeknek a feladata, hogy keressék, őrizzék és alkossák az igazi kultúrát. Ahogy a Cluny reformmal átrajzolódott Európa szellemi térképe, úgy van arra ismét esély, hogy az újra mustármag és kovász állapotába került keresztény kultúra feltámadjon, és átjárja a világot.

5. Pontosan nem tudom, hogy mikor vettem először a kezembe a Vigilia folyóiratot, lehet, hogy már általános iskolás koromban, de a gimnázium idején egész biztosan. Találkoztam még egy alkalommal Sík Sándorral, később Rónay Györggyel, s érintőlegesen a többi szerkesztővel is. Arra az esetre pontosan emlékezem, amikor óriási élmény volt számomra a Vigilia olvasása, ez pedig a katonaság ideje. Valaki behozta – illegálisan – és az utolsó betűig elolvastam, mintha a Szentírást olvastam volna. Ma az óriási könyv, folyóirat és újság dömpingben már kevesebb időm jut a Vigiliára, szelektáltan olvasom, de az engem érdeklő cikkekre mindig fordítok időt.

Kívánom a hetvenéves folyóiratnak, hogy mécseséből soha ne fogyjon ki az olaj.

BALLA ZSÓFIA

Várakozásban

Abban az országban, amelyben születtem, a *vigiliából* származó román *vigilentă* szó éberséget jelent. A múlt század második felében sokszor biztosították a lakosokat arról, hogy a párt (*ad usum Delphini*: kommunista párt) kíméletlenül örökös és éber. A köznyelvben inkább óvatosságot, körültekintést értettek ezen a szón. *Fii vigilent!* – mondták a hegyi túrára induló kamasznak. Légy körültekintő.

Bennem mégsem ez a jelentés vert gyökeret, hanem a latinus magyar, amely felszólítás, kecsegtetés és ígéret egszerre.

A virrasztás kényszer. Azért virrasztok, mert nem tudok aludni. Mert szorongok. Mert halott van a háznál. Mert félek. Mert a nappalnál is tovább tart az örömem. Mert valamire várok. Mert nem áll hatalmamban aludni, amikor virrasztani való van. Mert úgy tűnik, a virrasztás meghosszabbítja az életem. Néhány hajnalal, néhány számvetéssel, néhány fohással többet élek.

A virrasztás, a várakozás kényszer. Nem tőlem függ, mi következik be és mi kerülhet el mindabból, amiért virrasztok. Ki vagyok szolgáltatva a várakozásnak, ki az örömmek. Csillagok járásától, ismeretlen erők hatalmától, fölöttünk-bennünk élő egektől, véletlenektől és emberektől függ, van-e kire, mire várunk. Én csak mások számára igyekezhetek ünnepet készíteni, segíteni az ünneplésben. Az én ünnepem, az én szárnyalásom más, mások kezében van.

Tülekedő, egyre kegyetlenebb és iparszerű örömökre redukált világunkban úgy szomjazom az ünnepet, a fényeket, a helyénvaló szavakat, a nagy műveket, mint egy korty vizet. Hogy legyen erőm másoknak jeles napokkal, fényvel, művekkel és jó szívvel szolgálni. Hisz az ő ünnepük az én kezemben van. De nem feledhetem, hogy az öröm magányos. Az igyekezet, az alázat megbátorítja ugyan a lelkem, létezésre serkent, de ünnepek csak az nevezhető, amiben magam is részesedem. Nem a tulajdonlás értelmében, hanem abban, hogy számolnak velem, számítanak rám, hogy az egyetlen egy, vagyis minden emberfűszál számít a teremtésben.

Hogyne, vigyázok. Figyelek. A napfordulóra, a csillagokra, a történelem mágneses viharaira, a kiszámíthatatlan emberi természetre. A gátlástalanság katedrálisaira, a kegyetlenség útvesztőire, a jóság poklaira. Fülelek, virrasztok, figyelek. A kertek örökkévalóságára, a zeneművek földöntúli nyelvére, a fény-képezett idő rettenetére, az ösztönök fékevesztett bárdolatlanságára, a kultúra Titanic-pillanataira, az érintés meghálálhatatlan könnyűségére, a kifinomult ételek vektoraira, erőirányára: másoknak főzünk. Nekünk főznek. Szeretnék megjegyezni egy verset. Egy arcot. Elfeledni egy tekintetet. Görcsösen várjuk az önfeledtség ünnepét. Minden születés jó, hogy végünk elrejtse. Szeretnénk örökké élni. Még nem tudjuk, hogy az örökkévalóság ünnep-e vagy szüntelen menetelés.

Isten, ha van (van: mert hiányzik), csak áruvédjegy – hogy legnagyobb költőnket parafrázáljam. Hivatkozási alap, védnökséget vállaló hatalmasság, keresztapa, stróman. Mindenki Istenre hivatkozik, Istenre vonatkoztat, a maga istenére, a maga szent írásaira, irományaira (s egyúttal minden más írást apokrifnek tekint). Ki-ki Isten előtt cselekszik – egyik tudja, másikat nem érdekli –, de nem sokan méretkeznek vele. Az írástudók, akár hittek, akár lázítottak, istennel mérték az emberit. Földit csak földöntúlvál tudunk mérni. Mindennapokat ünneppel, életvitelt erkölcsi készlettel. Az írástudók felelőssége az, hogy sose felejtse el a babitsi Csillagra mutatni. A mindennapi életben az írástudónak „is bukdácsolnia kell s kerülgetni az akadályokat jobbra és balra: de ő egyszersmind vállalta azt a tisztet, hogy folyton szem előtt tartja a Csillagot. Ő is tudja, hogy a Csillag elérhetetlen. De mégiscsak a Csillag az, ami e földi utakon irányt jelez. (...) Az »áruló« írástudó tehát nem azzal lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujja mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra.” Karácsonytájt mindenki úgy érzi, hogy a Csillag felé, a saját csillaga felé törekszik. Az írástudónak és minden egyes embernek nem csak rámutatnia és feleje törekednie kellene. Hanem életgyakorlatukká tenniük ezt az igyekezetet. Hogy – legalább önmaguk számára – ne keressék a felmentést a mindennapi élet botlásaira és hazugságaira, ne meneküljenek az örök emberibe, hanem – prófétai hevület és gőg nélkül – törekedjenek valami magasabb felé. Az írástudó – ha még az – nem biztathat az írástudók és az Írás megtagadására. Nem állíthatja, hogy enélkül is létezhet emberiség.

Úgy tűnik, nem az írástudók felelőssége hiányzik, nem a szellem veszett ki. Hanem az írástudatlanok hangja erősödött föl. Az írástudatlanok felelőssége az, ami ma a világban történik. Az írás megvetői veszélyeztetik a világot, mert értelmetlen indulatgubancná csökkentik, formátlan húsdarabbá robbantják. Az az ember, aki igazán olvassa a maga szent Írásait, mondjuk a Bibliát, az nem húz karóba, nem tervezi meg gondosan a gázkamrát; aki a régi bölcsek módjára ismeri és fogadja magába a Koránt, az nem köt robbanószert a derekára, nem fejez le embert. Annak az élet miatti kétségbeesése, az élet iránti sóvárgó tisztelete megrendültebb és átfogóbb.

Nem tudom, kultúránkat élteti-e még – az előbb leírtak alapján – a lét értelmességébe vetett hit. Felületes, gyorsuló életvitelünk levegő után kapkod. Egyre kevésbé számítanak az együttélés normái, kezdünk valamilyen túlnépesedett patkány-

populációhoz hasonlítani: elvész, ami azelőtt formaadó, élető társadalmi szerkezet volt. A túlnépesedett patkánypopuláció már nem gyakorolja mindazt, amit korábban: már nincs idő udvarolni, az utódokat gondozni, tiszteletben tartani a másik állat személyes területét. Az aktivitást és életkedvet a habzsoló félelem, az agresszió, a nemi ösztönök kiélése, az utódok és a betegek iránti közöny váltja fel. Az emberi populáció egy csapásra, vagy több csapásra?, megfélemledik minden „válságkezelő” technikájáról, már valóban nem ismer sem istent, sem embert. Az ideológiák, istenhitek, dogmák, hivatkozások nagy része ma már erről, a posztmodern életérzésről árulkodik: nincs semmi fölöttünk, nincs tekintély, nem tudunk semmit és nem is állíthatunk semmit; életünk véges és ezt ki kell az egyénnek használnia. Ha a létnek már nincs értelme – mert eleve nem volt, vagy most nincs, vagy nem tudunk adni neki –, akkor legalább élvezzük ki. Ez az élvezkedés mint öncél végső soron terméketlen és unalmas. A halálmegvető szórakozás világalalmát éljük. A hatalomkoncentráció, a globalizálódó rabszolgatartás (kiskorúak dolgoztatása, éhségövezetek kiterjedése, prostitúció-iparágak, mindenre kiterjedő fegyverkezés) és a hagyományos, a virtualizálódást gátló, de immár sikerrel csírátlantított, ideamentes kultúra idejét. A magas kultúra minden válfaja hígul. Világszerte egyre igénytelenebb alkotók és művek, egyre rosszabb ízlésű ítések uralják a terepet. A kultúra, akárcsak a hit, alapvető emberi szükséglet. Ha még emberek vagyunk. Lehet, hogy Isten mindig virtuális volt, de mi mégsem a képernyőket imádtuk. Civilizációnk az áramszolgáltatás cérnaszálán lóg.

Keresem azt a fonalat, amely magamhoz és másokhoz kötözhet.

Életmegvető bátorság kell a szerénységhez. A szerény életvitelhez. Bátorság kell a mások iránti érdeklődéshez, részvételhez, a kitárulkozáshoz, egy zenemű élvezetéhez. Kétségbeesett tisztánlátás kell az alkotáshoz és hitszerű készlet az örömhöz.

Úgy próbálok élni, mintha a létből nem hiányozna az értelem és az értelemből Isten. Próbálok értelmet adni a létemnek és esélyt Istennek. Virrasztok. Ünneppé teszem a napot, amelyre virradok.

BÁTHORI CSABA

„Virrasztatok...”

Az Ön számára mit jelent a virrasztás lelki és/vagy intellektuális értelemben?

A virrasztás a katolikus lelkiismeret állapota, tágítandó tágasságának erőforrása. Tagadhatatlan, hogy a katolicizmus szelleme olykor oktan döllyfel és fennhéjzással, azelőtt kíméletlen erőszakkal válaszolt és válaszol a világ indokolt kétegyeire, kérdéseire. A következőkben szeretném néhány pontban összefoglalni azokat az elveket, amelyek a katolikus éberséget irányíthatnák, senkinek nem sérelmére, mindannyiunk szellemi egyensúlyának megtalálására. A virrasztás, úgy tűnik, csak fedőfogalom. Szeretném dióhéjban megfogalmazni, mi tehetné hitelessé, ajánlatossá, pontossá.

1. Az ember, a katolikus ember is, egyensúlyt keres, és a bizonytalanság ellenére szeretné megvalósítani életét Isten és embertársai örömére. Noha reménykedve tekint a jövőbe, az életén túlra, itt és most keres előzetes teljességet. *Ma*: ez a misztika szava. *Rien qu'aujourd'hui*, ezt éneкли halálos betegen Lisieux-i Szent Teréz. Isten a jelenlét Istene, mondja Eckhart mester. Ebben a Mában múlt, jelen és jövő egyesül, megőrződik, és mintegy előre vetíti azt a teljességet, amelyben minden katolikus reménykedik. Fontos elemnek tartom, hogy tudjunk kiteljesedni a jelenben is, a reménytől független szellemi és lelki térben, nem felemészítődve a reményben.

2. A világ elszegényedése, az egyetemes figyelem-elterelés közben számtalan spirituális tapasztalat, fájdalom- és szenvedés-tapasztalat, szeretet-tapasztalat megy veszendőbe, az ember feldarálódik a mindennapi álmokban, képtelen figyelni olyan eseményekre, amelyek lényegesen formálhatnák. Folyamatosan képezni kell magunkat. A képzettség nem óv meg a barbárságtól, de mindig emlékeztethet más mértékek jelenlétére. Dolgozni kell magunkon abban az értelemben, hogy a javulásnak magunkban és környezetünkben új esélyt adjunk. Amíg el nem búcsúztattuk az utolsó Káint, nem felesleges egyetlen jó erőfeszítésünk sem.

3. Úgy tűnik, az éberség munkája csonka a misztikus tapasztalat nélkül. Nem, nem olcsó hókuszpókuszokra gondolok, hanem arra, hogy minden ember részese lehet ennek az *össz-világi, egy-világi* tapasztalatnak. Ludwig Anzengruber darabjában, a *Der Kreuzelschreiber*ben előfordul egy falusi szolga, egy megvetett szegény flótás – vasárnap, szabadnap kifekszik a mezőre, öngyilkosságot akar elkövetni, aztán hirtelen elalszik, majd amint kinyitja a szemét, azt mondja: „Nem történhet veled semmi, még ha hat láb mélyen fekszel is a földben, nem történhet veled semmi.” Tudjuk, milyen mély hatást gyakorolt ez a mondat Wittgensteinre, Sigmund Freudra, vagy más, emigrációba szorított, korántsem katolikus alkotókra. A misztika annak tapasztalata: nemcsak pillanatnyilag merülünk el az isteni szférában, hanem saját létezésünk mélyrétegeiben minden létező valósággal kapcsolatba lépünk. Ezért lehetséges „ateista misztika” is. A misztika nem kötődik Isten nevéhez.

4. Mindenkiről feltételeznem kell, hogy képes meghaladni pillanatnyi határait, és az értetlenség akadályait először önkritikával kell kezdenem. Nem bizonyos, hogy minden kincset én őrzök, az én közösségem őriz. Lehetséges, hogy önmagam, saját közösségem igazságait is csak akkor bírom felismerni, ha másokkal érintkezve lényegesen megváltozom. Keresztények, olvassatok több Hérakleitoszt. A valódi virrasztás szembenéz a tűzzel, képes belépni a változások csipkebokraiba, igent mond a következő lépésre a tisztulás érdekében. Nemcsak az egyednek, hanem közösségünknek is szembesülnie kell azzal, hogy a virrasztás egy-egy ember életében és a történelem folyamán téveszméket termett, megengedhetlen erőszakot szült, és hatalmi érdekeket szolgált. Soha ne tévesszük szem elől virrasztás közben: fontosabb a szeretet, mint az igazság. Azt gondolom, hogy közösségünk történelmi bűnbánatának nyilvánosan kell történnie.

5. A gondolkodással és lelkiismeretvizsgálattal összefüggő virrasztás a végső dolgokat tartja szem előtt. Ebben a vakmerő erőfeszítésben, a hallatlan anyaggal történő szembesülésben váratlan félelmek, látomások, gyanakvások érhetik utol az embert. Gondoljunk Descartes-ra: soha sem lehetett bizonyos abban, hogy a tiszta tudomány megmenti-e a tévedéstől, sőt az örülettől. Örökké gyötörte az a kérdés, hogy maga Isten nem csaló-e; hogy a rossz szellem, a démon, a *genius malignus* végül nem azonos-e, nem rokon-e az isteni szellemmel. Azt írja: „Feltésem, hogy az ég, a levegő, a föld, a színek, hangok és minden külső világ összessége semmi más, mint álmaim szemfényvesztő játéka: Ő állít folyton ravasz csapdát jóhiszeműségemnek; úgy akarom tekinteni magam, mintha nem volna kezem, szemem, húsom, vérem, semmi érzékem, és csak tévedésből gondolnám, hogy mindezzel rendelkezem.” A Zsoltárban ez áll: minden ember hazug (*omnis homo mendax*). Itt azonban az az ősrégi eszme bukkan fel ismét, hogy Isten maga hazug. Az Ész maga hazug, a gondolkodás maga hazug. Mindezzel arra utalok, hogy vállalni kell az utat, a virrasztás alagútját is, azt a veszélyt, hogy mérlegleléseink során forrón kaotikus területekre vetődünk. Aki virraszt, reménykedik, részleges bizonyosságot nyer, megerősödik – és földrengést él át. Milyen csodálatos és megrendült volt Keynes, a nagy közgazdász, amikor átfésülte Isaac Newton hagyatékát: meghökkenve látta, hogy a nagy fizikus oldalak ezrén át misztikus kérdésekkel, vallási problémákkal, a babiloniak és egyiptomiak bölcsességével foglalkozott. Világosan látjuk ebből, Newtont végső soron mi foglalkoztatta.

6. Ajánlatos megszabadulnunk attól a tévképzettől, hogy az igazság egyedüli birtokosai vagyunk. *Totius libertatis radix est in ratione constituta*, minden teremtettség szabadság gyökere az észben rejlik, mondta Aquinói Szent Tamás. Hallatlan mondat. És éppen egy olyan gondolkodó mondta, akit a 19. században a rettegés neuroziséjától szenvedő egyház avatott udvari teológusává. Hitünkkel visszaélni a virrasztás ürügyén is tilos: az nem irányulhat sem a hatalom igazolására, sem az intézményesség erősítésére, sem félelmeink takargatására, sem tévedéseink letagadására, sem egyetemes redukciónkkal való kérkedésre. Foglalkozzunk többet a Zsoltárokkal. Mert ott tüzet találunk, az érzelmek tüzet, a gondolkodás tüzet, a kihezdetlenség tüzet. Olvassuk Luther korai, 1513-16-os Zsoltár-kommentárjait.

7. Virrasztás hitelesen csak érett személyiségekben történhet meg. A virrasztás nem megalázkodás, nem elfordulás a világtól, nem önbüntetés. Vállalni kell a személyiség kialakítását, még akkor is, ha az elszigetelődést is jelent. Aquinói Szent Tamás nagy ellenlábasa, a kölni Duns Scotus mondta lakonikusan: *Individualitas seu personalitas est ultima solitudo* (az individualitás vagy személyszerűség végső magányt jelent). A személyiségnek ez az eszméje – a személyes Egy-Isten eszméje – a mi civilizációnk találmánya, és viszonylag kései eredetű. „Eimi” („Én vagyok”), az ifjú galileai tanító szava hallatlan provokáció lehetett a kortársaknak. Ne feledjük: csak a János-evangélium, amelynek költőjét senki sem ismeri, s amely oly gyökeresen elüt a többi háromtól, csak az istenítette meg roppant mértékben azt a fiatal zsidót, akit környezete először is emberként tapasztalt meg. „Én vagyok.” Vállalni kell a különállást a közösségben, a közösséget a különállásban.

8. Teljes figyelemmel figyelni kell azokra is, akik nem a mi táborunkban virrasztanak. A II. Vatikáni zsinat ellenére, amelyre szívélyes meghívást kaptak az ördög fiai, az albigensek, waldensek, lutheránusok s egyéb másként gondolkodók, széles katolikus körökben még ma is ez az elv uralkodik: *Roma locuta, causa finita est* (Róma szólt, az ügy be van fejezve). Ez a virrasztókra leselkedő egyik legnagyobb veszély: a jogszerűség és az igazságosság egybemosása. Franz Grillparzer mondta: „A nyelv által ismert összes szó közül ezt gyűlölöm a leginkább: jog. A jog ugyanis csupán felcicomázott név a földön ismert összes jogtalanságra.” Úgy tűnik, a világ továbbra is a manicheus gondolkodás rabja, fekete-fehéren lát, s a másként gondolkodókat hajlandó cáfolat és vita helyett kiátkozni. Virrasztás közben gondoljunk erre: csak a konfliktusait szuverénül kezelő egyéniség képes örülni, elfogulatlanul érintkezni a „más”-sal. A kisebb konfliktusokat igyekeznünk kell megoldani, vagy legalább szabályokat teremteni annak érdekében, hogy elviselhessük őket. A nagy kérdéseket viszont, ahogy Rilke mondja, egy életen át el kell viselnünk.

9. „Mi érdekel?” „Csak a lelkem, és semmi más.” Ágoston válasza korlátoltságát a huszadik században érezzük különösen. Milyen eredménnyel jár, ha lelkem gondjait – akár filozófiai belátás, akár lélektani kezelés útján – megoldom, de közben egy olyan társadalomban élek és virrasztok, amely dühöng a békétlenségtől, a szegénységtől, az erőszaktól, megoldatlan konfliktusoktól? A virrasztás képzetében egyesülnie kellene a személyes integritás és szuverenitás, az egyéniségre mondott igen, a kételyekkel szembeni nyitottság és nyilvános beszédképesség, a közösségi felelősség elveinek. Oda kell fordulnom a másikhöz, igent kell mondanom a máságára, le kell mondanom a térítés szándékáról, s legfeljebb elmondhatok a jelenlétében néhány meggondolást. De meggondolásainkat el kell mondani. Minél több zártkörű kis hamis „béke-sziget” jön létre, annál nagyobb a veszély, hogy kárt szenved az egész társadalom.

10. „Mi az igazság?”, ördögi kérdés. Hiszen igazság, igazság, ezerszeresen is igazság, ezen pápák, teológusok, ideológusok, filozófusok és egyéb zsarnokok mindig saját rendszereik igazságát értették, hogy másokat meggyőzés helyett megsemmisítsenek. A nagy evangélikus teológus, Karl Barth többször is hangoztatta, hogy a teológusok a legkevésbé jámbor emberek, a teológia pedig azoknak istentelen, tébolyult játszadozása, akik úgy vélik, csak övék az igazság. „Ahány igazság, annyi szeretet.” (József Attila) A valóság Istene mindig tágasabb, mint én, vagy egy kisebb-nagyobb zárt közösség. Mit tett Aquinói Szent Tamás halála előtt? Felszólította egyik munkatársát, hogy égesse el összes művét, mert az semmi, semmi az Isten tüzéhez, az Istenség átláthatatlan titkaihoz képest. Nem véletlen, hogy Dante Paradicsomában Tamás tartja a dicsérő beszédet, a *laudatior* Siger von Brabantia, aki fikciónak, a Kúria hatalmi érdekében állónak tartotta azt a fecséget, hogy az ember birtokolhatná vagy szemlélhetné a teljes igazságot. Ezek a tények szerénységre intenek. A virrasztásnak semmi köze a lármához, az egyeduralomhoz.

11. Az ember emberré lett, ezt a világhállapotot igyekezzünk létrehozni minden idegszálunkkal. Másért is virrasztunk, magunkért is virrasztunk. Angelus Silesius szavaival: „Und wäre Christus hundert Mal geboren und nicht in dir, du wärest doch verloren.” („És ha Krisztus százszor megszületett is, de nem tebened, akkor elvesztél.”) Ez a nagy feladat. A kiváló pápai könyvtáros, Augustinus Steuchus használta először ezt a kifejezést: *philosophia perennis*. Ezt a fordulatot a Kúria ideológusai, akik a katolicizmus hallatlan 19. és 20. századi beszűküléséért felelősek, később úgy értelmezték: ez az a (tomista) filozófia, amely szerint minden igazság és minden dogma nyilvánvaló, és a katolikusnak csupán hinnie kell. Steuchus, azt hiszem, mást értett ezen a két szón. Azt értette, amit a harmadik század elfeledett görög egyházatyái: *szümpózium*, az egész emberiség minden szellemének együttes ülésezése. Goethe a *Díván*ban ezt a centrális alapeszmét így fejezi ki: „Welch eine seltsame Gemeinde / An Gottes Tisch sitzen Freund und Feinde.” („Micsoda furcsa közösség: Isten asztalánál együtt ülnek barátok és ellenségek.”)

12. A virrasztás az ünnepet megelőző várakozás, egy majdan együtt-ünneplés látomása. Ebben az elképzelésben visszacsillan az a másik is: az Úrnapja, az Eucharisztia. Jan Kott, a nagy lengyel irodalomtörténész *Isten-evés* című könyvének eredetileg ezt a címet akarta adni: *A bacchuszok, vagy: Eukarisztia*. Látjuk: a szakrális Isten-evéstől – a bacchuszok Dionüszosz istent eszik meg – egyenes út vezet az Eucharisztiahoz. Kora keresztény, középkori (a keleti egyházban ápolt) liturgikus és teológiai imádságok, rítusok közvetlenül emlékeztetnek a Dionüszosz-mítoszra, akit ott Krisztus előfutárának tekintettek. Eucharisztia, a kenyér és bor átváltoztatása Krisztus testévé és vérévé: ősi, archaikus motívumok elevenednek meg itt, moccannak meg az ember legmélyebb rétegeiben: az ember, hogy Isten legyen, kész feláldozni önmagát, s úgy éli át az Istent, mint eledelt, amely magától kínálkozik: pótolhatatlan erősítés ez embernek, családnak, törzsnek, az egész üdvközségnek. Isten és ember egyesül, egymás számára, kölcsönösen, étel és ital. Ennek tudatában maradunk éberek, emberek.

BENEY ZSUZSA

A Vigiliának

Tisztelettel és hálával erőfeszítéséért, mellyel sötét évtizedeken át szinte egyedül őrizte a magyar kultúra lángocskáját,
Toleranciájáért,
És Rónay György emlékének, akit egyszerre tekintek mesteremnek és olyan segítőtömnek, aki nélkül egyetlen irodalmi művem, így ez a néhány sor sem jelent volna meg.

Vigilia

*Számlálhatatlan éji mécs a tenger
fodros hullámain – az égen ugyanannyi
csillag – két szélfúttá végtelen.
Lengő lángok virrasztják a sötétet*

*az éjszaka mély titkát: a víz és légnemű
minden és semmi összeborulását,
az ismerős-ismeretlen Teremtést.
Égbolt és tengersík egymást-fedése*

*az egyenes, mégis eltérített
cikázó fényes húrok szövődéke,
a virrasztásban félelmes remény – mind
a láthatatlan tükröképei.*

BORBÉLY SZILÁRD

A virrasztásról – szakadozott, szakszerűtlen megjegyzések

„Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélén már túl, de a hajnalon még innen: derengés előtti szürkület. A csillagok már fáva bújnak el, a nap még csak sejlik a látóhatár alatt. De mi még lelkünk szemhártyáján őrizzük a csillagok képét, és éber szenvedéllyel várjuk, tudjuk, hívjuk a kelendő Napot.” Sík Sándor szavai, akárcsak a szavak 1946-ból szóló üzenete ma is elmondható. Különös, hogy a kereszténység egyik nagy ókori forrása, a Mithrász-kultusz metaforái és szimbólumai mindenkor érvényes állapotát képesek leírni a világnak. És a világ nyugati kultúra által megalkotott képének, a Történelemnek. Az erős metaforák, a nagy szimbólumok, a mélyen belénk íródott jelek mindig érvényesnek tűnnek – függetlenül az aktuális „történelmi” események összefüggéseitől.

A katolikusok nagyobb érzékenységet mutattak az ókori kultuszok és a pogányság mítoszai iránt, mint a protestáns felekezetek. A katolikus egyház cipeli magával ezt a nagy tehetetlen terhet, amely az ókori görög-latin és a középkori népek pogány kultuszainak terhe. Egy ekkora, alig felmérhető teherrel, és egy ilyen ropant apparátussal, amely nem csak intézmény, de a római jog kánonjoggá cizellált épülete, nehéz lehet a modern, 21. századdal lépést tartani. Úgy vélem, az elektronikus társadalomszervezés és -irányítás, az ember fogalmát és létét mé-

lyen átalakítani képes technológiák ma még nem ismert, és alig sejtett változások elé állítják hamarosan a világot, és benne a zsidó-keresztény hagyományt. S leginkább a katolikus egyházat.

Nemrég egy barátomnak írva levelet arra gondoltam, hogy amikor a középkorban túljutott az európai világ az éhség nagy korszakán, gyakorlatilag már akkor eljött az idő a jóléti társadalom megvalósítására. A katolikus egyház akkor még a kultusz – mely antropológiai jegy, az emberek mindig ápolnak egy kultuszt – egyeduralgoló szervezője volt. A kultusz ekkor a mindenkire egyformán és egyenlően áramló isteni szeretet és a felebaráti könyörületesség jegyében szerveződött. A kereszténység ekkor már jó ezer éve együtt tudott élni a társadalmi igazságtalanság és egyenlőtlenség gyakorlatával, de rosszul érezte magát tőle. Amikor az éhség kora lezárult, akkor jött el az idő, hogy ez a rossz érzés felszámolható legyen, a jóléti társadalmának megszervezése által. A középkori városok és faluközösségek, ha felületes tudásom nem csal, meg is közelítették ezt. A közösség nem hagyott magára senkit, és igyekezett mérsékelni az egyenlőtlenségek elkerülhetetlen megjelenését. A kultusz és a tudás, a kultusz és a kultúra ápolása a könyvnyomtatás megjelenéséig szorosan összekapcsolódott. A tudáshoz, a kultúrához az egyházon keresztül vezetett az út, és az egyház a jövőn gondolkodott. Mert minden olyan ember, aki a kultusz ápolásában akart részt venni, az egyház, a klérus tagjává vált. Belülről dolgozott a klérus és a klérus által ápolta kultusz jobbításán.

Amikor az oktatás és a könyvnyomtatás körének kiteljesedésével a tudáshoz, a kultúrához való hozzájárulás kereteihez nem tartozott már hozzá az, hogy muszáj a klérus tagjává lenni, az új gondolatok és belátások már nem a kléruson belül születtek meg. Az egyházi jog és dogmarend pedig nem tudta őket követni, mivel egyre nagyobb kihívás érkezett a kléruson kívülről, az egyház elvesztette a jövő feletti kontrollját. Addigi üdvtörténeti küldetése és hivatása szerint igyekezett figyelmét az idők homályába függeszteni, és kutatni azt, hogy Krisztus második eljövetele milyen gondolatok formáját öltve vezet bennünket a Szabadítás felé. Amikor ezt a kapcsolatot a kultusz és a kultúra elvesztette, az egyház vereséget szenvedett a jövővel szemben, amelyet olyan emberekben látott fenyegető módon testet ölteni, mint Husz János és Kopernikusz, Szervét Mihály és Galilei. A kultusz és a kultúra ekkor elvált egymástól, a kereszténység reformjai, a protestantizmus mozgalmi attól váltak modern egyházakká, hogy belátták ezt, és racionalizálták az ebből a helyzetből levonható tanulságokat a tanítás és a hitélet, vagyis a kultusz és a kultusz megreformálása érdekében. A virrasztás, a jövőre való tekintettel történő virrasztás ekkor nyert egyházon, és a kléruson kívüli értelmet: és az „értelmiség” feladata is – véleményem szerint – felvetődik itt. A virrasztás, mint a jövő üdv- és a szabadítástörténeti fürkészése ekkor vett új fordulatot. A kléruson kívül maradt, egyre nagyobb számú gondolkodó a kultusz megújításán dolgozott, és az egyház a filozófia és a tudomány, valamint a lassan körvonalazódó új technológiák jövőt módosító hatásán már nem tudott úrrá lenni. Ugyanakkor egyre gyanakvóbban és bosszúsabban figyelte. A helyzet ma hatványozottabban és radikálisabban ismétlődik, amennyiben olyan technológiák

vannak belátható közelségben, akár egy generáció életében is a megvalósulás és a tömeges bevezetés előtt, amelyek gyökeres és radikális fordulatot jelenthetnek. Mivel már nem az ember környezetébe nyúlnak mélyen bele, mint az ipari forradalmak tették, hanem a zsidó-keresztény hagyomány által kiemelten fontos színtéren fognak működni: *emberi testben*.

Ettől a jövőtől nem független a kereszténység történetében bekövetkezett másik nagy törés, amely a zsidósággal szembeni előítéletek 20. századi következményeiben mutatkozott meg radikálisan. A Soa vagy másként fogalmazva a Holocaust tragédiája jelenti a virrasztás mint a jövőre figyelő gondolkodás megfontolásokkal és lezáratlan belátásokkal teli területét. Ugyanis az a társadalmi gyakorlat, amely a Holocaust idején *a nyelv és az emberi test kezelésében* megmutatkozott, a krisztusi üzenet megtörését jelentette, és követelő módon vetette fel az utókor számára ezekre a fenyegetésekre történő válaszadást. Úgy sejttem, nagyon égető kérdések rejtőznek az evolucionalizmus fényében elgondolt kereszténység és a humanista hagyomány összebékítése területén. A megsemmisítő táborokban az emberrel és az emberi testtel szembeni attitűdök az anatómiai szemlélet radikalizálása által, amely a devianciára és a duplikációra fókuszálta figyelmét, illetve a faj, az öröklődés kutatására, a mutációk előállítására és a szelektálásra helyezte a hangsúlyt, az emberiség evolúciós jövőjének (mely üdvtörténeti jövő is egyben) megváltoztatásán gondolkodik.

A helyzet azonban radikálisan új minden eddigi történelmi tapasztalathoz képest, mivel szemben a Holocaust idejével, amikor állami titokvédelmi rendszerek birtokolták és tartották ellenőrzésük alatt az új technológiák és tudások feletti uralmat, ma a globális mértékűvé vált mamutcégek fölött a kultusz és kultúra őrzői végtelenül gyenge kontrollt képesek csupán szerezni. A profit kíméletlen és nemzetek feletti érdekei a nemzeti ideológiák messianisztikus gyökereit is újragondolandóvá tehetik a mai virrasztók számára. A csökkent, historizáló ismétlés, és a zsidó-kereszténység gyökerek feltárásának elmulasztása a nemzeti ideológiák gyors kiüresedésével és kártékonyvá válásával fenyegetnek.

Auschwitz, a megsemmisítő táborok a negatív teológia fontos helyei is, hisz a zsidósággal szembeni előítéletek teológiai következményeként szemlélhető a zsidó Jézus – ha úgy tetszik – „genetikai törlésének kísérlete” az emberi faj egészéből. Ekképpen az üdvtörténeti jövő *módosítására* tett kísérlet vallási, keresztény összefüggései sem elhanyagolhatók a virrasztás értelmének újragondolásakor. A Holocaust keresztény üzenetének teológiai megfogalmazása és kutatása épp oly fontos volna, mint a Holocaust tapasztalatának üdvtörténeti szemlélése, és a kereszténység szempontjából történő értelmezése, hogy megpillanthassuk benne a krisztológiaiailag értékesíthető gondolatot, amely a jövő felé vezet.

Magam azt gondolom, hogy a mai virrasztók számára az egyik legfontosabb gondolat Auschwitz tapasztalatának fényében újrafogalmazni az embert mint jogi szubjektumot. Az emberi jogok után újra előtérbe kellene kerülnie az individuális

méltóság gondolatának, az emberi test védelméről is manifesztumnak kellene születnie, és ahol ezt sérelem éri, a keresztény tapasztalat örökösének határozottan védekezni és tiltakozni kellene. A zsidó-keresztény hagyomány felértékelte, de ma inkább úgy látszik káros következményekkel járó módon radikalizálta az isteni képmás ember és a „teremtett világ” egészének szétválasztását. Az ökológiai tudatosság növelése és az ezért való minél tudatosabb munkának is át kell hatnia az egyház földi zarándokútját. Újra gondolandó a humánológia felismerései nyomán az ember és az állatvilág kapcsolata, az emberben rejlő mély mintázata, amely azt a súlyos, sötét, mozdíthatatlan tömböt jelenti, amelyen a mesék, mítoszok és a vallásos „tudatalattija” nyugszik. A zsidó-keresztény hagyománnyal nem lehet elmentés, sőt nem is mondható idegennek az a belátás, hogy a vallások, így a kereszténység is, a vallási szinkretizmus és ismeretlen, a törzsfajlódás múltjából származó idolk. Ekkor lehetne jobban megérteni a kereszténység lényegét is, hogy mit hozott Jézus megjelenése az időben, hogy mi az az erő, amely ebből az „emberi” alakból árad felénk – mind a mai napig.

És mindenképp: nagyobb tudatosság és alázat volna szükséges az egyház központja és a hierarchiája részéről. Azt gondolom, hogy az egyház jó ezer éven keresztül a jövő fölött virrasztók elitje volt. Az elmúlt fél évezredben a filozófia, az arra épülő tudomány és az ebből létrejövő technológia szembe került az egyházzal. Az emberiség üdv- és evolúciótörténete új fordulat előtt áll. Sokkal radikálisabb és sokkal mélyebb törés várható, mint amire történelmi tapasztalata által akár az egyház, akár a kereszténység fel van készülve. Csak reménykedni lehet és virrasztani, hogy a jövő nem a zsidó-keresztény hagyomány emlékezete nélkül beszéli el majd önmagát.

CZIGÁNY GYÖRGY

Kamaszéhség betűre

A zsidó hagyomány szerint a betűben transzcendens erő testesül meg. Ötvenkilenc éve vagyok a Vigilia olvasója.

A Szociális Missziótársulat székházának törtetőit cserepezgettem Alexandra nővérrel: ínyemen érzem ma is magaslati uzsonnánk jó ízét; a Krisztinaváros romházai fölött hagymás zsíros kenyeret ettünk. A nővérek óvóhelyén átélt háború után különös élmény a béke, teli nyomorúsággal s tehetetlen reménykedéssel. Micsoda étvágó! A kamaszkor természetéhez tartozik ez, de nem csak kenyérral él az ember. 1946 őszének váratlan öröme: megnyertem a Zászlónk Szent Gellért tiszteletére kiírt irodalmi pályázatát. A gellérthegyi ünnep szentmiséje után Mindszenty hercegprímás kezéből vehettem át novellámért az első díjat. Ebben a felajzott lélekállapotban került kezembe a hosszú hallgatást követően újra megjelent Vigilia első száma. Tizenöt éves voltam. Hatalmas étvággal olvastam a lap verseit, tanulmányait. Arra természetesen nem gondolhattam, hogy Dorombly Károly segédszer-

kesztő úrhoz elkutyagoljak a Trombitás út 37. alá kézirataimmal, de csírázott már bennem a remény: egyszer talán a Vigilia szerzői közé tartozhatom majd. Rónay György pártfogásával ez a hatvanas években valósult meg. Még Mandula utcai otthonában adott alkalmat a találkozásra, s míg az előszobán át az ebédlőbe értünk, eldőlt a sorsom. Tétován, meg-megtorpanva követett csak, közben sebesen járt szemem az átadott versek sorain. Jól van – szólt megkönnyebbülve – örülök, hogy nem dilettáns... Tovább már ülve olvasott. Ettől kezdve, lelki tavasz a diktatúrában, minden neki küldött versemet, novellámat közölte a Vigiliában. Ki gondolhatta, hogy majdan én készíthetek emlékére televíziós műsort Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Mátyás Iván társaságában!

Mindenesetre 1946 decemberében már elköteleztem magam a Vigilia által adott élmények, eszmék lehetőségei, az egyetemesség szabadsága mellett, hiszen fölismertem Sík Sándor szavaiban az igazságot: a katolikus lélekben együtt lehet minden, ami van, és minden, ami elgondolható.

Olvastam ebben a számban Paul Claudel és Jacques Maritaint. Barátommal a Vérmezőt járva vitakoztunk Carrel tanulmányán, s miközben a fel nem robbant gránátokat kerülgettük, azon tűnődtünk: tényleg gyógyít-e az imádság, s csakugyan termékenyebb-e a másért mondott fohász? Akkor olvashattam először Rónay György *Elégiját*, s talán meg is értettem. „Az élet lassan egyre mélyebb, / a vágy is lassan partot ér, / s ura csak úgy vagy, ha a lét egy / szőlőszembe is belefér.”

Nagyon megkapott a titokzatos, finoman érzéki Pilinszky-költemény: *Gyerek vagy még...* Kései kötetében *Bűn* címen közölte. Bár a *Trapéz és korlát* kötet még nem volt a kezemben, mohón olvastam róla Ignác Rózsa kritikáját. Azután Werfel: *Szent Ferenc és az örök zsidó...* Meg amit Járdányi Pál Bartókról írt, hogy a nyers ösztönök vitustánca a lélek húrjára van transzponálva. Már zeneiskolásként játszottam néhány könnyebb Bartók-művet, de itt olvastam először a „barbár” Bartók spiritualitásáról, az érzéki és a lelki tényezők hamis szembeállításáról.

Tanács talán este... Élvezettel habzsoltam a következő számban Molnár Kata novelláját; húsz évvel később Mátyás Ivánnal beszélgettem róla... Illyés könyve, a *Hunok Párizsban*, és Tamási Áron színdarabja, a *Hullámzó völgy* izgató témák voltak számomra. A győri pap-költővel Rónay György vitakozott, s hamar megértette velem, hogy nem „közénk hozni” lehet a keresztény élmény bonyolult világával küzdő alkotókat, hanem köztük kell lenni, velük élni, együtt alkotni, ráhagyatkozva a szeretet erejére.

Mert a keresztény élmény szelíd forradalma igen különböző módon van jelen az irodalomban. Vannak művek, melyekben tematikusan, szinte a „programzene” romantikus hagyománya szerint nyilvánvalóan, s vannak művek, melyeknek csak remekmű mivoltában, az esztétikai minőség szinte „mennyei hitelében” tapasztaljuk meg a keresztény élmény jelenlétét, kimondatlanul, rejtetten: akár még a szerző által sem felismert tudati-lelki folyamatok, megsejtések sodrában. Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs benne – felelte a Vigilia körkérdésére Ottlik Géza; vélve, hogy „nem néven nevezve kell jelen lennie, hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másképp nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczósága a szép, hűvös patakra –, akkor nem is hoztunk létre semmit.”

Ma már biztosan látjuk, különb égöve van, szabad és teljes világa a keresztény élménynek: az alkotókat nem lehet jó szándékúan a választottak manrézájába gyűjteni. Ellenkezőleg: a keresztény élmény örömét és látszólagos abszurditását kell a teljes világra tární.

E fölismerések derűs hite csillapította kamaszéhségemet a Vigilia által 1946 karácsonyán.

DÁVID KATALIN

Az irgalmasság virrasszon mindannyiunkban

Ma már valóságosan ez az egy dolog érdekel, vagy inkább így mondom, ezt az egy dolgot tartom fontosnak: az irgalmasságot, amelynek virrasztó jelenlétére az egész világnak szüksége van. Olyan dolog ez, amely csak a konkrét ember által létezik, nincs elmélete, csak gyakorlata. Létezése mindannyiunk napi gondja, mert csak akkor kelhet életre bennünk, ha bizonyos értékeket és ezzel együtt elkötelezettségeket vállalunk.

Sokszor, sok helyen beszéltem erről és most hadd ismételjem meg saját elkötelezettségeimet, amelyek nagyon mindennapiak, de részesei korunk írástudói felelőségének.

Talán elsőként említeném, hogy elkötelezett vagyok minden cinizmus ellenében. Mert ez nemcsak azt pusztítja, aki felé irányul, hanem még jobban azt, akit meghatároz, akitől jön. A cinikus ember ugyanis halálosan beteg, de diagnosztizálhatatlanul. Nincs műszer, ami kimutatja és a mélylélektan is alig férhet hozzá. Az egész 20. századnak nem volt évtizednyi története, amely mentes lett volna ettől a szörnyűségtől. Ez az az állapot, amikor az ember elveszti felelőségét az egész teremtett világ, de elsősorban saját embertársai felé. Ez az az állapot, amely igyekszik megsemmisíteni minden jogot, amely nem szolgálja az érdekét. A cinizmus találta ki és működtette a krematóriumokat, a haláltáborokat, szervezte a koncepciók pereket, emelte nagy üzletté a kábítószeret és küld pusztulásba százmilliókat.

És elkötelezett vagyok a hazaszeretet iránt, olyan iránt, amely elvárja, hogy más nemzet fiai is szeressék saját hazájukat. Olyan hazaszeretetre vágyok, amely a legjobbat akarja a magáénak és megértik, hogy túl a határán ugyanígy mindenki a legjobbat akarja a sajátjának. Olyan hazaszeretetre gondolok, amely segítséget vár szomszédjától és elvárja, hogy az is kérjen segítséget tőle.

Elkötelezettje vagyok az ember és a természet megbékélésének. A flóra, a fauna, a föld, a levegő, a vizek, a töredezt és így nagyon könnyen boruló egyensúlyok és szépségek megőrzését akarom. Igazuk van a teológusoknak, akik hangoztatják, hogy új aszkézisre van szüksége a világnak, mindenütt mindenki által vállalva. Olyan aszkézisre, amely készlet bennünket, hogy le tudjunk mondani azokról az igényeinkről, amelyek terhelik a köztünk és a természet között lévő viszonyt. Az

írástudók kötelessége lenne újra értelmezni igényeinket és újra értelmezni a természet és a környezet sérelmeit: elindulva a házunktól, át az utcán, városban, országban, egészen a csillagos égiig.

Elkötelezettje vagyok az ember és felebarátja összebékítésének. Ez jelenti az irgalmasság hétköznapijait. Ez a megosztás tudománya – nem a szétosztás és elosztás –, odafigyelni mindenkire, vendégszeretettel fogadni a rászorulókat, az idegent. Gyönyörűen mondja Pierre Teilhard de Chardin: „személyes üdvözlésem nem éppen azért érdekelt, mert engem boldogít, hanem mert velünk és általunk a világot menti meg”. Így tudatosodik az emberben a legnagyobb élmény, hogy személyes szabadságának a mások szabadsága a feltétele. Ez a szabadság mindenkinek joga, és ha jog, kell lennie egy olyan törvénynek, amely mindenki számára biztosítja ezt a jogot. Ezt a törvényt a zsidó-keresztény kultúra Tízparancsolatnak nevezi. Szerény, de nélkülözhetetlen megkööttségeket ír elő. A Törvényhozó ugyanis nagyon ismerte a törvény alá helyezett teherbíró képességét.

És még egy elkötelezettségről, amelyet bár utolsóként említek, de időnként úgy érzem, hogy ez a legfontosabb. Neonok, transzparenszek, a reklám minden eszközzel szeretném hirdetni: az ember önmagával való megbékülésének fontosságát. Ezt tanuljuk meg legnehezebben és ezt feledjük el leghamarabb: az igazi egészséges önszeretet, amely hiányzik belőlünk. Talán már évszázadok óta. Pedig morális problémáink sokasága oldódna meg általa.

Befejezésül egyetlen gondolatot, mert igen nagy bajban vagyunk. Tudásunk segítségével olyan erők birtokába jutottunk, amelyek közül bármelyik elegendő lehet megsemmisítésünkhöz. A gyűlölet, erőszak, önzés egyetlen mozdulata elindíthatja a katasztrófát. Van lehetősége a megmenekülésnek: az irgalmasság, amely valójában nem más, mint a gyakorlati szeretet. Újra Teilhard gondolatait veszem segítségül: „Ezek a szavak – szeressétek egymást – kétezer évvel ezelőtt hangzottak el és úgy beszéltünk róla, mint valami erkölcsi kódex törvényéről, vagy olyan gyakorlati módszerről, amely csökkenti a súrlódásokat az emberek között. De ma egészen más hangsúllyal hangzik fel a parancs, az egyetlen, amely visszaránthat minket a katasztrófától. Ma így kell mondanunk: szeressétek egymást, mert elvesztetek.”

Itt nincsen szó érzelemről, hanem értelemről és elhatározásról, vagyis a megvalósult szeretetről: az irgalmasságról. Ez ma már nem az élet szebbé tételének feltétele, hanem az életben maradásé.

DÉVÉNY ISTVÁN

Élteti még kultúránkat a lét értelmességébe vetett hit?

Hermann Hesse az első világháborút követő évtizedben, ötvenévesen, megrendülten nézett körül: „Megváltozott Európa arca. Meghalt, elpusztult az a kultúra, amelybe mint gyermekek beleszülettünk, amelyben neveltek bennünket, amelyről

azt hittük, hogy örökké megmarad. Megváltoztak eszményeink, elképzeléseink, vágyálmaink, mitológiáink, eltűntek az eszmék, amelyeknek feladata volt, hogy szellemi életünket irányítsák. Pótolhatatlan és örök veszteség. Megsemmisült, elveszett az emberi élet kettős alapja, a kultúra és az erkölcsiség – a vallás és az erkölcs.”¹ Ugyanebben az időszakban többszázszáz példányban kelt el Oswald Spengler *A Nyugat alkonya* című műve. Ezer oldalon bizonyítja, hogy vége – ennek a kultúrának vége. Ennyi idő múltán kérdezhetjük: Valóság-hű volt akkor ez a pesszimista diagnózis és valóság-hű, ha a 21. század kezdetén mi is így gondolkodunk? Kielezve: Élteni még *egyáltalán* kultúránkat a lét értelmességébe vetett hit?

Hittant tanuló gyermekek serege hosszú időn át szép régi magyarsággal tanulta meg kívülről a katekizmus első kérdését: „Mi végett vagyunk a világon? Avégett vagyunk a világon, hogy Istent szeressük, neki szolgáljunk s ezáltal üdvözlünk.” Ilyen egyszerű volt ez, biztos céltudat, mögötte a létrehozottság tudata: „Ki teremtette a világot? A világot Isten teremtette.” Felnőttként ez kicsit bonyolultabbnak tűnik, de ettől függetlenül megkérdézhajjuk: átitatta az Istentől való függőség és Istenre irányultság katekizmus-vallomása az elmúlt évtizedek-évszázadok kultúráját, a teljes értelemben vett kultúrát: minden emberit, a tudást, az erkölcsöt, a művészeteket, irodalmat, törvényeket, jogszolgáltatást, a társadalmi életrendet...?

Kielezett kérdés, amelyre nincs, és sohasem volt abszolút pozitív vagy abszolút negatív válasz. Képszerűen szólva: Minden korszak fehér és fekete, magasság és mélység, tiszta és szennyes – tőlünk is függ, mit veszünk észre, minek adunk hangsúlyt. Jól ismert jelző például a középkor évszázadairól, hogy sötét volt, „sötét középkor”. Tagadhatatlan, iszonyú dolgok történtek akkor – mint ahogy most is történnek iszonyú dolgok. És mégis – csak egyetlen példa: leírhatatlan, amit a nem csupán bibliát és szent könyveket, hanem a görög-római filozófiai, tudományos és irodalmi hagyományokat értékelő és másolató kolostori „tudományos” központoknak köszönhet Európa a nagyon megbocsátóan „népvándorlásnak” nevezett időszakban, kulturális szempontból elég sötét évszázadokban. Nem parancs vagy előírás teremtett kulturális alkotóvágyat a tudományok vagy művészetek világában. Sokan kerültek ezek vonzásába, szabadon vállalták, mint életfeladatot, mint ahogy az elhivatottságot éltető igazi hitnek is belülről, a személyes döntések világából kellett fakadnia. Mekkora illúzió – s közel két évezred során hány világi vagy egyházi hatalmasság vált ennek áldozatává –, hogy a hitet, sőt a magasabb rendű kultúrát is, egyszerűen elő kell írni, meg kell parancsolni, és akkor van. Egyetlen korai példa. Alig szűnt meg az üldözés, 380-ban máris megszületik Valentinianus császári rendelete: „Azt akarjuk, hogy minden nép (...) ahhoz a valláshoz tartozzék, amelyet Péter apostol a rómaiaknak hagyományozott (...) Akik ennek a törvénynek alárendelik magukat, azoknak azt parancsoljuk, viseljék a katolikus keresztény megnevezést, a többieket viszont örülteknek és elmebetegeknek (*dementes et vesanos*) kell tartanunk. Ezekre érvényes az eretnek dogmák gyalázata, gyülekezeteik ne nevezhessék magukat »egyháznak«, s előbb isteni büntetés, utána a mi haragunk bosszúja – amelyre az isteni ítélet jogosít bennünket – sújtsa őket.”² Hatalmasok bosszúálló haragjára hozhatnánk jó néhány történelmi példát. De: ugyanebben az évszázadban dolgozik parancs és rendelkezés nélkül szent Jeromos, aki a Nyugat akkori kultúrnyelvére, latinra ülteti a teljes szentírást – ekkor dolgozik szinte megszállottan szent Ágoston is, s

lesz jelen, egyetemes emberi kultúrát is ápoló gondolataival évszázadokon át. És dolgoznak hozzájuk hasonlóan sokan, névtelenül.

Plusz-mínusz előjelek együttes alkalmazásával tudunk csak eligazodni a múltban – tudunk eligazodni a jelenben is. Él még a kultúrában az értelmes létezés hite? – hangzott a kérdés. A válasz rövid és egyszerű: létezik azokban a személyekben, akik ebben a meggyőződésben töltik életüket, de létezik személytelenül az ebben a hitben létrejött intézményekben is. Mi minden jött létre kulturális téren is a kereszténynek nevezett évszázadokban? Kezdehetjük az iskolák, később az egyetemek kialakulásával, folytathatjuk a szegényekről, betegekről való gondoskodással, a művészetek pártolásával, a társadalom életét keretekbe szorító törvényekkel – tehát kulturális „tettek” történeti hátterével. Kár lenne tagadni, hogy ezek jelentős része a „szekularizáció” születésekor, s az elmúlt két évszázad során is jelen volt. Honnan vette például a francia forradalom az egyenlőség és testvériség jelszavait, s állította a szabadság mellé, ha nincs a háttérben a keresztény gondolatvilág? Miért tartozik minden európai állam alapszabályához, hogy a gyermekekről, szegényekről, betegekről, fogyatékosokról gondoskodni kell? Ne lenne összefüggés a jelen európai értékrend, az egyéni és közösségi „létezés” ma is érvényes konkrét értelmezése és a keresztény hitnek biblikus, továbbá görög-római öröksége és saját elmúlt évszázadai között? Hány parlamentben vitáznak ma is nem csupán politikai, gazdasági, hanem egyértelműen erkölcsi kérdések felett – például abortusz, eutanázia stb. „Jó vagy nem jó?”

Kérdezhetjük persze: mit ér az, ha a teljesebb emberi kultúrát ápolják, ha hittel fogadnak magasabb rendű irányelveket – de nagyon kevesen? Egy hang a Kr. e. 4. századból, bizonyosságul, hogy sötétségben élve is lehet ápolni a lét világosságának hitét. Platón egyik levelében csak említést tesz Szókratész tragikus haláláról, majd így folytatja: „Az írott törvények és az erkölcsök romlása oly hihetetlen méreteket öltött, hogy én, akit minden vágyam a közügyekben való részvétel felé hajtott, végül is beleszédültem a céltalan kavargás látványába. (...) Végül be kellett látnom, hogy a mostani államokat, még hozzá valamennyit, gyalázatosan kormányozzák. (...) Így nem maradt más hátra, mint hogy az igazi filozófiát dicsőítve kijelentsem, hogy csakis belőle kiindulva lehet felismerni, mi is hát az igazságosság, mind a magán-, mind pedig az államélet szempontjából.”³

Kell-e említést tenni arról, hogy mit köszönhet ennek az egyetlen embernek az európai kultúra, a gondolkodás „világtörténete”, mit köszönhet Platónnak, aki politikai karrier helyett a gondolkodásnak és tanításnak szentelte életét, mert hitte, hogy érdemes? Nem csupán remény és bizakodás kérdése, hiszen bizonyosság éltethet bennünket: Voltak a történelem folyamán Platónok és mini-Platónok, biztos, hogy vannak ma is, akik segítséget nyújtanak ahhoz a hithez, hogy létezésünk értelmes.

JEGYZETEK:

¹ *Mein Glaube: Eine Dokumentation. Eigensinn: Autobiographische Schriften.* Zürich, 1974, 25.

² *Theodosiani libri XVI.* 1-2. (Ed. Th. Mommsen.) Dublin – Zürich, 1971. 4. kiadás. I/2. kötet. 833.

³ *Platón Összes művei.* Budapest, 1984. 3. kötet, 7. levél, 1040.

Válasz a Vigilia körkérdésére

Sík Sándor gondolatai tudatosították bennem azt, hogy életem „virrasztás”: éjjel-nappal őrködöm a rákos betegek álmain. Ezek az álmok az élet és a halál mezsgyéjén lépegető emberek álmai. Nekem, mint onkológusnak az a feladatom, hogy a beteg emberek ezen az ösvényen sohase tévedjenek el, ne lépjenek félre és lépésük mindig kellő távolságú legyen. Ez a virrasztás lelki és intellektuális értelemben egyaránt kötelességem.

Babits értelmezésében ez a kötelesség egyúttal az „írástudó felelőssége” is. Valóban úgy vélem, hogy nem elégséges csak a betegek feletti „őrködés”, hanem részt kell venni szellemi aktivitással, etikus magatartással, példa mutatásával az „őrködés” felelősségének elterjesztésében is. Ezért oktatunk orvosokat, szakorvosjelölteket és gyakorló orvosokat arra, hogy holisztikus szemlélettel végezzék gyógyító tevékenységüket. Tanítjuk, hogy betegeinknek teste és lelke van, s ezek kettős minőségű egységben egészítik ki egymást. Mi az egész embert gyógyítjuk annak minden kételyévei és hitével, bánatával és örömeivel, szorongásával és önbizalmával. Azt is kérjük tőle, hogy személyesen vegyen részt ebben a gyógyítási folyamatban.

Az Újszövetség gyönyörűen példázza, hogy a kitaszítottak, a bénák, a leprások vagy a vérfolyásosak meggyógyulnak, ha hisznek a krisztusi tanításban. Nem holmi bűvölet, hanem saját hitbeli megtérésük segíti őket ebben. Éppen ezért meggyőződésem, hogy a keresztény kultúra a gyógyítás oldalán áll. Kétarcú, mivel viseli az irgalmas szamaritánus gyógyító felelősségét és ugyanakkor a beteg ember lélekbeli megújítására is törekszik.

Az emberi élet értelme – és még inkább értéke – korunkban válságba sodródott. Jól ismerjük a történelem legújabb fejezeteiből, hogy milyen vállvonogatás kíséri a gyilkosságokat – és a tömeges népiirtások szintén bizonyítják, hogy létünk értelmét a földgolyó egyes területein nem mindenütt tisztelik. A keresztény kultúra tanítása, a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” azonban alapja annak a világnézetnek, amelyet valamennyien magunkévá tettünk s betegeink felé közvetítettünk. Csak a cselekvő, testi-lelki gyógyulásában hívő ember az, aki igazán meggyógyul.

A Vigilia körkérdésére e válaszokat talán kissé szegényesen, de életszerűen és szívesen válaszoltam meg, hiszen néhai Édesapám, aki a szellemtudományok jeles birtokosa volt, nálam lényegesen mélyebb alapossággal volt igazi munkatársa e lapnak. Saját nézeteim más munkaterületen alakultak ki, de nagymértékben tükrözik az Ő szellemiségét.

Válaszok a Vigilia kérdéseire

Mit jelent a virrasztás lelki és/vagy intellektuális értelemben?

A virrasztás általános emberi vagy intellektuális értelemben figyelmet jelent. Jelenti azt az éberséget, amellyel a történelem, a társadalom, egy nemzet vagy ország, egy közösség sorsáért érzett felelősséggel figyelni valaki a változások jeleit, igyekszik a meggyőződése szerint pozitív lehetőségeket bemutatni, a veszélyekre felhívni a figyelmet, hatásukat csökkenteni vagy megelőzni. Tipikus példája az ilyen magatartásnak Vajda János *Virrasztók* című verse. A szerző az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eszményeihez viszonyítja a későbbi kor valóságát. Aggodalmát határozott értékek szerint felépített véleménye és a környezetében tapasztalt jelenségek figyelmes szemlélete alapozza meg.

Mélyebb értelme van az Evangélium szerinti virrasztásnak. Jézus Krisztus tanítása szerint virrasztanunk és imádkoznunk kell, mert várjuk az Úr második eljövetelét, az idők végét. Ebben az értelemben a virrasztás az idők jeleinek figyelmes szemlélését is jelenti. Jelenti azt, hogy nem merülünk el a mindennapok ügyes-bajos dolgaiban, hanem ezeken túltekintve próbáljuk életünk eseményeit elhelyezni Isten tervének nagy összefüggésében. Ezért a keresztény is valamilyen eszméhez vagy eszményhez, egészen pontosan Krisztusba vetett hitéhez, Krisztus tanításához viszonyítja az őt körülvevő dolgokat. Ez a fáradozás nem pusztán egyéni igyekezet, hanem az egyház egészének küldetéséhez tartozik. Ezért vallja a vallásszabadságról szóló zsinati nyilatkozat (*Dignitatis humanae* 14c) és a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű rendelkezése (76e), hogy az egyház tanítói küldetéssel és tekintéllyel rendelkezik az erkölcsi elvek hirdetésére még a társadalmi kérdésekkel, illetve az emberi személy alapvető jogait vagy a lelkek üdvösségét érintő egyéb dolgokkal kapcsolatban is (vö. CIC 747. kán. 2. §). Ezeknek az erkölcsi elveknek a hirdetése során az egyház tiszteletben tartja a Krisztus-hívők önállóságát a földi ország ügyeiben. Ilyen kérdésekben a hívőknek hitbeli meggyőződésük, az egyházi tanítóhivatal útmutatása és saját tapasztalataik szerint kell kialakítaniuk véleményüket és magatartásukat (vö. CIC 227. kán; *Apostolicam actuositatem* 7b). A keresztény ember virrasztása tehát az idők jeleinek keresésére, a dolgok, helyzetek, magatartások jellegének felismerésére irányul. Az egyház mint közösség is keresi Krisztus akaratát. Az idők jeleinek felismeréséhez megkapja a Szentlélek ajándékát. Ám mindez az egyén részéről személyes odafigyelést és erőfeszítést kíván, olyan megfontolt életet, amely ellenkezik a mérlegelés nélküli sodródással. Ez pedig éppolyan nehéz, mint álmos ember számára a virrasztás.

De a virrasztásnak nemcsak a közösség sorsára való figyelem szempontjából van jelentősége, hanem az egyén erkölcsi, lelki élete szempontjából is. Hétköznapi feladataink teljesítése közben is mindig keressük a helyes, erkölcsös, az Isten akaratára szerinti cselekvés útját. Így ez a virrasztás azt is jelentheti, hogy reggelenként az ember áttekinti napját, Isten előtt megfontolja, hogy mi lehet számára kísértés,

vagy alkalom a jó cselekedetre, esténként pedig lelkiismeretvizsgálatban megkérdezi magától, sikerült-e a jó tetteket megvalósítania, a rossznak ellenállnia. Bűnünk belátását bánatnak, az erkölcsi sikereken érzett örömet pedig Isten iránti hálaadásnak kell követnie. A megkeresztelt és megbérmált ember ebben az erőterben él. A Szentlélek pedig Krisztus ígérete szerint eszünkbe juttat mindent, amit Krisztustól hallottunk. Nem az emlékezőtehetségünket növeli meg csodálatosan, hanem arra segít, hogy az adott helyzetben ismerjük fel, hogy mi Isten akarata, mi a dolgok igazi értéke.

Az írástudók felelőssége

Babits Mihály az írástudók felelősségéről különösen megkapóan szól Julien Benda műve kapcsán (*Az írástudók árulása*). Való igaz, hogy a felelősség és a küldetés lényege gyakran a küldetés elárulásának háttéréből rajzolódik ki a legélesebben. Ebben a gondolatkörben pedig nem azt a magatartást minősítették árulásnak, ha a bölcs, ha az írástudó meglátta a csillagot, de elbotorkált, és nem követte világosan azt az irányt, amit a csillag kijelölt. Az árulás kemény jelzőjével azt illették, ha a bölcs, bár látta a csillagot, felismerte a helyes irányt, mégis másfelé mutatott. Az írástudó felelőssége tehát kettős: egyrészt keresnie kell az igazságot, mégpedig a filozófus, a bölcs, az írástudó régi hivatástudatával. Nem csupán a valóságot kell egyre jobban megismernie, hanem azt is kutatnia kell, hogy a megismert valóságra tekintettel mitévők legyünk. Ez pedig már erkölcsi kérdésfelvetést, mérlegelést jelent. A régi írástudó, az Írások, a Szentírás ismerője arra is hivatott volt, hogy másokat eligazítson. Keresztény ember számára mindez a tanúságtétel kötelezettségét is jelenti, egyben arra is figyelmeztet, hogy kinek-kinek vannak állapotbeli kötelezettségei. A tudós, a költő, az író, a publicista és általában a – ma talán egy kissé elköptatott elnevezéssel megjelölt – „értelmiségi” ember mások javára kell, hogy végezze az igaz és a helyes ismeret, cselekvés, élet kutatását. Ehhez pedig őszintén és meggondoltan elfogadott világnézetre, szakismereteink világnézetünk, hitünk fényében való harmonikus összerendezésére, mások iránti felelősségérzetre és olykor nem kis bátorságra és önzetlenségre is szükség van. Ezek közül a feltételek közül ma különös nehézséget okoz a felelősségérzet elsajátítása. Ahhoz ugyanis, hogy egy család, egy intézmény, egy közösség, egy társadalom vagy az egyház egészéért felelősséget érezzünk, egységes világnépre, a szinte felfoghatatlanul bonyolulttá váló világ egységes egészként való szemléletére van szükségünk. Ez pedig nagy önfegyelmet kíván, és egészen különleges szellemi kihívást jelent a mai gondolkodó ember számára.

A Vigiliával kapcsolatos személyes emlékem

Abban az időben, amikor rendszeresen olvasni kezdtem, az egyetlen katolikus folyóirat a Vigilia volt. Ezért aztán olyan gazdag és sokszor átgondolt tartalmú kiadvány lehetett, amilyen csak a korlátozottság körülményei között elképzelhe-

tő. Sokan lelki olvasmányként forgatták a „Kis út” című rovatot. Családunkban többen is főleg ezért a rovatért keresték a Vigiliát. De igen érdekes volt, talán máig is hiányzik, az a vélhetően papírszűkéből fakadó megoldás, amit a „Vigilia postája” című rovat alkalmazott. Az egyes számok hátsó borítóján válaszoltak néhány sorban a valódi vagy fiktív levelekre, amelyekben az olvasók vallási, erkölcsi problémáikat fogalmazták meg. Nyugati katolikus magazinokban, folyóiratokban ma is találunk efféle rovatokat. Pár évvel későbből visszatekintve nagy örömet leltem a II. Vatikáni zsinat tanításáról, eseményeiről szóló intelligens írásokban, de a szó szoros értelmében vett tudományos cikkekben is, főleg azokban, amelyek egyháztörténeti kérdésekről szóltak. A szépirodalmi írásokat inkább édesapám olvastatta nagy élvezettel. Ő egyébként a folyóiratnak kezdetől előfizetője volt, később egyenként vásárolta meg az egyes számokat. Évente be is kötötte a teljes évfolyamokat Bosnyák Sándornál, akinek könyvkötő műhelye a Kinizsi utcában volt. Személyesen is nagyon örültem, amikor a Vigilia egy-egy kisebb írásomat lekötölte. Egyházi cikkek iránt akkortájt több érdeklődést mutatott, mint a 60-as években meginduló Teológia. Úgy tűnik, a Vigilia története igazolja a folyóirat címében vállalt programot: „virrasztás”. Ez a folyóirat segítette a katolikus szellemiség, teológia, lelkeség, irodalom ébrentartásában hosszú évtizedeken át. Szívvel kívánom, hogy ezt a küldetését a jövőben is betölthesse.

FÜZI LÁSZLÓ

Az Írástudók felelősségéről

Az írástudók áruulásában Babits az örökké valóként, tehát állandóként feltételezett Írástudó és a folyton változó kor képét ütköztette egymással. A nevezetes és a magyar gondolkodástörténet egészéből is kiemelkedő esszé záró sorait nem is lehet másként értelmezni: „...még ha semmi reményünk sem volna, s joggal vesztened el minden hitedet a Morál és az Igazság erejében: bizonytalannal akkor is illik az Írástudóhoz a Világítótorny heroizmusa, mely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt, noha egyetlen bárka sem fordítja feléje az orrát – míg csak egy új vízözön el nem borítja lámpáit”.

Babits esszéje középponti helyet foglal el a két világháború közötti korszak magyar irodalmában. Azt szokták mondani, hogy annak az időszaknak az újabb nemzedékei, miután a rövid Szabó Dezső-hatáson átestek, Ady, Babits és Móricz együttes, de természetesen más és más jellegű hatását átélve indultak el pályájukon. Azt gondolom, ha igaz is ez a megállapítás, akkor is csak részben van így: a két világháború között a legtöbben Babits hatása alatt indultak, a hozzá való személyes és szellemi kapcsolódásukat próbálták tisztázni, ha pedig egyetlen írást kellene megnevezni, akkor nyugodtan mondhatnánk, hogy a húszas évek végétől indulók többsége éppúgy *Az írástudók áruulása* alól bújt ki, mint hajdan az orosz irodalom Gogol *Köpnögye* alól... Miben mutatkozott meg ez a hatás? Abban, hogy azonosul-

ni lehetett Babits mondandójával. Azonosulni és vitatkozni, azonosulni a felelőséggel, s vitatkozni az örökletesen állandónak elképzelt Írástudó alakjával. Az újabb nemzedékek ugyanis nem csupán a kort látták állandó mozgásban lévőnek, hanem érzékelték az Írástudó alakjának változásait is. Babits leírta: „Az Írástudó a Szellem embere; a Szellem pedig tudvalevőleg az, ami az egyes helyett az általánosra néz; s ennél fogva mintegy felülemelkedik a tények és esetlegességek hálóján; a Szellem összekötő és törvényadó princípium; a Szellem embere túllát ösztönein; talán nem képes legyőzni őket, de képes kritizálni: azaz képes normákat alkotni, melyek függetlenek maguktól az ösztönöktől.” Babitsra visszautalva Németh László leírta: „A modern irodalom a mai társadalom problémáiban nem ismer azokra az igazán aktuális problémákra, amelyekben ő rágódik, ezért veszi bele magát a 'tisztá művészet'-be, ott iparkodik tisztázni egy szellemi rendszert, amely ki tudja, mikor és hol talál rést a tömegek felé.” – „Hiába érti meg egy író, hogy a kora heroizmusra kényszeríti, ha esztétikája nem heroikus, s rímeivel, a hasonlataival, az eszméivel percreről percre való ösztönzést eseng nem létező tömegektől”. Végül pedig: a szellem embere „az, aki az alkotás (s általában a szellemi folyamatok) autonóm törvényeihez nyílt és hallgatag terrorokkal szemben ragaszkodik”.

Hosszan lehetne idézni a hasonlóságok és az elmozdulások különböző megnyilvánulásait, többek között szólni kellene arról, hogy a harmincas évek magyar irodalmának nevezetes *csillag* képe Babits esszéjéből veszi eredetét („Az 'áruló' írástudó tehát nem avval lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre uja mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra”), nem beszélve a hajósok és a hajótöröttek metaforájáról. Most mégsem ezekről a motívumokról szeretnék szólni, hanem az Írástudó alakja és a külső világ képe körüli változásokról. Képzelnék el, ha egyetlen generációnyi különbség és ebből fakadóan a létérzékelés különbsége soha nem tisztázható feszültségeket hívott életre Babits és Németh László között, akkor milyen óriási, csillagvilágnyi távolságra vagyunk már az ő világuktól, s hányszoros átalakulással-változással kellene számolnunk ahhoz, hogy az Írástudó felelőssége kapcsán általuk mondottakból a magunk mondandóját levezethessük.

A számolgatásba-latolgatásba nem megyek bele, csupán leírom a következőket: az Írástudó mai felelősségét *a szellemiség örök, s mégis folyton változó törvényeivel kapcsolatban lévő művének megteremtésében látom, ha lehet így mondani, akkor a külső világgal szemben a mű iránti elkötelezettségében, s annak a magatartásában és életvitelében való érvényesítésében, ami művéből a magatartására-életvitelére nézvést következik.* Nem mondom azt, hogy az alkotó ember törvény-tevő, de azt mondom, hogy teremtett világában törvényt is kell tennie, s azt a hétköznapi világában is érvényesítenie kell. Azt sem mondom, hogy az Írástudó az örök igazságok letéteményese, de azt mondom, hogy munkájának-művének kapcsolatot kell tartania a szellemmel, s azt a szellem törvényeinek kell alárendelnie. Mivel az Írástudó nem az örök igazságok hordozója, napi aktuális politikai-pártpolitikai vitákban sem viselkedhet az egyedül üdvözítő igazság ismerőjeként, ám ott, ahol az emberséget éri támadás, véleményem szerint meg kell szólalnia. Akik ismerik a mai Magyarországot, azok tudják, hogy milyen heroikus feladatot jelent-jelentene az ezekben a mondatokban foglaltaknak való akár legcsekélyebb megfelelés is.

A most hetvenesztendős Vigilia kapcsán sem tudok mást mondani, mint amit eddig mondtam. A szerkesztést ugyanúgy szellemi tevékenységnek tekintem, mint a versírást, vagy esszék papírra vetését. A szerkesztő, miként a szerző is, érzi és átéli azt a rettenetes csendet, ami munkáját körülveszi. Ne tévesszen meg bennünket semmi taps, semmi siker, kánonok léte vagy nemléte. A visszhangtalanság a természetes, mert a mai világ már kizárta önmagából a művészetet, tehát a művészetről, a szellemi jelenségekről való gondolkodást is törölte gondolkodásából. Valamikor a lapok még rendszert alkottak, az utalásokat legalább azok értették, akik részei voltak ennek a rendszernek. A rendszer eltűnt, a szellemi kohézió szétesett, ezért – lényegét tekintve – minden lap önállóan, önmagában létezve végzi a munkáját. A Vigilia, kiindulópontjából fakadóan talán kevésbé érzi azt a szétesettséget, amelyet más lapok tapasztalnak, de akár így van, akár úgy, feladattal betölti, s ez a legtöbb, amit ma egy folyóiratról el lehet mondani...

GÁNÓCZY SÁNDOR

Virrasztó teológia

Jézus hithirdetése alapvető jelentőséget tulajdonít a virrasztó magatartásnak: „Virrasszatok, mert nem tudjátok, mely napon jön el Uratok” (Mt 24,42; vö. 25,13). Mert ő meglepetésszerűen jön, mint tolvaj az éjszakában (Mt 24,43). De ez a jövetel Isten országának olyan beteljesedésével esik egybe, amely ugyanakkor a világ végét is jelenti. Az is megköveteli a hívő éberségét. Szintúgy imádkozó odafigyelését azokra az előjelekre, amelyek az akkori zsidók szemében a nagy esemény közelségére utalnak (vö. Lk 21,25-36). Jézus aztán még hasonló magatartást vár el tanítványaitól a Getszemáni sötét éjjelen: „Virrasszatok velem... és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek” (Mt 26,38 és 41).

Napjainkban más a helyzet. Az Isten országa nem világvége alakjában akar közeledni, hanem a világ fejlődésének nagy állomásai, eseményei formájában. De a virrasztás jézusi követelménye marad. A II. Vatikáni zsinat ebben a realista összefüggésben hív fel az „idők jeleinek” felkutatására, észrevételére, az Evangélium megvilágításában való értelmezésére (*Gaudium et spes* 4/1). Az idők olyan jeleiről van szó, amelyek az egyetemes emberiség változását, haladását, avagy hanyatlását érintik. Többek között a természet és az emberi élet tudományos átvilágítását és technikai átalakítását is. Mindez eddig még soha nem látott kockázatokkal jár. A természettudományok kutatóinak jó része rádöbben ma felelősségére, és nem egy esetben a szellemtudományok képviselőitől kér tanácsot: Bevallják ismereteik részlegességét és készek erkölcsi értékek figyelembevételére. Ez a helyzet sem közzömbös az Isten országa szempontjából, hiszen az is e világ átváltoztatására irányul. A helyzet itt is megköveteli sok különböző „virrasztó” „együtt virrasztását” (Sík Sándor).

Egyházunk történelme folyamán több esetben elmulasztotta az idők jeleit a maguk korszakalkotó jelentőségében felismerni és rájuk az Evangélium szellemében

reagálni. Galilei, Darwin és Freud elítélése jórésztben az akkori tanítóhivatal hittanárnának elégtelen dialógusképességére és -készségére enged következtetni. A II. Vatikáni zsinat ezzel szemben megteremtette a párbeszéd, az ismeret-, tapasztalat- és eszmecsere lehetőségét és módszereit azokkal is, akik nem a krisztusi hit, hanem szekuláris humanizmusok alapján vállalkoznak az emberiség jobb jövőjének, boldogulásának, „üdvösségének” kalandos keresésére.

Einstein úgy vélte, hogy a természettudós szüntelen elégedetlensége kutatása elért eredményeivel, és igénye a valóság áthatóbb megismerésére nagyon is hasonlít a vallásos ember fáradhatatlan úton járására egy olyan istenség felé, aki végtelenül távoli, s ugyanakkor szüntelenül közel jön, aki jézusi szemmel nézve a közelgő Isten országával azonos. Ilyen értelemben el lehet képzelni a virrasztó magatartás tudományos változatát is.

Mint kutató katolikus hittudós az elmúlt hét évtized folyamán magam is megtapasztaltam eme meglátás helyességét. Tudatára ébredtem annak, hogy nem kevés fizikus, biológus, technikus, orvos, agykutató bár büszke arra, hogy forradalmi változások feltételeit teremti meg, de ugyanakkor tudja, hogy az azokkal járó kockázatok és veszélyek mérete is növekszik. Ezért hoznak létre úgynevezett „erkölcsi bizottságokat” nemcsak maguk között, de a világvallások képviselőinek bevonásával is. Az „együttvirrasztásra” való készséget azoktól is elvárják. Csalódásuk nem csekély, mikor látják, milyen kevés keresztény teológus képes és akar szóba állni velük; milyen kevesen hajlandók megtanulni az ő nyelvükön beszélni. Mintha közböbs lenne a legtöbb teológus szemében, mennyire kikezdi a természettudományok haladása a hagyományos hittételek egész seregét. Mintha félnének a vitától, az ellentmondástól, a fegyelmezett érvelés és a racionalitás követelményeitől. Mintha hiányozna náluk az a kreativitás, amely lehetővé teszi, hogy egyszerre képviseljék gerinces módon a keresztény hit tanítását és a tudomány vívmányai iránti érdeklődést. Mint a elfelejtették volna Pál apostol intését: „Vigyázzatok, legyetek állhatatosak a hitben, viselkedjete férfiasan, legyetek erősek” (1Kor 16,13). Vagy az első Péter-levél felhívását: „Mindig álljatok készen arra, hogy feleljete mindenkinek, aki reménységekről kérdőre von titeket” (1Pét 3,15).

Jómagam jelenleg azon a vártán virrasztok, ahol a keresztény embertan a modern agykutatás eredményeivel lesz szembesítve, ahol például új összefüggésben merül fel a test és a lélek viszonyának kérdése: vajon szétválasztható kettősképről van-e szó, mint azt Platón, Ágoston és Descartes gondolták? Vagy dinamikus kettősségről, egymásba nyúló mozzanatok komplex struktúrájáról? Mennyiben függ az emberi öntudat és a szabad akarat, sőt maga a vallásos megérezés és hinni tudás is anyagi, szervi, idegi, hormonális folyamatoktól? Mi teszi az emberi személyt gyökeresen mássá a legfejlettebb állati szellemiséggel szemben?

A teológusnak minden lehetősége megvan arra, hogy elengedje füle mellett az effajta kérdéseket. Tárva maradnak számára a dogmatikus gettó jól fűtött termei. Persze, ha ezt a kényelmesebb megoldást választja, magára vonja Sík Sándor kritikáját: ennél a magatartásnál „katolikusellenesebbet” el nem lehet képzelni.

Eddig nem volt alkalmam megbánni, hogy mint dogmatikus szóba álltam a központi idegrendszer biológusaival, még a materialistákkal és ateistákkal is. Új szempontok, új megfogalmazások, a megegyezés és az elhatárolás új lehetőségei

merültek fel a dialógusban. Úgy látszik, hogy a teológus és a természettudós, bár mindegyik megmarad a maga kaptafájánál, egy közös irányban képes haladni, annak az emberiségnek szolgálatában, amelybe az Ige beletestestült és továbbra is bele akar testesülni.

GÖMÖRI GYÖRGY

Válasz a Vigilia körkérdésére

1. A virrasztás fogalma a magyar lírában általában eltér az „örömteli”, ünnep előtti keresztény virrasztástól. Politikai feladatot jelöl inkább, az írástudók felelősségét azért, hogy ébren maradjanak az elnyomás sötétségében és továbbra is hangoztassák a szabadság vagy a nemzeti függetlenség gondolatát. Ilyen értelemben használta Vajda János *A virrasztók* című versében 1849 után és használtam én is egy 1957-ben, már idegen földön írott és az akkori londoni Irodalmi Újságban megjelent versemben, ahol a csalódás, a keserűség alaphangjába valamilyen megátalkodott reménység vegyül: „...Az időtlenül hosszú éjbe nézünk / és mégis tudjuk – mi bírjuk tovább; // ülünk a parton, átkozott virrasztók, / őrizzük Isten üres tarsolyát” (*Változatok egy ismert témára*). Más szóval kötelességünk a virrasztás, még akkor is, ha a nemzet szabadságának a lehetősége hosszú időre eltűnt, elillant előlünk, s „valahol” még azt is sejtem, mi fogjuk tovább bírni, nem az államhatalom akkori bitorlói. Nem feladni a reményt, s nem hallgatni az ötvenhatos forradalom igazságáról – ez volt a nyugati magyar emigráció feladata akkor, amikor Magyarországon a Kádár-rendszer előbb megtorlással, majd kompromisszumokkal igyekezett elfeledtetni a magyarsággal annak szabadság-vágyát, függetlenség-igényét. A rendszerváltás bennünket (is) igazolt, ami nem jelenti azt, hogy elítélnénk azokat, akik elbóbiskoltak a „gulyás-kommunizmus” című szappanopera folytatólagos adásai közben és csak 1989-ben törölték ki az álmot a szemükből. (Csak az zavar kissé, hogy most a hajdani bóbiskolók között számosan vannak olyanok, akik a régi rendszert zajosan és durva hangon támadják, és másoktól számon kérik azt az ellenállást, amit maguk egyáltalán nem tanúsítottak...)

2. Továbbra is kell „virrasztanunk”? Ma már nem azért, hogy a politikai rendszer megváltozzék, négyévente a magyar társadalom maga választhatja meg vezetőit. De Európa és a világ változásain rajta kell tartanunk a szemünket. Bár egy lepkeszárny rezdülésétől Dél-Amerikában nem lesz még földrengés Kazahsztánban, a globalizáció világ-információs helyzetet hozott létre, s ezért ha valami történik Magyarországon, az (elvben) a világon mindenkit kell, hogy érdekeljen. És fordítva: a magyaroknak, vagy az angoloknak sem mindegy, hogy Amerikában ki lesz az elnök és milyen politikát folytat, aláírja-e például a kiotói egyezményt, vagy pedig meggondolatlan intézkedéseivel tovább gyorsítja a katasztrófális következményekkel fenyegető általános felmelegedést. Más kérdés, hogy mit tehe-

tünk, mint egyének – az írástudóknak is itt van a legnagyobb felelőssége. Szerintem magánemberként is segíthetjük például a Friends of Earth című szervezet, vagyis a környezetvédők munkáját, s mint írók, újságírók összefoghatunk olyan ügyekben, mint például a verespataki bányabővítés tervének megakadályozása (ami újabb, minden eddiginél nagyobb Tisza-mérgezéssel fenyeget), egyáltalán: szóban és írásban is állást kell foglalnunk minden olyan ügyben, ahol az ipari vagy mezőgazdasági profitszerzés konfliktusba kerül a környezet védelmével. Mert bár egyetlen politikai párt sem tudja garantálni az évszázad óta ígért „szebb jövőt”, gyerekeinknek és unokáinknak tartozunk azzal, hogy megvédjük őket egy félelmetes jövőtől, ahol az éghajlattal együtt a földi élet alapfeltételei változnak meg.

3. A kereszténység és kultúra viszonya ma nagyon bonyolult kérdés. Egyrészt mivel a missziós tevékenység ellenére ma nem a kereszténység, hanem az iszlám terjed gyorsabban a világon, és a kereszténység csak egyike a nagy világvallásoknak, kulturális hatása is jelentősen csökkent akár a 20. század első feléhez viszonyítva. Bizonyos értelemben a kereszténység adja meg az egész európai és amerikai kultúra egyik alaptónusát, de azok a fundamentalisták, akik szó szerint értelmezik a Bibliát, nem jobbak számomra az iszlám hívőinél, akik szerint, ami a Koránban benne van, mind jó, ami pedig nincs benne, az vagy hazug, vagy fölösleges. Úgy gondolom, az utóbbi évtizedekben számos olyan irodalmi mű született, ami bár keresztény szellemiségben fogant, az egyházak dogmáitól sok tekintetben eltér, s a pápai enciklikák üzenetével sem mindig egyezik. Ettől még keresztény marad, a jézusi alaptanítás értelmében; ha jól tudom, Jézus nem nyilatkozott például arról, a fogamzásgátlást megengedhetőnek tartja-e vagy sem, hogy csak egy fontos problémát említsek. Jobb AIDS-ben elpusztulni, mint kondomot használni? Kissé sarkítom a kérdést, de azt hiszem, a keresztény egyházak akkor szolgálják igazán az emberiséget, ha minden korban megfelelő válaszokat találnak az adott kor kihívásaira.

Ami a keresztény (és laikus, „humanista”) kultúrát és civilizációt egyként fenyegeti, az a radikális iszlamizmus. Egy lényegében középkori módon gondolkodó vallás fanatizált hívőitől sajnos nemigen várhatunk el „párbeszédet” – aki hajlandó meghalni azért, hogy másokat (köztük „elfajzott” mozlímokat) megölhessen, nem fog leülni egy csésze kávéra és nyílt dialógusra asztalodhoz. Ezért minden eszközzel meg kell erősítenünk azokat, akik még hisznek a földi lét értelmében, a szabad emberi cselekvés jövőjében – a zsidó-keresztény kultúra (mert az Ószövetség éppúgy része a Bibliának, mint az Új) akkor lehet hatékony, ha nem a halál, vagy a végítélet utáni boldogságot tartja a fő jónak, hanem azt, hogy itt, ezen a földön tudjunk alkotó módon élni és segíteni embertársainknak. Én ezért a terrorizmus elleni küzdelemmel egyformán fontosnak tartom az átgondolt környezetvédelmet és a Harmadik Világ országaiban még mindig iszonyú szegénységnek az enyhítését. A három feladat gyakran ellentmondásba kerül egymással – az igazán hiteles keresztény politikus az lesz, aki mindháromat össze tudja majd egyeztetni, és azt jól képviseli, nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon.

Válaszaim a Vigilia jubileumi körkérdésére

„...minden a tiétek, de ti a Krisztuséi vagytok”
(1Kor 3, 22)

Megköszönöm a megtisztelő felkérést, és figyelembe véve a mellékelt programadó írást, valamint a Vigiliához közelálló Babits Mihály százesztendő évfordulójára kiadott nagyszerű portré és kritika sorozatot (1983), ha vázlatosan is, de mind az öt feltett kérdésre válaszolni kívánok.

1. Mit jelent számomra a virrasztás lelki és intellektuális értelemben? Mindenekelőtt ébrenlétre utal, az értelmiség emberei nem alvásra születtek. Leibnitz meghatározása szerint vannak alvó monaszok, akik szinte végigalusszák életüket. A Vigilia írói és olvasói nem ezek közé tartoznak. Nem vagyunk nagy alvók, mint a menekülő Jónás, aki még nagy tengeri viharban is tud a hajófenéken aludni, aki álomba merül, hogy ne kelljen gondolkodnia és küldetését teljesítenie. Nem vagyunk a tusakodó Krisztus közelében is alvó tanítványokhoz hasonlóak, akiket a vért verítékező Mester háromszor is alva talált a Gecsemáné kertben. Vagy nem vagyunk Pál apostol hosszú prédikációja alatt elalvó igehallgatóhoz (Eutikhosz – ApCsel 20,9-10) hasonlóak, aki „az ablakban ült, mély álomba merült, mivel Pál sokáig prédikált, és az álomtól elnehezülve leesett a harmadik szintről”. A világosság gyermekei vagyunk, akik már időben felébredtek (Róm 13,11-14). „Itt van már az óra, amikor fel kell ébrednetek az álomból... Az éjszaka múlik, a nappal pedig már egészen közel van... Mint nappal illik, tisztességben járjunk...”

A lelki és intellektuális alvás és aluszékonyság veszélyes állapot, mert alvás közben nem használjuk tagjainkat, szerveinket, lefokozott állapotban vagyunk. Bármilyen egészségesnek tekinti a mai közvélemény az alvást, a Szentírásban a halálhoz hasonló állapot.

A lelki és intellektuális értelemben ébrenlét nyitottságot is jelent mások felé. Éber állapotomban tudatosul, hogy mások is vannak körülöttem, akiket figyelembe kell vennem, és akikkel kontaktust kell találnom. A virrasztó ember hajlandó egy életen át tanulni, fáradtsága ellenére is lépést tartani korával, újra meg újra revidálni álláspontját, mer újraolvasni (*re-reading process*), meri önmagát is korrigálni, korrekciókészsége jellegzetes tulajdonsága. Ezért mondjuk mi, hogy a reformáció nem hitújítás, hanem a torzult tanítás és morál korrekciója, csakúgy, mint a Trentói zsinat után a Római Egyház szándéka, vagyis a 15-17. században az egész nyugati kereszténység korrekcióra törekedett.

2. Hogyan értelmezem ma az írástudók felelősségét, Babits szavával élve? *A poeta doctus, a homo literatus* Babitsot gyakran érte az a vád, hogy elefántcsonttoronyban él és nem törődik a való élet eseményeivel. Aki a Jónás könyvét átformálta, és a Jónás imádságát a maga másokért felelős magatartására írta újra, az nem vádolható azzal, hogy némán, a bűnösökkel cinkosként nem törődött a világgal és a

világ száz bajával. A keresztény ember tudja, hogy „felelős ember”. Létehez tartozik, hogy Isten előtt felelős, és emberek előtt is el kell számolnia életével, gondolataival, cselekedeteivel, szavaival. Az emberi lét legjellemzőbbje, hogy csak korrelációban értelmezhető.

3. Hogyan látom a kereszténység és kultúra viszonyát? Noha a kereszténységnek első feladata kétségtelenül az Evangélium (az isteni szeretet jó híre) terjesztése szóval és magatartással, másodlagosan a kultúra hordozója is. A Teremtés Könyvéből ismerjük, a kulturális parancsból, hogy őrizni és ápolni a teremtettséget az ember felelőssége. A felelős ember az adott helyi kultúrát őrzi és gazdagítja, legyen az művészet, irodalom, írásbeliség, tanítás, zene, építészet stb. Nem a semmiből terem, hanem az adott teremtettségéből formál újat, alakít (második természet). A kulturális parancs komolyan vételéhez tartozik, hogy ahol a kereszténység megjelent, ott hamarosan kulturális tényezővé is vált, jelenlétét iskolák, kórházak, egyetemek sora jelzi.

Ma ugyanakkor felismerte a kereszténység minden ága, hogy eredményesen csak úgy lehet az *opus propriumot* (Evangélium hirdetés) terjeszteni, ha előfeltételként a helyi kultúrát is komolyan veszi, és abba ágyazza mondanivalóját. Ez az inkultúráció mai feladata minden felekezeti számára. Ma minden teológus számára világos, hogy nem exportálni kell a nyugati civilizációt és kultúrát, hanem a helyi kultúrában kell kifejezni, interpretálni az evangéliumi mondanivalót. Ez érvényes az igehirdetés nyelvére, az énekkincs komolyan vételére, az építészeti és társadalmi formákra egyaránt. Nem könnyű feladat ez, keskeny útnak nevezhetjük, mert a helyi kultúráért nem adhatja fel identitását, hirdetnivalója lényegét, a keresztény morál normáit csak azért, hogy populáris legyen. Az első időktől kezdve állandó inkultúrációs feladata is volt az egyháznak: amikor a zsidó hátteret elhagyva megpróbálta kifejezni a hellenisztikus világban mondanivalóját. Európai nemzetek misszionálásánál is érvényes volt ez a szempont. (Nem Rómát vagy Wittenberget kellett másolni és továbbadni.) Ma újra feladat a szekularizált Európában, hogy a mai kultúrformákat és a civilizáció megjelenési struktúráját komolyan vegyük. A vallástalanná vált társadalmak Európában sem hasonlíthatók a II. világháború előtti kontinensünkhöz. Nem szabad abban az álomban élnünk, hogy a *corpus Christianum* az egész Európát jelenti. Kontinensünk gondolkodás- és életformája átalakult. A *corpus Christianum* eltűnt, de a *corpus Christi* megmaradt. Ez érvényes az Alpokon túli vagy Alpokon inneni övezetekre egyaránt. Talán ez még nehezebb feladat, mint egy kereszténységtől érintetlen területen terjeszteni az Evangéliumot. Hiszen Európában kétezer év ballasztja is ránk nehezedik, ami valóságos teher. Nemcsak arany lapjai, de sötét oldalai is vannak az európai keresztény történelemnek. Ez a keleti ortodoxokra, az anglikánokra, a rómaiakra, a protestánsokra egyaránt érvényes. Külön kérdést jelent az úgynevezett Harmadik Világban (az ifjú egyházakban) az európai kereszténység múltjának ismerete (Madagaszkár norvég missziója, Tanzánia, egykori Tanganika német atmoszférája, Namíbia svéd struktúrája, Dél-Afrika holland-búr örökség erőltetése stb.)

4. Mennyiben élteti még kultúránkat a lét értelmességébe vetett hit? Írók és gondolkozók között csakúgy, mint az átlagemberek között az élet értelme kétségessé vált a 20. században. Abszurd a születésünk, abszurd a halálunk – hirdette Camus vagy Sartre. Az egzisztencialisták egy része a tragikus heroizmus képviselője, a Sziszifosz mítosz analógiáját hirdeti. Az az új a 21. században talán, hogy az átlagember is, beleértve a fiatalság egy részét is küzd ezzel a problémával, és értelmetlennek tartja a napi munkát, a jövőt, a múlt morálját. Teológusként így fogalmazok: természetes számomra, hogy a *divinum* kihagyásával a *humánium* is sérül. Az ember számára nincs végső megoldás az immanencia világában transzcendencia nélkül. Legfeljebb rezignáció, depresszió, cél és értelem nélküli tengődés az élet. Az öngyilkosok gyakori száma éppen az értelmiség körében is emelkedő tendenciát mutat... Ugyanakkor a kereszténység ma sem hirdetheti, hogy Isten hajléktalanná és munkanélkülivé vált századunkban. A *deus in actu*, a cselekvő Isten kreatívva teheti a mai embert is, aki életét értelmesnek, célosnak, hasznosnak tarthatja. Isten emberszeretete (filantrópiája, Titus 3,4-7) értelmes életre, a szeretet gyakorlására ösztönöz.

5. A Vigiliával kapcsolatos néhány emlékem megemlézése: Szívesen idézem fel több évtizedes kapcsolatom néhány emlékét.

A hatvanas évek közepén fedeztem fel, hogy a Vigilia végeredményben egy francia orientációjú katolicizmust képvisel. Mind a szerkesztők, mind a cikkírók nagy része erre utalt. Ez más árnyalatú katolicizmus volt, mint amit addig megismerhettem. A mediterrán övezetben járatlan protestáns teológus számára ez állandóan kihívást jelentett, egyben hallatlan gazdagodást.

Amíg a protestantizmusnak nem volt értelmiségi lapja a II. világháború után (a Diakónia, a Confessio, a Credo későbbi kiadványok), értelmiségünk a Vigilián tájékozódott. Gyakorló Deák téri lelkeszi szolgálatomban szívesen ajánlottam értelmiségi gyülekezeti tagjainknak.

Felkérésre többször írtam cikket a Vigiliába, és vonzó volt számomra, hogy véleményemet, kritikámat is pontosan közölték.

Az irodalomnak sokféle értékét, amit máshol nem olvashattam, a Vigiliában megtaláltam. Felesleges felsorolni talán a jeles írókat ebben a keretben.

Ma is sokat jelent számomra, hogy a Vigiliában jelentős tájékoztatást nyerhetek a II. Vatikáni zsinat utáni katolicizmus szellemi termékeiről. Ezt nem mondhatom el minden mai római katolikus, magyar nyelvű kiadványról. Úgy érzem, hogy a Vigilia szinkronban van az európai és a világkereszténység mai kérdéseivel, válaszdási kísérleteivel anélkül, hogy a régi értelemben vett modernizmus vádjával lehetne illetni.

Válasz a Vigilia jubileumi körkérdésére

Anyai nagyapám, lelki-szellemi nevelőm három újságot járatott. Naponta átnézte a Magyar Nemzetet, vasárnaponként elhozta a templomból a nevére félretett Új Embert, és hűséges olvasója volt a Vigiliának. Ez utóbbit kedvelte leginkább, mert a Vigilia volt számára az egyetlen ablak, amelyen a diktatúra szűk és fojtó levegőjű cellájából, amelyet testközelből is megismert, kitekinthetett a világra, a világegyházra és Európára. A Vigilia a legsötétebb esztendőekben is képes volt megjeleníteni azt a katolikusságot, amely nagyapám számára, egy Krisztushoz, egyházához és hazájához hűséges ember számára erkölcsi, kulturális és politikai vonatkoztatási pontot jelentett. A lapot az első sortól az utolsóig elolvasta; amikor már elég érettnek gondolt hozzá, a kezembe adta, külön megjelölve az általa legfontosabbnak tartott írásokat. Gondosan megőrzött minden számat, úgyhogy egész lisztesládányi Vigilia-készletet hagyott rám örökül. Hogy ez mekkora kincsét jelent, azt legutóbb Gustave Thibon *Jákob lajtorjája* című kötetének szerkesztésekor tapasztaltam meg, amikor könnyedén előkereshettem a folyóirat 1951 márciusi számát, amelyben először jelent meg magyar nyelvű válogatás a nálunk még mindig ismeretlen kortárs filozófus aforizma-gyűjteményéből. Mint oly sok minden, nyilván e szemelvények közlése is a kiváló írónak, a francia irodalom hazai népszerűsítőjének, „Rónay Gyurkának” volt köszönhető, akit nagyapám mindig csak ilyen közvetlenül emlegetett, miután 1947 szeptemberétől húsz hónapra át demokrata néppárti képviselőként egyazon frakcióban dolgoztak az Országgyűlésben. Így hát személyes tapasztalatból tudom, hogy a Vigilia szerkesztői és munkatársai, különösen Sík Sándor, Rónay György és Mihelics Vid milyen hatalmas szolgálatot tettek nemcsak a magyar katolikus értelmiségnek, hanem valóban „egyetemesen” mindazoknak, akik az éltető keresztény gyökereihez hűséges európai kultúrát a magukénak tekintették.

No, de miért álljunk órséget ma? Miként és miért virrasszon most az a katolikus keresztény írástudó, aki érdemtelenül a nagy elődök nyomába kíván lépni, és akinek gondolkodásában, lelkében haza, európai kultúra, egyetemesség és kereszténység elválaszthatatlanul összetartozó fogalmak? Úgy vélem, azt őrizzük, amit elődeinktől kaptunk, azért virrasztunk, amiért ők virrasztottak, és azt reméljük, amit ők reméltek. Azonos súllyal nehezedik ránk a felelősség: nekünk is tisztán kell őriznünk a Krisztusba vetett hitet, és – mivel „a szív hite megigazulásra, a szájjal való megvallás pedig üdvösségre szolgál” (Róm 10,10) – hozzájuk hasonlóan tanúságot kell tennünk hitünkről, mégpedig egy gyökereit mind nyíltabban megtagadó, hanyatló Európában, azon belül pedig egy erkölcsileg, szellemileg sorvadó, beteg nemzeti közösségben.

A tanúságtevők beszéde mindig világos: igen-igen, nem-nem. Éppen így az értelmiség beszédének is világosnak kell lennie, hiszen az írástudók elsőrendű feladata a fogalmak és szavak pontos jelentésének meghatározása. Az értelmiség tehát kritikus, minthogy – a szó eredeti jelentését követve – elválaszt, megkülönböztet, elkü-

lönít. Nem embereket, nem embercsoportokat, hanem szavakat, fogalmakat, eszméket különböztet meg, hogy ezáltal elősegítse az értelmes párbeszédet. Maga az értelmi tevékenység eredendően megkülönböztetés és összekapcsolás, és ily módon szüntelen kísérlet az egység megóvására.

Az értelmiségi, ha keresztény, úgy különbözteti meg és kapcsolja egybe a dolgokat, hogy közben Krisztusra tekint. Mint egykor Ádám, nevet ad mindannak, ami eléje kerül, és érzi, hogy hihetetlenül nagy a felelőssége, mert Teremtője figyel, miként ítél. Nyomasztó ez a felelősség, megvalósíthatatlan a feladat, ha nem tudja, mi alapján tegyen különbséget a megszólalásig hasonló dolgok között, mi alapján mondja azt, hogy valami jogos vagy jogtalan, helyes vagy helytelen, igaz vagy hamis, szép vagy rút; ha nem látja, mi alapján ítéljen összetartozónak látszólag ellentétes dolgokat.

Ha a maga feje után megy, ha csupán a saját tapasztalatára támaszkodik, bizonyosan eltéved. Katolikussága segítheti feladatai elvégzésében, mert a katolikus keresztény értelmiségi, merjük kimondani: dogmatikus. Nem mintha valami élettelen, merev és bénító szabályrendszerhez ragaszkodna, sőt, ami engem illet, az *ecclesia catholica* dogmáinál elevebb, nyitottabb és felszabadítóbb tanítással még soha nem találkoztam. A katolikus értelmiségit éppen a dogmák segítik abban, hogy amikor Pál apostol tanácsára mindent megvizsgál, akkor valóban a jót tudja megtartani (1Tessz 5,21); az egyház tanításai óvják meg attól, hogy bezárkózzék saját értelmének és tapasztalatvilágának börtönébe, vagy hogy hamis tekintélyek igáját vegye magára. Ezért természetesen ismernie kell egyháza tanításait, fogalmat kell alkotnia saját, kimeríthetetlenül gazdag hagyományáról, hogy pályáján ne csak hite vezesse, hanem tudása is segítse.

A keresztény, katolikus írástudónak végezetül meg kell fontolnia, milyen különleges üzenetet hordozhat számára az a körülmény, hogy valamely meghatározott nyelven gondolkodik és beszél, s hogy egy adott sorsközösségnek a tagja. Mivel Krisztus követőjeként és a nemzetek, népek fölötti, egyetemes egyház tagjaként meggyőződéssel hiszi, hogy mindenkit egyenlő mértékben kell szeretnie, jól tudja azt is, hogy nem lehet mindenkinek egyformán hasznára. Ezért, amint Szent Ágoston bölcsen figyelmeztet rá, „leginkább annak kell segítenünk, akit tér, idő vagy bármely más körülmény mintegy sorsközösségbe kapcsolt velünk”. Azokkal kell megosztani javainkat, akikkel szorosabb kötelék fűz össze, hiszen minden embernek nem tudunk segíteni (vö. *A keresztény tanításról* I.28.29). Ha tehát Isten gondviselő rendelkezésének tekintjük azt, hogy mely közösség tagjaként hívott meg bennünket Krisztus követésére és az örömhír hirdetésére, akkor katolikus, keresztény értelmiségiként nem lehet számunkra közömbös ennek a közösségnek a sorsa.

A magyar katolikus, keresztény értelmiséget már most is sok mindenért éri jogos és jogtalan bírálat, a jövőben pedig egyre kényelmetlenebb helyzetbe fog kerülni, mert mindinkább célpontja lesz a politikának. A szekularizmus térhódításával új, Isten nélküli vallási forma hódít, amelynek képviselői legfőbb ellenségüknek a Katolikus Egyházat tartják, amely szerintük hosszú évszázadokon keresztül uralkodott anélkül, hogy megoldotta volna a legalapvetőbb társadalmi nehézségeket, sőt, talán még gerjesztette is azokat. Úgy vélik, ideje, hogy az egyház meghúzza magát, és egyike legyen a sok ezer társadalmi szervezetnek. Az egyház erkölcsi és

társadalmi tanítása, amelynek politikai képviselete elsősorban a laikus keresztény értelmiség feladata lenne, botránkyó azok szemében, akik kizárólag immanens, evilági módon hajlandók gondolkozni, és mert nem értik, ezért nem tűrik a közéletben az olyan fogalmak használatát, mint erény és bűn, jó és rossz. Úgy látom, itthon, Európában, és a világ más részein is újból apologetikus (hitvédelmi) korszak következik, mert az egyház kevesek által ismert tanításával élesen szemben állnak az uralkodó, széles körben népszerűsített szekularista dogmák.

A virrasztók feladata lesz az, hogy a keresztény tanítást életükkel hitelesítsék, tudásukkal megerősítsék, érveikkel igazolják, és szeretettel, tevékenyen hirdessék.

HORÁNYI ÖZSÉB

Köszöntöm a 70 éves Vigiliát

Régi történet: a hatvanas évek elején, mérnökhallgató voltam, az Egyetem tér mögött, a Szerb utcai épületben voltak az óráink és én az időm nagy részét a Széchenyi Könyvtárban töltöttem, akkor még a Nemzeti Múzeum oldalában. Az okát már nem tudom (ha volt egyáltalán), de leginkább azzal voltam elfoglalva, hogy egy-egy újságot, folyóiratot teljesen elolvastam. Például végigolvastam a több évtizeden keresztül kiadott Világ című szabadelvű napilap minden számát (ami különösen az első világháború idején nem is volt túlzottan időigényes, hiszen igen gyakran csak a hasábközti lénia volt a címen és az impresszumon kívül a lapban, a többit kivágta a hadi cenzúra). Nohát ebbe a lendületbe került bele a Vigilia, a piarista Medvigy Mihály igazodási pontom jóvoltából, s lett a lap is igazodási pontommá. Az első számtól az akkori utolsóig minden sorát elolvastam (azóta is) a címlaptól a hátsó borítóg bezárólag.

70 év: vannak persze más számok is, például a 16 év (ennyi telt el a *rendszerültöztetés óta*), a 60 év (ennyi a *második világháború befejezése óta*), a 83 év (ennyi *Trianon óta*), a 138 év (ennyi a *kiegyezés óta*), vagy éppen – hogy valamivel távolabbi, de azért mégis velünk élő évszámra is tekintsünk – a 479 év (a *mohácsi csata óta*). Ezek mind szituálják ezt a 70-et.

Ez a 70 év – gyakorlatilag folyamatos megjelenéssel – mára a legrégebbi folyóirattá tette a Vigiliát, és egyáltalán nem szűnt meg az igény (számomra bizonyosan nem), hogy igazodási helyként lehessen rá tekinteni. Erre predesztinálja az indulás (milyen nagyot is változott a világ: akkor franciás mentalitású, természetesen katolikus elkötelezettségű, irodalmi orgánunként kínálta az igazodást); vagy a második világháborút követően 1946-ban Sík Sándor új programja már voltaképpen másként („Vigilia: *virrasztás*. Virrasztók vagyunk, úgy érezzük, mi, akik e szemle hasábjain akarunk szólni testvéreinkhez. A virrasztó az éjszakában virraszt. Mi is éjszakában állunk. Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélén már túl, de a hajnalon még innen: derengés előtti szürkület [...]”); vagy utóbb Mihelics Vid eléggé nem méltatható igényessége az intellektuálisan

leginkább ínséges és főként egyvágányú lehetőségeket kínáló években; vagy éppen tíz éve, a 60. évfordulóra a lap főszerkesztőjének, Lukács Lászlónak tollából megjelent helyzetértékelés és a *virrasztás új programja*, immáron a harmadik a lap fennállása óta („Ebben a forrongó és jövőjét kereső magyar társadalomban keresi ma helyét és feladatait a Vigilia. [...] A szentpáli értelemben vett 'megszabadító' igazság erejében bízva vállal felelősséget a viláért és a magyar valóságért, de nem bocsátkozik klikkharcokba, a szaktudományokra tartozó vitákba vagy akár politikai csatározásokba [...]”), és lehetne még tovább részletezni, hogy mikor mivel és hogyan kínálta a tükröt és a felismerések lehetőségét a lap. Mikor adekvátan és mikor nem: 70 év alatt azért sok minden megeshet (meg is esett).

És most itt a Vigilia szerkesztőségének megtisztelő felkérése, hogy válaszoljak néhány kérdésére: mit jelent a virrasztás számomra (nyilván manapság?); hogyan értelmezem ma az *írástudók felelősségét?* és így tovább. – Amikor harmadéves koromban először jutott eszembe, hogy papírra vetem a gondolataimat, mi sem volt természetesebb, mint egy Vigilia-cikkben gondolkoznom. Be is kopogtattam vele a főszerkesztő Mihelics Vidhez, aki elolvasta, megmondta, hogy nem közli és ezt követően eltöltöttünk együtt néhány órát, nem is egyszerre, a cikk javítgatásával. Azóta is hálás vagyok neki ezért, noha akkor nem tudtam elképzelni se, hogy mit jelenthet az, hogy 'sebj fiatalember, jön még onnan más is, ahonnet ez jött' és azt majd közöljük. Ha nem tévedek, talán egy cikkre lehet mondani, hogy tőlem jelent meg a Vigiliában; bár ez így azért pontatlan, mert néhány éve néhány évig részt vehettem a lap szerkesztésében (erre ugyan soha nem törekedtem, mert miféle igazodás az, ha magunk határozzuk meg azt, hogy mihez is igazodjunk; de azért mégis büszke vagyok rá, hogy így történt), akkor előfordult a nevem a lapban néhány szerkesztőségi esemény kapcsán. De most ez a felkérés: ez bizony így feladat a javából!

A felkérés közvetlenül *adventet* megelőzően érkezett (és a december 5-i népszavazást is megelőzve), *nagybőjti* megjelenés ígéretével a Vigilia jövőbeni szerepével összefüggésben a *magyar glóbuszon*. (És ez még nem is a legsűrűbb leírása ennek a helyzetnek.)

December 5-e immáron a *szégyen napja*: a szégyen leginkább talán abból adódik, hogy ott álltunk tollal a kezünkben és tudhattuk, hogy a kettősállampolgárság ügyében egy olyan kérdésben kellene konszenzusos álláspontot kifejeznünk, amely kérdés érintettjeit országhatárok választják el egymástól, és tudhattuk, hogy nincs konszenzus, mert elmulasztottuk megteremteni. Ez az, ami szégyenletes (és ha csak az volna): a tartósan megoldatlan kérdések, a kérdések megoldásának folytatólagos elkerülése, a fejünket-a-homokba mentalitásunk. Ne tekintsünk most másra, csak erre a december 5-ének alkalmat adó kettősállampolgárság históriára, vagyis Trianonra. Ha ez így megy tovább, mint most is történt a népszavazást megelőzően (a nemtörődömségek sorozata: az aláírás gyűjtéssel kapcsolatban, a bírósági eseményekkel összefüggésben, vagy éppen a Parlamentben), akkor – természetesen – nem hogy a 80 év nem elég rendbe tenni a történeteket, de 800 is bizonyulhat kevésnek. Erre pedig sem a magyar társadalom tagjainak, sem a határon túlra került magyaroknak nincs idejük, de magának a társadalomnak se lehet. Mégis az a látszat van keltve, mintha volna.

De nem ezért hozom ezt szóba a 70 éves Vigiliát köszöntő soraimban, hanem azért, mert mindennek olyan következményei vannak – naponta érezkelhetjük –, amelynek megszüntetésében a lapnak igen jelentős szerepe kellene legyen. Legyen!

Az olyan megoldatlanságok (mindegy minek nevezzük: sorskérdésnek, kibeszéletlenségnek, vagy bárminek), mint Trianon is, arra adnak alkalmat, hogy feloldhatatlannak látszó szembenállások gerjedjenek (és nyilván olyan is van, hogy gerjesztik ezt), hogy a megoldások keresése helyett senki által meg-nem-nyerhető, vagyis csak vesztest előállító csaták legyenek (no meg megalázások, most éppen a határon túl rekedt magyaroké), mindez azért, mert a leginkább ez őrzi meg a kialakult társadalmi viszonyokat: leginkább az ádázkodásokból jönnek a legmagasabb és a legvastagabb falak. A magyar társadalom egészének azonban másra van szüksége, mint amit a hatalom társadalma elé ad, és amivel kapcsolatban azt sugallja, hogy csak ebben lehet élni. Nem. A magyar civil társadalom tagjai ugyanúgy igényelhetik a (képviselési) demokrácia keretei között, hogy saját törekvéseik is megvalósulhassanak, mint ahogy a magáét érvényesíti a hatalom társadalma. Tulajdonképpen az nem számít, hogy a civil társadalom alkotja a többséget, de az igen, hogy csupán azért nem érvényesül a saját maga számára sem az akarata, mert nincsenek fórumai, ahol megjelenhetnének törekvései, de legalább ennyire azért sem, mert kidolgozott gondolatai sincsenek arról, hogy az őt körülvevő világból érkező kihívásokra miként válaszoljon, illetőleg milyen kérdéseket intézzon a világhoz, választ várva saját boldogulása érdekében.

Arról nem is szólva, hogy az elmúlt évtized magyar eseményeinek, vagyis a közélet folyamatos polarizálódásának következményei világosan rontják a magyar társadalom pozícióját az egyesülő és egységesülő Európában. Ez igaz a gazdaság kemény tényeire ugyanúgy, mint a mindennapi élet kevésbé kemény, de többnyire húsba vágó kérdéseire is, például arra, ahogy egyre kevésbé vonzó a szemetes város, miközben a városi életmód egyre kevésbé váltható ki másfélével. Ezen összefüggések analízise nyilván nem ennek a köszöntőnek tárgya (de reméljük, olvashatunk még róla éppen ezen hasábozon is), az viszont igen, hogy mindez súlyos morális kérdéseket vet fel.

A magyar társadalom értelmiségi felkészültséggel és attitűddel rendelkező tagjainak, a magyar írástudóknak (és köztük a keresztény értelmiségnek) ma az a felelőssége, hogy segítse ezt a helyzetet gyökeresen megváltozni. Ehhez gondolatokra, eszmékre, kiérlelt (vagyis körültekintően megvitatt) elképzelésekre van szükség. Márpedig manapság ez nincs így: vélemények vannak, kidolgozottabbak és igencsak elnagyoltak, a vélemények gyakran ellentétesek egymással (noha nem feltétlenül és főként nem kizárólag jobbra vagy balra húzóak, mint ezt sokan sugallják; igen sok esetben tetten érhetők a finomabb árnyalatok is). Mindez egyáltalán nem volna baj; baj abból van, ha ezek a vélemények egyenként és egyaránt kizárólagosságra tartanak igényt. Egyezkedések helyett, igények egyeztetése helyett, kölcsönösen elfogadható megfogalmazások keresése helyett.

Nem az a baj, hogy vannak kirekesztő nézeteket valló tagjai a társadalomnak, de az baj, hogy jószerezvel csak a kirekesztő nézetek kapnak fórumot. Ehhez képest

igen kevés jelentősége van annak, hogy éppen melyik irányból rekeszt ki valaki másokat, bár a közélet felszínén ez látszik a legfontosabbnak. Pedig nem ez az.

Kirekesztők ugyanis mindig voltak, alighanem lesznek is; ugyanúgy, ahogy az alapfokú oktatásban sikertelenek száma a legegészségesebb, legerősebb társadalomban sem redukálható néhány százalék alá. Ezzel számolni kell és lehet is. A tévképzet abból ered, ha a kirekesztő attitűdöt tekintjük normálisnak. Pedig nem az.

Pontosabban egyre világosabban felismerhető az a társadalmi igény, hogy lépjen túl a magyar világ ezen. Most nem a háborúzásnak van ideje. Míg azonban a polarizáló nézeteknek igen sok fóruma van, kis túlzással azt is lehetne állítani, hogy a manapság elérhető fórumok szinte kivétel nélkül a polarizálódás fokozásában, de legalábbis fenntartásában jeleskednek; az egyezkedésnek, a kölcsönösen elfogadható megállapodások érlelésének (hogy konkrét legyenek: amelyekre most december 5-e kapcsán *Granasztói György*, *Kis János* vagy *Nádas Péter* jó kiindulópontokat rögzített) nincsenek stabil fórumai.

Jó volna, ha a 70 éves Vigilia éppen ezt a hiányt pótlandó teret adna olyan ajánlatoknak, koncepcióknak (sőt gerjeszteni ezeket) a magyar társadalommal összefüggésben, amelynek eredményeként felismerhetővé válna azok számára, akik óhajtják ezt, hogy például a történelmileg magunkkal hurcolt megoldatlanságokban milyen irányokban és milyen érvelésekkel keressük (érdemes keresnünk) az egyetértések útját. Sőt, meggyőződésem, a Vigilia bizonyosan nem maradna magára egy ilyen megújulásban. Igen sok olyan értelmiségi hely van ma Magyarországon, ahonnan remélhetne gondolatokat, ajánlatokat a megválaszolatlan magyar kérdésekre, például a *Bibó István Közéleti Társaságtól* és/vagy a *Bolyai Műhely Alapítványtól* és/vagy a *Keresztény Közéleti Akadémiától* és/vagy a *Kossuth Klubtól* és/vagy a *Magyar Pax Romanától* és/vagy a *Nádasdy Akadémiától* és/vagy a *Nyilvánosság Klubtól* és/vagy a *Professzorok Batthyány Körétől*, hogy csak néhányat említsek a lehetségesek közül.

Mindazonáltal az ellentéteket elimináló gondolatok és érvelések, a szándék ezek kidolgozására és társadalmi méretű elterjesztésére, a fórum(ok), ahol ezek megtörténhetnek, nem meríti ki a nagyobb társadalmi integráció irányába való elmozdulás szükséges feltételeit; nem meríti ki a magyar társadalom egyetértésben érdekelt tagjainak boldogulásához szükséges körülményeket. Most csak egyet említek ezen további körülmények közül példaként, azt is a népszavazás tapasztalataiból véve. Manapság nemcsak a kölcsönösen elfogadható mondatok hiányoznak, de az a *nyelv*, az a *beszédmód* (diskurzus) is, amelyen ezek a mondatok kimondhatók. A december 5-e előtti hetekben seregnyi beszédmódban is megjelent ugyanez a *téma*, a *kettős állampolgárság* és egyikben sem sikertörténetként. Ilyen volt például a *mindent maga alá söprés igényével fellépő gazdasági racionalitás diskurzusa*; ilyen volt az *érzelmek diskurzusa*; ilyen volt ebben a folyamatosan és kedvvel jogászokodó társadalomban az *érvényes jog(anyag)ra hivatkozó diskurzus*; a valamilyen formában folyamatosan élő *nemzeti diskurzus*; ilyen volt a *hatalom diskurzusa*, amely gyakran önmagát közigazgatásinak álcázza; és a vele sok szempontból szembenálló *morális diskurzus*. Az alaposabb áttekintés nyilván még másféléket is fel tudna mutatni, így például a *kultúra diskurzusát*, és az is nyilvánvaló, hogy találnánk ezeken belül aldiskurzusokat is, például a *nemzetin* belül az időként felelevenedő *nacionalista*

diskurzust és másokat. Ezen diskurzusokhoz tartozó megnyilatkozásokban szinte kizárólag egymásnak feszülő attitűdök mutatkoznak meg. Hogy az adott téma ténylegesen melyikben tárgyalható meg (és melyikben nem) és vihető el eredménye a konszenzusig, arról semmi megfontolás nem volt és nincs is. Reflektálatlanul, vagyis a kirekesztő attitűdöknek védtelenül kitett módon folyt a beszéd. Láthattuk is ezt (meg az „eredményét”), miközben akár könyvtárnyi irodalma van annak, hogy miként is lehetne ezt másként csinálni. Reméljük, hogy a *másként* e hátsábokon is meg fog mutatkozni.

Reménykedjünk a *vigiliában*!

ITTZÉS JÁNOS

Lélekmentők

Ha a feltett kérdésre – mit jelent számomra a virrasztás lelki értelemben? – keresem a választ, akkor csak így felelhetek: a virrasztás órállói szolgálatot jelent. Órállóvá azonban nem magától lesz az ember. Azzá csak Isten hívása, a tőle kapott megbízás, a mandátum és a betöltéséhez kapott lelki ajándékok – a karizmák – tesznek. Ahogy azt Ezékiel próféta könyvében olvassuk: „Emberfia! Órállóvá tettelek Izráel házában. Ha ígét hallasz tőlem, figyelmeztess őket az én nevemben!” (Ez 3,17). Az önjelölt álpróféták, a fontoskodó népboldogítók előbb vagy utóbb mindig lelepleződnek (akár így, akár úgy történik, jaj nekik!). Akiiket azonban Isten áldott meg, ajándékozott meg ennek a szolgálatnak a keresztyével és gyönyörűsége igájával, azoknak szava évezredek távolából és testközelből is hiteles. Az ilyenek mindig tudják az örök igazságú bölcsességet: *teneo quia teneor* – és minden körülmények között tartják is magukat hozzá. Ismerik, belülről ismerik a nagy titkot: órállónak nem születik az ember, azzá csak Isten formálhat – olykor villámcsapásszerű elhívásban, máskor meg talán hosszú évek, évtizedek érlelő vándorútjain. De hát *mondhatja-e az agyag a fazekasnak, hogyan és milyenné formálja, alakítsa?* Az Isten szentségét megrendítő látomásban átélt Ézsaiás, az elhívása ellen fiatalságával védekező Jeremiás, a csodálatos halfogás láttán megszegyenülő Péter és a Damaszkusz kapujánál üldözöböl apostollá szelídített Pál története – hogy a cet gyomorsavában megérlelt Jónás példázattörténetét már ne is említsük – csak néhány példa arra, hogy az Úr mindig megtalálja a megfelelő utat s módot a kiszemeltek szívéhez. S jaj annak, aki, ha hívják, nem mozdul, de annak is, aki azt állítja, hívták, pedig senki nem szólt hozzá! Mert minden a Megbízón múlik. S ha hangzott a hívás, nem lehet nem menni, nem szólani. Mert a csontokba rekesztett tűz nem csak Jeremiást űzte, hajtotta: nem rejtheti szíve mélyére a felismert, fentről kapott igazságot, az üzenetet el kell mondani, világgá kell kiáltani mindenáron! S nem csak Pál apostol vallhatta: jaj nekem, ha nem hirdetem! Az anyaszentegyház kétezeréves történetében is így van ez mind a mai napig.

A hűségesen – a Küldő parancsa szerint betöltött – őrállói szolgálat ugyan nem mindig „sikeres”, de mindig lélekmentő. Megint csak az egyik *locus classicus*ra, Ezékiel próféta megbízására kell gondolnunk. A fent már idézett mondat után így folytatódik a *szolgálatvezénylés*: „Ha azt mondom a bűnösnek, hogy meg kell halnia, és te őt nem figyelmezteted, és nem szólsz neki, figyelmeztetve a bűnöst, hogy ne járjon bűnös úton, és így életben maradjon: akkor az a bűnös meghal ugyan bűne miatt, de a vérét tőled kérem számon. De ha te figyelmezteted a bűnöst, és ő nem tér meg bűnéből és bűnös útjáról, akkor az a bűnös meghal a bűne miatt, de te megmented a lelkedet. – Ha az igaz letér az igaz útról, és gonoszsgát követ el, akkor én bukását okozom, és ő meg fog halni. Ha nem figyelmezteted őt, akkor meghal ugyan vétke miatt, és emléke sem marad meg igaz tetteinek, amelyeket véghezvitt, de a vérét tőled kérem számon. Ha viszont figyelmezteted az igazat, hogy ne vétkezzék többé az igaz, és ő nem vétkezik, akkor életben marad, mert engedett a figyelmeztetésnek, és te is megmented a lelkedet.” Ha mint gyónótükörben magamat, hazai és európai keresztyénségünket vizsgálom ezekben az igékben, összeszorul a szívem, sok-sok mulasztás terhe nehezedik rám. Mondhatunk-e mást, mint a *mea maxima culpát*? Nem vagyunk-e magunk is tettestársak abban, hogy korai lelki özvegyiségre jutnak kortársaink, azok, akiket Isten őrállói szolgálatunkra bízott? Mert ahogy Kierkegaard mondta, bizony igaz: „Aki a korszellemmel házasodik, hamar megözvegyül.” Nem letünk-e a ránk bízottak üdvösségének szolgálóiból a korszellemtől megszédültek elvtelen – őrállói elhívásunkhoz hűtlen – kiszolgálóivá? Szolgálókból szolgálattókká? Vigyázzunk! Nem a – legtöbbször hiába – sóvárgott siker, hanem a mandátumhoz való hűség az őrállók szolgálatának egyetlen helyes mértéke.

Bár gyönyörűsége, de nem könnyű szolgálat ez. Külső ellenség és belső kétség is próbára tehet. S akik mindkettőt átérték már, tudják, hogy a külső ellenség okozta sebeknél sokkal fájdalmasabb, amikor a saját szíve hagyja el az embert (Zsolt 40,13). Amikor még úgy ahogy megvan a szándék, de nincs már elegendő erő a szívben, és nincs elegendő levegő a tüdőben, hogy zendüljön, és ne bizonytalanul szóljon a trombita (1Kor 14,8). A mi reménységünk az, hogy a Mester ígérete nekünk is szól. Az az ígérete, amellyel a könnyen lelkesedő, könnyelműen fogadkozó és a Sátántól megrostált tanítványt, Pétert készíti fel eljövendő szolgálatára: „Könyörögtem érted, hogy el ne fogyatkozzék a hited: azért, ha majd megtérsz, erősítsd testvéreidet” (Lk 22,32). Jó tudnom, hogy egyházunkban 2005-ben a Mesternek ez az ígérete az év igéje. Vigasztal, bátorít, erőt ad és elkötelez. Órálló szolgálatunkat csak így tölthetjük be az ő szent nevének dicsőségére és a ránk bízottak üdvösségére.

JÁSZ ATTILA

A lehetőség kapuja

[VIGILIA]

A '80-as évek második felében egy bakonyalji kis faluban dolgoztam egyszemélyes művelődési ház és könyvtár igazgatóként. Kiugrott vegyipari egyetemistaként, teszem hozzá, hisz az irodalommal akartam foglalkozni, és huszonegynéhány éves fejjel iszonyatosan el- és megkésettnek éreztem magam. Akkoriban kevés folyóirat létezett, s még kevesebb, amelyet érdemes volt folyamatosan olvasni. A Vigilia ilyen volt, s szinte az egyetlen, mely irodalmi, teológia és filozófiai érdeklődésemet egyszerre elégítette ki. Időnként rendkívül érdekes tematikák, blokkok, a Mai meditáció-rovat majdnem mindig, izgalmassá tette a lapot. Akkoriban az első verseimen, az első kötetem összeállításán szöszmötöltem már évek óta, és egyszer csak elérkezettnek láttam az időt, hogy a nyilvánosság elé lépjek próbálkozásaimmal. És ha már egyszer az ember ilyen nagy lépésre (ugrásra) szánja el magát, akkor, ha önmagával szemben is következetes, az a legjobb, ha a legjobb helyen tesz próbát.

Felutaztam hát, bekopogtam, hogy oda-, átadjam valakinek a verseimet, aztán mielőbb eltűnjek onnan, s hetekig várjam, hogy mi lesz majd a döntés. De nem így alakult. Egy bölcsész kinézetű, szimpatikus, őszülő hajú, szikár férfi beinvitált és leültetett. Átfutotta a verseket és megkérdezte, hogy miért éppen Caspar David Friedrich képi világa érdekel, izgat. Beszélgetés lett a dologból, majd *meghívás*. Kisesszék, kritikák, erről, arról. Aztán, amikor Tillmann J. A. elment a szerkesztőségtől, maradtam, és Kiss Szemán Robi szárnyai alá kerültem. Majd ő is tovább adott, és ma is biztos, meleg, szerető kezekben érzem ott(hon) magam.

De az első közléshez, T. J. A. idejéhez fűződik még egy nagyon kellemes emlék. Ugyanis, akkor és ott jelentem meg először, és rögtön az első megjelenés után kaptam egy ajánlatot a Tevan kiadó szerkesztőjétől, amennyiben lenne egy ilyen versekből álló, kötetnyi anyag, kiadnák. Nyilván hetekig a föld felett lebegtem, és persze, hogy volt, évek óta készülődött. Így aztán, a teljes ismeretlenség jegyében jelenhetett meg első kötetecském. Pedig azt hittem, ennyi, sínen vagyok, immár minden rendben van.

Rendben is volt, mégis, folytonos nyugtalanság vett rajtam erőt. Sokat virrasztottam, a szakrális ünnepeket megtartottam, rengeteget olvastam, de nem múlt el a nyugtalanság, nem sikerült, csak időlegesen megtisztul(gat)ni. Mindenesetre, a mai napig gyönyörű képeket őrzök azokról a virrasztásokról. Ahogy a két kutyával, akikkel együtt éltem, kint bolyongok a havas mezőkön éjszaka, mert bent, a szolgálati lakásban már nem bírtam tovább a virrasztást, féltem, hogy elalszom, és nagyon nyomasztott az egyedüllét, illetve, pontosabb, ha azt írom, a társtalanság.

Közben tanárképző főiskolára felvételiztem, levelező szakra, mert valami papír mégiscsak kellett a munkához. Az utolsó este már abba hagytam a felkészülést a felvételire, gondoltam, már felesleges erőlködnöm. Elalvás előtt Pilinszky jegyze-

teit olvasgattam (a Vigilia által kiadott kötetben!) a virrasztásról. Másnap Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című versét kellett elemezni az írásbelin. Mosolyogva tettem. Nemcsak azért, mert szerettem ezt a versét, hanem, mintha az előző esti olvasmányélményemről kellett volna beszámolnom a vers háttéréként. A keresztény hagyományok minimális ismerete nélkül a vers értelmezhetetlen, bár akkor is üt, megüti az embert, de nem tiszta képlet, miért. Gyanús is lettem, már ezzel a dolgozattal (bár maximális pontszámot kaptam), hogy aztán később is mindig megkérdezzék, maga mit keres itt. De maradtam, valami papír kellett, és egyre inkább tudtam, hogy amit én keresek, azt nem ezen a főiskolai előadásokon fogom megtalálni.

Ahogy nem találtam abban a bakonyalji faluban sem a helyemet, túl jól mentek a dolgok, túl nyugalmas volt az élet, éreztem, hogy váltani kell, mert be fogok csavarodni a végén. Hazajöttem hát, tékozló fiúként, a kisvárosba, ahonnan elindultam, és ahol ma is élek. És ha azóta nem is virrasztottam a *szent előkészület* jegyében, de a legkisebb gyerekeinkkel rendszeresen ébren töltjük az éjszakákat. Olyankor, a félálom határán még innen, gyakran eszembe jutnak Czesław Miłosz nagybátyjának remek sorai, melyeket aztán reggel, a dupla kávé mellett szívesen pontosítok: „...a vigília áhítatában / Az első karácsonyfa is, ez az angyallá változott holt fa, / Mely a mélységes keserű erdőből érkezik, / Mely minden porcikájában tündökölve bukkan elő a fagyos erdő / Ódon mélyéről és egymagában vonul ünnepélyesen, / Bűnbánó és megszentelt lidércfényeivel / A szép, csöndes, fehér vidéken, mint a havas igovány királya...”

[VÁLASZTÖREDÉKEK]

Ottlik szerint van, amit az író akar mondani és van, amit az Ég (az írón keresztül). És hogy az első teljesen lényegtelen, szemben a másodikkal, egyedül azért érdemes egyáltalán... Írni. Lubicz-Miłosz megnyilatkozását ide sorolom. (És megjegyzem, milyen nehéz a saját hülyeségeinktől, vagyis, amit mint író akarunk mondani, megszabadulni, hisz az egónk foggal-körömmel ragaszkodik hozzá...)

*

A körkérdések provokatív szándékát – e jelen, földhöz ragadt világunkban – díjazom ugyan, de intím pontjaimra tapint rá. Hogy kiadjam magam. Nem mintha nem tenném, versben, prózában, éppen ezért nem megy, így, direkt módon. Persze, a Lét Értelmességébe vetett hit nélkül nem sokra mennénk önmagunkkal, nemhogy egymással. Talán éppen ez a baj mostanában. Nemhogy Ebben nem hiszünk eléggé, de még a legegyszerűbb dolgokban is kételkedünk. Pedig Anélkül egyetlen lépésnek, szónak sincs (sok) értelme.

*

Egy ideje, úgy tűnik számomra, nemcsak a vallás hagyta magára az embert, hanem a kultúra, az irodalom is. A képek is. Egyedül a zene nem. Abban még mindig ott van Isten, ha meg nem, nem érdemes hallgatni... Nem?

*

Mégis megőrizni az igazság nyelvét (a nyelvben az Ég szándékát) ma is a művészet feladata. Ugyanúgy, mint eddig. Amíg egyetlen olvasni, látni vagy hallgatni tudó ember él.

*

A lehetőség kapuja mindig nyitva áll.

JELENITS ISTVÁN

Gondolatok a hetvenéves Vigiliáról

Folyóiratok életében nagy idő hetven év: ennyi idő alatt nemcsak író- és olvasó-nemzedék cserélődnek ki, hanem nagyot változhat a világ is. A keresztény virasztás programja mást jelentett a második világháborút közvetlenül megelőző években s a háború alatt, mást a kommunista diktatúra idején, s megint mást jelent ma, a kilencvenes fordulat után.

Ma információ-özönben élünk, a publikálás kényszerében is. Az olvasó, tájékozódást és elmélyedést kereső ember alig győz lépést tartani a megjelenő írásokkal; a lelkiismeretes gondolkodó sokszorosan mérlegeli, illetékes-e arra, hogy valamiről saját véleményt nyilvánítson, igénybe vegye felebarátainak figyelmét. Ugyanakkor az üzlet és az ügyeskedők jóvoltából devalválódik a szó értéke. A kulturális alkotó tevékenység kenyérkeresetté válik, sok könyv, tanulmány inkább a tudományos pályán való előrelépés kedvéért születik, nem valami „írástudóhoz” illő megszólalási felelősségből. A szellemi életben egyre kevesebb szerepe van az esszének, mind több a szakembereknek szánt szigorúan tudományos igényű tanulmány, amellyel a nagyközönség nem tud mit kezdeni. Még a szépirodalom is elveszti szélesebb közönségét, és már-már bennfentesek körére számít csak. Mindez csökkenti a Vigiliához hasonló folyóiratok megszólalási esélyeit. Viszont talán annál nagyobb felelősséget ró rájuk, hogy le ne mondjanak arról, amit egyre nehezebb megvalósítaniuk.

Vegyük hozzá, hogy indulásakor a Vigilia itt Magyarországon egyetlennek érezhette magát a maga nemében. A diktatúra évtizedeiben ez a sajátos szerep még nagyobb hangsúlyt kapott, hiszen a lapnak más egyházi folyóiratok feladatait is át kellett vennie. Ma újra gazdag a katolikus folyóiratok palettája, a Vigilia eredeti programjához hasonló célokkal is indultak katolikus, keresztény folyóiratok, akár országos terjesztésűek, akár helyi jellegűek: egy-egy egyházmegye, egyházközség

vagy egy-egy keresztény közösség kiadványai. A Vigiliának ezek között kell megkeresnie a maga helyét, s ez annál nehezebb, mert ezekben a folyóiratokban sokszor ugyanazok publikálnak, s ugyanakkor ezek kénytelen-kelletlen egymással „vetélkednek” az olvasók bizalmáért, érdeklődéséért, de az egyre vékonyabban csordogáló anyagi támogatásért is, amely nélkül képtelenek volnának fennmaradni.

A Vigiliának – hagyományaihoz híven, de megújulásra mindig készen – saját arccal kell rendelkeznie. Hagyományainak megfelelően azt is vállalva, hogy a magyar olvasóközönség előtt világranyíló ablak legyen, bemutatva, követve a „zsinat utáni egyház” sokszor bonyolultnak látszó életét.

Nyilván minél többféleképpen meg kell szólítania, sőt talán meg is kell szólaltatnia olvasótáborát. Ahogyan teszi: könyvekkel is, ahogyan tette: összejövetelekkel, vidéki rendezvényekkel is, talán az elektronikus információ lehetőségeinek felhasználásával is. Olvasótáborra akkor lesz továbbra is, ha szerzőket tud megnyerni nemcsak egy-egy cikk megírására, hanem lazább-szorosabb, de hűségese kapcsolatra, s tud olyan szoros magot összehozni, együtt-tartani, amelybe állandó munkatársak tartoznak, akik felelősséget éreznek azért, hogy a folyóirat szolgálata folytatódjék. Magam meg vagyok győződve arról, hogy szükség van rá, de ez a szükséglet talán nem olyan egyértelműen jelentkezik, mint hetven éve, vagy mint a diktatúra évtizedeiben.

JÓKAI ANNA

A virrasztás: az írástudónak kötelessége

A fizikai alvás pótolja a lélek kiáramlott energiáit. De ha a *lélek* aluszékony, meglehet, burjánzik a fizikum, életet tartó *formája* mégis szétesik.

Virrasztani nehéz. Hogy mennyire nehéz, azt éppen a tanítványok példája mutatja. Krisztus vérkönnyei a legteljesebb magányban hullanak: a kiválasztottak sem voltak képesek ébren maradni – pedig Ő maga kérte meg őket erre. Oly bódulatba merültek, hogy – János kivételével – csak Pünkösöd után világosodtak meg igazán. Ma sincs másképpen: az igyekezet megvan, de a szürkületben el-elbóbiskol az ember, s amikor felriad, rendszerint már bajra. Esetenként pedig büszke képességeire, hogy lám, alvás nélkül mily hosszú ideig bírja, vagy panaszozza, le sem hunyta éjjel a szemét...

A virrasztás nem csupán a nem-alvás ténye.

A virrasztás

nem

krónikus álmatlanság, izzadt forgolódás a gyúrt párnák között

nem

átmulatott éjszakák duhaj mámora, talp-alá húzott zeneszóval

nem vadászes a zörgő avarban, csőre töltött
puskára támaszkodva
nem a fájdalom agressziója a gyötrött szervezet ellen
és nem monoton-ajak ima, zsibbadó aggyal és fásult szívvel
de nem is vetélkedő: ki bírja tovább?

A virrasztás

önként vállalt szolgálat
megfeszített összpontosítás
fegyelem az indulatokban
figyelem a környezetre és a belvalóra
fogadása a jóval-érkezőnek
a settenkedő ártalmasok leleplezése
védelem és elhárítás
szolidaritás a szenvedővel
emlékezés a világteremtés hajnalára
rendíthetetlen várakozás Isten verőfényes delére.

Az írástudó felelőssége: a javallatot kötelességként magára veszi-e?
Hogyan akar élni?

mély alvás-tudatban, mindenre, ami valóban
fontos, érzéketlenül?
álm-tudatban, ösztönei kénye-kedvére, gondolat-
utánzatai színes, összecsomózott gombolyag-
jába gabalyodva? A felszín csillogtatásában
élvezkedve?
vagy végre *megébredt tudatban*, részben éles
fájdalommal
 hogymég csak itt tartunk,
részben bizakodó reménnyel
 hogymég igenis, látjuk az utat a helyes
 irányba!

Ha a só megízetlenül, ki sózza meg?
Ha a strázsa hortyog, ki serkenti fel?
Ha az írástudó butít, ki vezet bölcsességre?

A virrasztás fekete fénye

Szívemben a virrasztásnak mindig fekete fénye van. Halál és virrasztás, mint száraz erdő éjszakai havazásban. Mint sziklaszirt és holdas árnyéka. Sokszor virrasztottam új halott mellett, sok virrasztáson voltam éjszakámban. Vagy nappalomban. Félttem és nem félttem. Mikor fiatalon meghalt apámat koporsóba fektetve a szobaasztalra tettük: öcsémmel ott virrasztottunk a februári konyhában, a sparherdben lángolt a venyige, a tőkefa, s elszívtunk vagy száz cigarettát. A szobaajtó angyalhorgolású fehér sejtárcsfüggönye mögött feküdt apám, a nyitott ablakú szobában, a halottraömlő csillagok alatt, sárga dinnye-színű arcán a szitafátyolszemfedő, mint egy csonteresz szitakötőszárny, mint levedlett gyíkbőr, tört-kúpív facettái szikráztak, mint megjegesedett szenvedély, mint a világtakaró véglegesség. Aki halálában egyedül van, azt az élők nem hagyhatják egyedül. Kisebbit öcsém tíz hónapos korában meghalt agyhártyagyulladásban. Öt nappal virrasztottuk. Apró kék koporsóban feküdt, mint egy rózsaszínűre festett marcipán-csikókezdet. Kávét ittunk szóltanul. Én vittem ki a temetőbe, magam is gyerek és semmi zene! Mikor nagyanyám, anyám anyja a biai katolikus temető kápolnájában feküdt kiterítve: koszorúsan körülülték a feketébe öltözött fekete-fejkendős öregasszonyok, mint tíz fekete bársony-toboz, tíz fekete angyal-özvegy. Két napig imádkoztak: nappal, éjjel megállás nélkül. Nem volt ima-szünet, sarló-csönd, akkor is ott voltam. Mint mindenütt, ahol halott volt a faluban. A virrasztás nem halottsiratás. A virrasztás életszeretet. Hit az emberért és megmaradás-csomagok virághalmaza béke. Mi lenne más a költészet is, mint hit az emberben, hit az emberért, hogy ne lepjenek el bennünket a halottak, az egynaposak, a tízezer évesek, mint az idővén gigászi tölgy árnyleveli. Ha virrasztok: az életért, a világösszefoglaló gyötrődő értelemért, azért az Isten-költészetért, ami a rejtelmes és végzetes s gyönyörű világ. A költészet is hit az értelemben. Én legalább is így gondolom. Ezért felelősség önmagunkért és azért a nem-büntelen emberiségért, amelynek tagjaul születtünk. Az állat, a növény, a kő, a víz, a csillag nem tud virrasztani. Szívében és létében nincs-haláltudat. Legfeljebb halálfélelem. Nem is tud emlékezni a társas, vagy magányos halálra. Szépen szólni az emberért és világért, úgy, hogy átragyogjon szavunkon az Örök Lét-Feladat: ez a dolgunk. Az enyém is: érted világ, végesség a végtelenben. Hiszen minden pusztulás: feltámadás is.

KALÁSZ MÁRTON

Virrasztás

Ahhoz ő is, hisz álmatlan jó ideje,
békeségesnek hallaná a nyáját, a birtok egyetlen
életfája sötétjén föl-fölhorkanó tevét –
tudja, a hang már régen a szélé, a sivatag homályló tükre
csak újulatokban lobban föl. S ne várja meg a reggelt
– ha így kell várnia: ne a felhős ármánytól kergetett egyetlen
idefűlt pásztort lássa: hanyatt délben a sáncon a tág udvaron.
„Uram, de föntebbről – ha néztük is egyáltalán; még
be nem láttam, miképpen szórva szét, holtan, amiket adtál –
élettelenné még nem. Nem folytatom – hajthatatlanná tennél. Ha nincs
kin virrasztanom így se?” Ő mintha újonnan hallaná a résen,
hiszen ház sem e ház már – kerül a juhnyáj, köré-
roksad a széleknek, a teve úgy áll, a szél meg ne törje,
s Jób e védett fa hangján hallja: Ügyelj ránk. Már a zúgás bent
a véletlené.

KENYERES ZOLTÁN

Írástudók?

„Világhírű könyvet tart kezében az olvasó: korunk erkölcsi főművét” – ezekkel a szavakkal kezdte Rónai Mihály András bevezető tanulmányát, amikor annyi év után 1945 őszén megjelent Julien Benda *La trahison des clercs* című könyvének magyar fordítása. Az eredetileg 1927-ben megjelent könyv akkor már elég széles körben ismert volt Magyarországon, ha nem is sokan olvasták franciául, de hallottak róla. Először M. Pogány Béla ismertette a Nyugat hasábjain 1928-ban, Babits pedig néhány hónappal később terjedelmes, nagy esszé-tanulmányt írt a Renan és Renouvier tanítvány francia gondolkodó művéről. Babits írásához hozzászóltak néhányan, az eszmecsere áthúzódott a következő évre, de az igazság az, hogy nagy visszhangot nem váltott ki. A Babits-kutató utókor emlékezetében szinte nagyobb a jelentősége, mint a kortársakéban volt: a maga idejében nagyobb hullámot vert 1928-ban az Erdélyi József körüli vita, 1929-ben pedig az Ady-vita került inkább előtérbe. Tíz évvel későbbi időből, mint távolabbi reflexiót meg lehet még említeni Lukács György főként Illyésről szóló cikkét, *Az írástudók felelősségét*.

Most nem Julien Benda, nem Babits Mihály és nem is a vitatársak elmesfuttatása-it fogjuk vizsgálat alá venni, hanem megpróbálunk elgondolkozni a két írás címének két szaván: a *clerc*-en és az *írástudón*. A két szó nagyjából ugyanazt jelenti, aki

Benda könyvének címében a *clercs*-szót *írástudók*-nak fordította, az helyesen fordította, talán nem lehetett volna jobban. Mégis némiképp eltér egymástól a két szó jelentési holdudvara. Eltér a története is. A *clerc* értelmezésére a kis *Larousse* a következőt írja: „Celui qui a reçu la tonsure; Employé dans l'étude d'un officier public ou ministériel; Personne instruite, compétente.” A magyar *írástudó* a három francia jelentés közül a harmadik vonalán megy tovább, de nem jelenti a papi rendbe belépőt, és nem jelenti a hivatalnokot sem. Miként lett azonban művelt, tanult, hozzáértő személy abból, ami eredetileg nem hogy nem személyt, de anyagi dolgot, aztán abból képzett fogalmat jelentett? A francia *clerc* a latin *clericus*-ból származik, az pedig a görög *κλήρος*-ra megy vissza. Ennek jelentése: sors, sorsjegy, sorsvetés; kiosztott, sors által kiosztott; sorsáltali rész, jutalék; örökség, birtok, jószág. (*Görög – magyar szótár*. Szerk. Soltész Ferenc és Zsarnay Lajos. Sárospatak, 1857.)

Az Ószövetség görög szövege a „birtok”, „örökség” értelemben még a „klérosz”-szót használja, amikor arról van szó, hogy mit örökölhetnek a különböző törzsek, és mi jár a levitáknak. A Vulgáta már eltér a görög szövegtől és arra a helyre, ahol a görögben a „klérosz” áll, a „hereditas” szót helyezi. (Deut 18,1:) „non habebunt sacerdotes et Levitae et omnes qui de eadem tribu sunt partem et hereditatem cum reliquo Israhel quia sacrificia Domini et oblationes eius comedent” (Deut 18,2:) „et nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum Dominus enim ipse est hereditas eorum sicut locutus est illis”. A magyar katolikus Biblia ezt így fordítja: „A Lévi fiai közül való papok, Lévi egész törzse, ne kapjanak részt és örökséget Izraellel: az Úrnak felajánlott áldozatokból, s a nekik járó adományokból éljenek” (MTörv 18,1). „Az egész törzsnek ne legyen öröksége testvéreik közt. Az Úr az ő örökségük, amint megígérte” (MTörv 18,2).

Az írástudó azonban személy, a „klérosz” pedig nem személy, hanem tárgy, nem képes semmilyen cselekvésre, árulásra sem. A francia „clerc”, Benda hőse is személy, a birtok és örökség azonban nem személy. Hogyan cserélődik fel a birtokló a birtokkal a lassú elmozdulások és jelentésváltozások évszázadain keresztül? Nem egyszerre, hanem lépésről lépésre következik be az átértelmeződés. Előbb spiritualizálódik a tárgy, az anyagi, materiális örökségből Isten szellemi-erkölcsi-hitbeli öröksége lesz. Ez a szellemi örökség aztán azonosul az Úrral, és ettől kezdve megtörténik a szemantikai átszemélyesedés.

Az Újszövetségben, amikor az elbeszélés szerint Júdás árulása révén birtokot szerez („Gonoszsága bérének telket szerzett magának” – Kat. Bibl. ApCsel 1,18), a Vulgata a „possedit agrum” kifejezést használja, aminek már nincs etimológiailag köze a „klérosz”-hoz. De, amikor nem tárgyról, nem anyagságról, nem materialitásról van szó, akkor visszatér a „clerus” szó. Szent Péter inti az előljárókat, hogy ne basáskodjanak a hívek fölött („Ne zsarnokoskodjatok a választottak fölött, hanem legyetek a nyájnak példaképei.” – Kat. Bibl. 1Pét 5,3), a Vulgata fogalmazása szerint: „neque ut dominantes in cleris sed formae facti gregi et ex animo”. Az angol fordítás, az úgynevezett *King James Version* igyekszik megőrizni valamit a görög szó eredeti jelentéséből (örökség, birtok): „Neither as being lords over God's heritage, but being ensamples to the flock.” A választottak, a nyáj, Isten öröksége: ezek a szavak már nem tárgyakra, nem is fogalmakra, hanem személyekre, emberek csoportjára vonatkoznak. Majd az ebben az értelemben felfogott hívekből, a kö-

zelebbről vagy távolabbról az egyházhoz tartozó személyekből lesznek később a „klerikusok”, ahogy a mai nyelvben mi is használjuk a középkorral kapcsolatban. Akik tudtak írni és olvasni. De nemcsak egyházi személyek voltak ezek, hanem diákok is: a „clerici vagantes” elnevezés egyaránt ráillett kóborló barátokra és vándorló diákokra, akik járták az országokat.

Ezen a jelentésváltozási szinten találkozik össze a két szó, a „klerikus” és az „írástudó”. Az írástudó is megjelent a Bibliában, az „γραμματεία” írnokságot jelentő szóból. Az Újszövetségben azonban ez a szó össze-összekapcsolódott a farizeusokkal. Már csaknem állandó szókapcsolat lett belőlük. (Például Vulgata Lc 5,30: „et murmurabant Pharisei et scribae...” – Kat. Bibl. Lk 5,30: „A farizeusok és az írástudók emiatt zúgolódtak.”) Mivel a farizeusok elutasították Jézust, a keresztény közvélemény negatív ítélettel sújtotta őket. Ez a negatív ítélet lassan áthárult a „scriba” fogalmára is. A magyar köznyelv is negatív értelemben őrizte meg ezt a latin szót, ebből származik a „skribler”, aki minden, csak nem a felelős írástudó.

A „scriba” jelentése a világi használatban az évszázadok folyamán devalválódott, a „clericus”-é szinte evvel párhuzamosan felemelkedett. Magához vonta a „γραμματεία” jelentését is; a „κλήρος”, most már nemhogy nem tárgyat, nem is az egyszerű hívek csoportját (a nyáját) jelentette, hanem – kilépve az egyházi szóhasználat kereteiből – az értelmiséget. A Benda-könyv címének angol fordítása így is hangzik: *The Treason of the Intellectuals*. A jelentés tehát megemelkedett és kiszélesült? Nem. Megemelkedni megemelkedett, de nem szélesebb körűvé vált (a hívek köre szélesebb volt), hanem szűkebb lett. Olyan embercsoportot, olyan társadalmi réteget kezdett jelenteni, amely önelképzelése szerint a társadalom felett áll.

A magyar „írás” szóról a 15. századtól kezdve vannak adataink, megtalálható a Jókai Kódexben. (Maga az „ír” honfoglalás előtti jövevényszó, Bárczi Géza szerint valamilyen csuvasos jellegű török nyelvből származik.) Az „irodalom” ehhez képest nagyon későn jelenik meg, csak az 1840-es években kezdik el használni. Addig a „literatura” volt használatban. Pápay Sámuel, amikor 1808-ban először írta meg magyar nyelven a magyar irodalom történetét (addig latinul írták), címül még azt adta: *A magyar literatura esmérete*. Az „írástudó” használata minden bizonnyal még későbbi, mint az „irodalom”-é. A 19. század vége felé fel-feltűnt, Jókai Mórnál már olvashatjuk, aztán sokaknak megtetszett és kezdett elterjedni. Hamarosan a magasabb értéket jelölő szavak közé került. Fölébe nőtt az „értelmiség”-nek is. A 20. század első felére, a Nyugat korára már csak azokat az érdemleges embereket jelölte, akik tudománnyal, főképp pedig irodalommal foglalkoznak. A magyar nyelvhasználat szerint nemcsak az iparosok és földművesek nem tartoznak az „írástudók” közé, de nem tartoznak körükbe a mérnökök sem. A „clerus”, ami valamikor a hívek egészét fölélelte, most nálunk már csak az értelmiség egy elhatárolt és magasra helyezett, kisebb körét jelenti. Egy kisebb kört, amelynek azonban a nálunk uralkodó tudatformák különös alakulása folytán nagy, sorsdöntő szerepet tulajdonítanak. És itt kezdődnek a bajok. A nyelvhasználat mindig több mint pusztán nyelvhasználat. A felelősség és áruulás erkölcsi kategóriák. Az erkölcs pedig mindig az egyént szólítja meg. Egy közösségben, egy társadalomban mindenkit külön-külön. A felelősséget nem lehet átruházni. Nem lehet átvenni sem. Nem jó dolog, ha van

egy – mondjuk így – foglalkozási ág, amelyről a többiek és ők maguk is úgy gondolják, hogy a felelősség felelősei. Mindnyájunknak azokká kellene lennünk.

KERESZTY RÓKUS

Válasz a Vigilia körkérdésére

December végén minden zajlik és minden feladat összetorlódik az iskolában és a monostorban, így csak félig megemésztett gondolattöredékekkel szolgálhatok. De azért elküldöm őket, mert ezzel is hálámat akarom leróni a Vigiliának, hogy még a legsötétebb Rákosi-korszakban is tudott valamennyire világoskodni, hitet táplálni és igazi kultúrát közvetíteni. Most pedig, amikor olyan divatossá vált az olcsó és harsogó nemzetieskedés, képes arra, hogy igazi hazaszeretetet kapcsoljon egybe az egyház minden fajon és kultúrán túlmutató, ugyanakkor minden nemzetet és kultúrát megszentelő katolicitásával.

Gondolatok a kereszténység és a kultúra kapcsolatáról

Elsősorban a katolikus kereszténység és kultúra viszonyára gondolok. Az egyház katolicitása nemcsak földrajzi és nemzetekfölötti egyetemességet jelent, hanem azt is, hogy Krisztus kegyelmével minden ember találkozik, és ez a kegyelem, amennyiben elfogadja, az egész embert, annak minden rétegét és összetevőjét átformálja és megszenteli. Ugyanakkor nem csonkítja meg emberségét, hanem tiszteletben tartja és kifejleszti minden értékét. Hiszen amikor Isten megteremtette a világot és az embert, a látható világban sáfárjává emelte, nem önmagát formálta világgá, amint egyes keleti vallások gondolják, hanem valami egészen újat, önmagától különböző, bár önmagától függő világmindenséget hozott létre a semmiből.

Ebben az összefüggésben nézzük meg az emberi kultúra értékét Isten tervében: a kultúra azzal szolgálja Isten teremtésének kiteljesedését, hogy tökéletesíti az embert isteni képmás voltában: amikor művészetben és irodalomban átszellemesíti az anyagi világot, vagyis az emberi szellem kifejezőjévé teszi az anyagot (a köveket, hangokat, színeket, képeket, az írott vagy elmondott szavakat), isteni képmás voltát gyakorolja.

Isten terve ugyanakkor kezdettől fogva arra irányult, hogy a megtestesült Fiúban saját isteni életébe, a végtelen személyes szeretet boldogító ölelésébe vonja bele az emberiséget és az emberen keresztül az egész teremtett világot. Egyrészt Isten akarata, hogy a teremtés a maga Istentől való másságában, véges, autonóm értékében létezzék és kiteljesedjék, másrészt az ember valóságát és rajta keresztül az anyagi világot is kezdettől fogva meghatározza az isteni életbe való meghívás.

A katolikus hit tanítása szerint az eredeti bűn és a személyes bűnök növekvő latinája sem tudta egészen megrontani ezt az isteni életre és isteni szeretetre irányult, de őszüleinkben elbukott és személyes bűneink szövevényében fuldokló emberségünket. A bűn bére a szenvedés és a halál, s ezért nem volt elég, hogy a Fiú

megtestesüljön: magára vette szenvedésünket és halálunkat, hogy szeretetével az átkot áldásra, a halál Istentől való távolságát az Istenhez vezető úttá változtassa. Krisztus keresztyét elfogadva a kegyelem gyógyítja emberi természetünket, megtanít arra, hogy újra örülni tudjunk a teremtett világ minden értékének.

Ezért van az, hogy az egyház nem közömbös a kultúra iránt. Ellenkezőleg, ahol az egyház megtelepszik, a templom és kórház után rögtön iskolákat alapít, óvodától egyetemig. Mindaz érdeklő, ami az emberre és a világmindenségre vonatkozik, értékel minden igazi művészi alkotást, amely az embert és világát hitelesen fejezi ki, akkor is, ha nem vallásos alkotás. Ám ha igaz az, amit fentebb fölvezeltünk, akkor az is áll, hogy nem lehet az emberi valóságot hitelesen megragadni anélkül, hogy annak az Abszolútumra való irányultságát vagy az attól való elszakadásának tragikumát valamiképpen ki ne fejeznénk. Ahhoz, hogy egy művészi vagy irodalmi alkotás jó legyen, nem kell kifejezetten vallásosnak lennie. S attól, hogy egy művészi vagy irodalmi alkotás vallásos témákat tárgyal, még lehet csapnivalóan rossz mű. De nem lehet olyan jó művészi alkotás, amely valamiképpen, legalábbis impliciten, az alkotó tudatos szándékán túl, ne fejezné ki a Transzcendens Valóságra irányultság tragikus vagy boldogító megnyilvánulását.

Hadd fejezzem be két kedvenc szöveggel, amely talán megvilágítja a kegyelem különböző, de végül is egybecsengő megnyilvánulási formáját a huszadik századi magyar irodalomban. Kertész Imre *Sorstalansága* abban a részletben érintett meg legmélyebben, ahol a fiatalember szenvedése elért a mélyponthoz: egy Buchenwald felé zötyögő tehervonatba van bezsúfolva, rongyos, bűzlő, haldokló emberi testek közé, aléltan, minden-mindegy állapotban: „...elmondhatom, vannak dolgok, amiket addig sosem értettem, s bajosan is hihettem volna egyáltalán el. Egy oly, valaha gyakran hallott kifejezés például, mint »földi maradványai«, az én addigi tudtommal kizárólag valaki megboldogultra vonatkozhatott csak. Márpedig a magam részéről, nem kételkedtem, éltem, ha pislákolva, mintegy tövig lecsavartan is, de égett még bennem valami, az élet lángja, ahogyan mondani szokták – vagyis hát itt volt a testem, pontosan tudtam róla mindent, pusztán csak én magam nem voltam már valahogy benne. Minden nehézség nélkül észleltem, hogy ez a holmi, oldalán, fölötte más hasonló holmikkal, itt fekszik, a kocsi zötyögő padlatának hideg s mindenféle gyanús nedvekkal nyirkos szalmáján... – de mindez nem érintett közletről, nem érdekelt, nem befolyásolt többé, sőt állíthatom, rég éreztem már ily könnyen, békésen, elandalodva szinte, kereken kijelenthetem: ennyire kellemesen magam. Annyi idő után végre először szabadultam meg az ingerültség gyötrelmétől is: az enyémhez szoruló testek nem zavartak többé, még valahogy inkább örvendtem is annak, hogy itt, hogy velem vannak, hogy oly rokoniak és annyira hasonlóak az enyémhez, s most először fogott el irántuk valami szokatlan, rendellenes, valami félszeg, mondhatnám ügyetlen érzés – meglehet, a szeretet tán, azt hiszem. S ugyanezt tapasztaltam az ő részükről is. Meglehet, ez is tehette – az egyéb nehézségeken kívül, természetesen – annyira csöndessé, másrészt azonban oly családívá is egyúttal az általános nyögdecselésen, fogak közti sziszegésen, halk panason kívül olykor hallható egyéb megnyilvánulásokat: a vigasz, a nyugtatás egy-egy szavát. De mondhatom, tettekkel sem takarékoskodott, kinek csak képességéből tellett, s hozzám is adogató kezek irgalmas szorgoskodása juttatta például

el, ki tudná, mi távolságból, a sárgaréz konzervdobozt, mikor bejelentettem: vizel-nem kell” (Századvég Kiadó, Budapest, 1993, 148-149.). Ezt az „ügyetlen érzés”-t, a mindenkit elfogadó és hatékony szeretetet itt az élet és halál határmezsgyéjén tapasztalta meg először ez a tizenhatéves, lényegében agnosztikus gyerekeMBER. De előbb el kellett jutnia minden földi remény végéhez.

Vajon nem rokon élményt – távoli, de valódi rokonságot – fejez-e ki Pilinszky a végítéletéről írt csodálatosan egyszerű soraiban:

*A jövőről nem sokat tudok,
de a végítéletet magam előtt látom.
Az a nap, az az óra
mezítelenségünk fölmagasztalása lesz.*

*A sokaságban senki sem keresi egymást.
Az Atya, mint egy szálkát
visszaveszi a keresztet,
s az angyalok, a mennyei állatai
fölkörik a világ utolsó lapját.*

*Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk:
nagyon szeretlek. S a hirtelen támadt tülekedésben
sírásunk még egyszer fölzsabadítja a tengert,
mielőtt asztalhoz ülénk.*

(Mielőtt)

Íme a nagy irodalom és a kegyelem titokzatos kapcsolata: Pilinszkyben tudatos, Kertészben ösztönös, talán tiltakozna is, ha soraimat olvasná. De ha Krisztus kegyelme átölel minden embert, akkor az ember mélyét kutató írónak is valamilyen módon találkoznia kell vele. Ezért csak virrasszunk, ápoljuk a katolikus hit és kultúra együttműködését, mint ahogyan a Vigilia legnagyobb írói tették, várva arra, hogy az idők végén, „azon a napon” Krisztus, a hajnalcsillag felragyog a szívekben (2Pét 1,19), azokéban is, akik bár nem ismerték, mégis Őt várták, mert hittek a szeretetben (1Jn 3,16).

KERTÉSZ IMRE

„...hogy végre elfogadjuk, szabadok vagyunk”

Úgy érzem, a legnagyobb problémánk, hogy még mindig nem szembesültünk kellőképpen a rendszerváltás tényével, az ezzel járó kihívásokkal és új lehetőségekkel. Magyarországnak az utóbbi évszázadokhoz képest most vannak a legszébb esélyei, amelyekről mintha nem nagyon akarna tudomást venni.

Feldolgozatlan, szőnyeg alá söpört múltbéli problémáink is csak akkor dolgozhatók fel, ha azokat egy szabad és független Magyarország szemszögéből próbáljuk meg újragondolni. Európa – legyen bármennyi hiba, zűrzavar a pillanatnyi politikai nézetek és életfelfogások között, legyenek bármilyen nagyok is a különbségek gazdasági és egyéb területen – immár olyan deklaráltan is együvé tartozó közösség, amelynek Magyarország fontos része, még akkor is, ha ehhez nem szoktunk hozzá, s így nem is tudunk felelősen gondolkodni róla.

A magyar értelmiség java része továbbra is az úgynevezett népi-urbánus ellentét sértettségében él, ami az ország egésze számára rendkívül káros. Jogos vagy annak vélt nemzeti sérelmeink a régi eszközökkel nem orvosolhatók, kizárólag akkor, ha európai megoldást találunk rájuk, mint ahogy megtalálták mások is. A hagyományos értelemben vett nemzetállamok kora lejárt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az ember ne lehetne patrióta, s hogy ne kellene ápolnia saját nemzeti kultúráját, sőt, hogy ne kellene küzdenie e kultúra megmaradásáért, vagy hogy saját gazdasági, politikai érdekeit ne kellene továbbra is képviselnie.

Meg kell tanulni azonban európai módon követelni ott, ahol követelni való van, másrészt meg kell tanulni ésszel és szívvel lemondani ott, ahol érdemes. Ahhoz, hogy lássuk, mi az európai közösségen belüli magyar érdek, azt is látnunk kellene, hogy a társadalmon belüli, főként a politika által gerjesztett áldatlan konfliktus és megosztottság nem folytatható. A mai értelmiségnek mindkét oldalon óriási a felelőssége abban, hogy ne szítson további gyűlöletet és előítéletet. Meglehet, mindezek közhelyek, mindenki beszél is róluk, mégsem tartják be az érintettek. Pillanatnyilag, ha óvatosan is, de optimista vagyok, mert olyan új kihívások előtt állunk, amelyekre mindenképp választ kell találnunk.

Az Unió felől érkező impulzusok remélhetőleg meghozzák azt az inspirációt, hogy végre elfogadjuk, szabadok vagyunk, Európához tartozunk, és hogy lehet régi problémáinkról is új módon: teljesen szabadon gondolkodni. Talán fájdalmas lesz ez a felismerés, és ha nem is vezet nagy katarzishoz, de legalább segít egy észszerűbb magatartás kialakulásához, aminek oly gyakran tapasztaljuk a hiányát. *(Nyilatkozat; lejegyezte Hafner Zoltán.)*

LENGYEL BALÁZS

Sík Sándor a szerkesztő

Ha szabad, idézzük fel a Vigilia hetven éve alkalmából Sík Sándor szerkesztői gondolatait. Ünnepejük személyét nem a versei és esszéi, hanem szerkesztői mi-voltában. Igaz ugyan, hogy a Vigilia valóban hetven éves, de némi kihagyással az. Tény, hogy 1935-ben indultak évfolyamai (már az első számban – ha jól emlékszem – Rónay Györgynek ott volt egy színvonalas tanulmánya, 22 évesen), de a háború miatt, az erőszak szörnyűségei következtében léte felfüggesztődött. Méghozzá elég hosszan.

Új megjelenése nem korábban, 1946. december havában indult csak meg. Vagyis már olyan időben, amikor nem egy jelentékeny irodalmi-szellemi folyóirat 1945 után gyökeret vert, és az élő színvonalas irodalomnak kibontakozó része volt. A Magyarok például Kéry László szerkesztésében 1945 tavaszától, nyaratól kezdve. Később a Valóság 45 szeptemberétől. 1946 közepétől a Válasz, a Nagyvilág, az Újhold, a Kassák szerkesztette Kortárs (1947-től 48-ig), a Diárium, másfelől a Vértes György szerkesztette kommunista irányzatú Fórum.

Érdeemes talán Sík Sándor gondolkozását bevezető tanulmányában, az indulás pillanatában nyíltabban kibontani. Reménykedését és érthető bizonytalanságát, sőt ennél többet is. Hiszen az elnyomás igénye már eleve feltűnni látszott, ennek nyomai megvoltak, bár tapintatosabban a művészetben és nyersen a politikában. Lásd Kovács Béla elhurcolását, a miniszterelnök Nagy Ferenc kénytelen disszidálását. A Rajk-perről és a Mindszenty-perről nem is beszélve. Vagyis a szellemi életben látszólag bizonyos szellemi függetlenséget lehetett feltételezni, de 1948-tól kezdve (*a fordulat éve*) ez egyértelműen megszűnt. A német elnyomás után már habozás nélkül működött a gondolattipró sztálinista diktatúra. Sík Sándor a Vigiliát megindítva joggal élt, élhetett nyugtalanító feltételezésekkel.

Hadd tapintsunk rá óvatos feltételezéseire, hadd idézzük.

1945-ben vagy 46 elején Horváth Márton a Szabad Nép főszerkesztője – a párt egyik főembere – nagy, elképesztő cikkben bírálta Babits Mihály függetlenségre törekvő, erkölcsi magatartását, s 1946-ban Lukács György is maximális vehemenciával szembefordult vele. (Egykori vitájukat Babitscsal élethosszig nem tudta kiheverni.) És szembefordult már 1946-ban Vas Istvánnal, Bibó Istvánnal (Révai Józseffel együtt sértő gúnyolódás közepette), meg Hamvas Bélával. A többiekre nem emlékszem, de a Lukácsot isteníítő Eörsi István Lukács éles hadakozására azért emlékezhetne. Lukács az Újhold első számáról nem kevesebbet mondott velem szemben, mint hogy amikor élesztjük a babitsi *l'art pour l'art*, akkor a demokrácia ellenségei vagyunk. (Zárójelben: sem Babits, sem mi nem a *l'art pour l'art* élesztettük, hanem a szabad írói magatartás erkölcsét.) Sík Sándor a Vigilia kezdő számában így írt: „a közelmúltban egy írói kongresszuson Lukács György szájából egy szó hangzott el a magyar irodalom egységéről, egy hívó szó a magyar írók felé. Aligha tévedünk, ha úgy hisszük, hogy ez a szó felénk is szól.” És ehhez hozzáteszi Veres Péter a katolikus írókat említve: „szívvel-lélekkel mondjanak igent ahhoz, ami ma készül” és „ugorjanak fejest az új világ árába”. Sík Sándor erre tapintatos óvatossággal mondja: „Fejest ugorjunk nem kell, hiszen nyakig ebben úszunk. Egyetlen feltételünk, hogy ezt az igent a *magunk módján*, a magunk hite és szeretete szerint mondhassuk, hogy hívek maradhassunk keblünk Istenségéhez.” És a maga nagyvonalúságában még azt mondja: „Meg tudjuk és meg akarjuk érteni, bizonyos határokon túl követni is, azokat is, akik az eltérő eszmék és látomások megszállottjai és a miénktől eltérő utakon keresik »a nemzet boldogságát« és a nemzet jövőjét... protestáns testvéreink igen nagy részét, sőt nem-keresztény testvéreink legjobbjait is.” És még folytatva: „a nagy klasszikusokon és mirajtunk át a fiatalságig, akiknek szeretettel nyitjuk meg hasábjainkat”.

A mai és persze a tegnapi és tegnapelőtti évek természetesen összemosódnak. 1945 és 1948 között egy új nemzedék számára nincs különbség. Kevesen tudhatják

már, hogy a meginduló Vigilia máris erkölcsi-írói szorongásban volt. 1947 után szellemi, 1948-tól kezdve egyértelmű politikai erőszakba került. De Sík Sándor óvatos szavak mellett meg tudta teremteni a katolikus különállás következtében azt a lehetséges függetlenséget, amelyet 1948-tól kezdve létrehozott, s amelyet a többi folyóirat – az eleven szellemi-irodalmi élet – nem tudhatott. Megszűnt vagy pusztá politikai szócsővé alakult. Ez nem felejthető el.

A Nyugat írói, a már alig eleven első nemzedék, a második és a bővebb harmadik nagyjából kiszorult a publikálásból, az akkori fiatalokról, az én nemzedékemről nem is beszélve. Emlékszem, hogy az akkori vonalas Írószövetség tagjait beinvitálta és sorban azt faggatta, hogy mit készülnek írni. Kassák például csak annyit mondott: „beteg vagyok, semmit sem dolgozom!” S épp úgy nem akart és nem tudott publikálni a többi színvonalas nemzedék se.

Másutt nem, de a Vigiliában olykor igen. Sík Sándor főszerkesztő és Rónay György szerkesztőségi tag, majd később szerkesztő jóvoltából. Ám azok az írók, aki sajnos többnyire meghaltak, ma is elevenek műveikben. A Vigilia dicsőségére. Nevüket más ízben már felsoroltam, ma minden szellemi ember tudja őket. Elmondanom nevüket fölösleges.

MARNO JÁNOS

Az éjszaka teste

Gyakorló (s ne hagyjam ki: gyarló) virrasztó vagyok. Mióta az úgynevezett eszemet tudom; anyám, hálóingben már ő is, odalépett az ágyamhoz, keresztet körmölt a homlokomra, megcsókolt és eloltotta a villanyt. S arra nekem felpattant a szemem, és bámultam a fekete ablaküveget, mikor bukkan fel rajta a hold, amely engem már akkor is kórosan vonzott. A bensőségesség, no meg a belsőségek bolygója; megfelelő udvarral, némely felhőcsíkokkal mintha testünk bomladékát tárná elébem, alkalmasint (ez későbbi ráismerés) az *Apokrif* egyes tájait, a szeles csillagokkal, rabruhával, bottal és megannyi egyéb színpadi kellékkel – mintha ezekért tanulnék még mindig járni; hiszen a forró, kicsi erdő nekem is szívszorító, legelső emlék, paradicsomi, ha egyáltalán, a kelő napot is ott a sűrűjében tudnám (kellő módon) üdvözölni. Vadul, megindultan, és talán ártatlanul újra. Mert máskülönben nagyon nem szívesen tudom az eszemet, sokra se vittem vele soha, ám ez hagyján; rosszabb, hogy mintha engem sem szívelne az eszem. Nincs ínyére – mondom most fogam-veszetten –, ha okoskodom vele. Hanem, minduntalan, visszataszít a testembe (szakemberek ezt mondják pszichoszomatizálásnak), mint egy két lábon rogyadozó ispotályba (Goethe jósolta meg, hogy egy nap ispotályá nyeszlik az emberi faj), képzelhető hát, hogy a nappalt így még nehezebben viselem, jóllehet öregedvén egyre többet innék magamba fényéből-melegéből. Testem legyen egészen az övé. Elválna akkor, hogy állok-e másból is? Netán csupa kétségből (estemből egyikből a másikba), lévén ez annyi, mint égen a csillag, hatalmas közökkel (köztünk a Jeges Úr lakik). Van, kitől tartózkodni illik.

Mert ez biztosan nem az a vendéglátó Ismeretlen, akit Kosztolányi tippelt meg egy kora hajnalon. Az égbe bál van. Legyen, mondom, habár ki mit ért rajta. *Mindenestre bál van.* És nekem mindig az volt – ma is a halálom a bál. Mit csinálnék én ott? Kollektív, mulatozó virrasztás? Hogyan szólhatnék ott közbe (!) avval, kit úgy szerettem stb.! Szóval áll a bál, odafönt és idelent, torzsalkodás kívül-béül, xanaxot is hiába szedem (a valóságban már vagy nyolc hónapja nem).

Virrasztok csak úgy-e, vagy fölnézve az égre, ama csöndes reményben, hogy egyszerre csak – átlátok a szitán? Harminc éve annak, hogy egy augusztusi éjszakán a Pilist jártuk meg szívbeli barátommal, szót alig váltottunk, madarat-tücsköt-bogarat összehordott eleget az erdő, egy lankás tisztáson hanyatt dőltünk, hagyván, hadd dőljön ránk az égbolt. Kezünk a tarkónkon. S mint utóbb regisztráltuk, teljes szinkronban váltott át a csillagzat negatív kópiává előttünk. Mínta – ahogy ma mondanák – be lettünk volna löve. Selymes ezüsthéjű a millió fekete pont között, zizegő derengés, magunkban, külön-külön, sírva fakadtunk. Napkeltére érkezünk vissza a hegy lábához, s onnét a vasúton keresztül le a faluba, mesebéli házak közé, baromfizajba, a diszkó és a punk zene fénykorában. Aznap, emlékszem, úgy maradtam fent tovább („egy szikra alvás nélkül”), belelógva a másnapi hajnalba, hogy sehol, egy pillanatra sem kellett nyugalmat erőltetnem magamra. Mint egy frissen gyúrt-tapasztott agyagember (Gólem), akit az éjszaka fazekasa készre égetett ki. (Felfogtam volna, amit láttam?)

Az éjszakázó persze, még többedmagával is, mindig kisebbségben, és ez, ha nem hivatalból az, hogyne volna szálla az *államalkotó* többség szemében. Nemrég, az Alkotás útján túli parkban, egy éjjel, öreg hajléktalan szólított meg, amikor cca. már a tizedik kört róttam: Mondja, uram, ha megkérdezhetem, maga itt az éjszakai parkőr? Megnyugtattam, hogy nem vagyok az, privát dolgomat végzem, fejben költögetek, a kutyát sem érdekli, hogy mettől meddig. Hajléktalanom visszafeküdt a padján, én pedig igyekeztem halkítani a léptem. Nagyképűen szólva: mint egy *álomalkotó*. Legalábbis, aki a hajléktalant nem veri fel. De azért a politikai felhangokat így is érzem, büntetlenül nem tarthatja magát senki kisebbségben, sőt, ha meggondolom, büntetlenül sem; de előbb a büntetés. Nem győzőm, magamnak is, elismételni: bűnös az, akit büntetnek. Nem tudom, hogy ez ontológiai-é, vagy csupán pszichológiai (szociológiai) kauzalitás, avagy mindkettő – mert mi az ontológiai, ha nem a mindennapi praxisnak valamely eltárgyasított, idealizált szűrleménye. Szítálmánya. Kisebbségemen tűnődve azonban mégsem a jogviszonyok izgatnak elsősorban; a rossz a jogban (valamint az igazságszolgáltatásban) csupán egy alfaja (és nem alfája) annak a fejünkre mért csapadéknak, amivel (és itt muszáj belezavarnom a képbe) az élet maga esik meg velünk, elapadhatatlanul. Közélet, magánélet: egyre megy. Virrasztván élelem csak meg igazán, hogy *mennyire* kilógok a természetből, fizikumomat hogyan kezdem ki magam, mintegy önszántamból, mint akit *ennyire* nyugtalanít a természetfölötti.

Nyugtalanúságom pedig (értelemszerűen-é?) ...alatti; természet-? tudat-? ég-? s elvégre: föld-alatti? „de nincs és nyugtalan vagyok, / ezt nem értem.” – mondom

magamban a József Attila-i másfél verssort, és meghatódom rajta; tehetem, hiszen nem az én szavaim. Közvetlenül magamba tekintve ez képtelenség: vesztegéimnek erősebb így a bomlásszaga, idegenkedhetem csupán az önenyészettől, s persze eltűnődhetek (!): hol az az értelem, amely napirendre jut mindezek fölött? Pilinszky fája? József Attila után megint ő? „és szólok én, mint éjzón a fa (vagy Fa?): Ismeritek az évek vonulását?”... Éjszaka, pláne így télen, megrendítőek a fák a parkban. Mintha bennük rejtőznék ama természetfölötti, olyan védelmezőleg, forróságot sejtető csöndben merednek fölfelé – talán ezért is asztalos-, ácsmester Jézus földi apja? És a keresztfa?... Nincs rá szavam, a félelem elakasztja, lépek tovább, kijárom magam. A szerelmet értem, az magától értetődik, ám az élet magában, anélkül, abszurd és gyámoltalan. Szokás a kort hibáztatni, amiért hiú, önző fantáziáit törekszik keresztülvinni bármi áron, de ha meggondolom, hogy a hajtómű ebben a gyámoltalanság, akkor, elvben legalább, máris megint megesik a szívem; összeszorul és félredobban. Ítélni már nem tudok, meghatódni még nem. Önzésem amolyan köztes állapot, testem és a tudatom között, melegágya az úgynevezett neurotikus tünetképződményeknek. Mégis, ha valamivel ellenszenvezek, az a (szintén) manapság felkapott siker-tréning. Holott ezt is érteni vélem, az embereknek, általában, elégük lett a róka-fogta-csukasziürke apokaliptikából. Persze, magam is merevre bágyadtam a rendfenntartó dögunalomtól; na de most, mostantól az új-rend-terjesztő zöltség-színek? Kertészet-misszió?...

Politikai, aktuál-politikai allúzióimtól, éjszaka lévén, visszahőkölök; ne legyenek - és nem csupán a szó megtekerése okán -, ne legyenek illúzióim. Oly korban élek én is a földön, amikor az ember – az ember ismét felfúvódóban-és-összemenőben, szétlottyadóban, el-ábrándulóban. Talán nem tehet róla. Tegnap tűzharcba keveredtem, fogam alatt tört ki a háború, és a lovasok éjt nappallá téve tiporták, égették, robbantották a fél orcámat, halántékomtól le a torkomig, s ha egyszer-egyszer túlfáradtan belealélтам a fájdalomba, akkor mintha írásaim és olvasmányaim papírrengetegét szaggatták-tépték volna féltekémben ízekre a pusztító kezek. Semmilyen szuper-thriller nem múlhatja ezt felül. Mert – belül játszódik! És – kimondani is borzalom – ki-ve-tít-he-tet-le-nül! Közölhetetlenül! (Nota bene: orvosom is vonakodott a megértésétől.) Mármost ez volna a privát szféra. Egyrészt a szakember (például orvos), másrészt a – nevetség, avagy a közunalom tárgya. Nekem azonban, összezárva lévén a testemmel, a kimerítő mindenség (alkalmasint a pokol). Most persze, hogy írok róla, már a tornácán csak, félig kívül – akarva-nem akarva szellőztetvén, ami odabent esett. Hétköznapi részlet-apokalipsziszből, ha túlvagy rajta, történeté szelidül, konszolidálhat egyéb történetekkel, belefelejtődve a történelembe. De hol az a történet, mely, az apokalipszist magában foglalva, önálló értelemmel bír? S ha hébe-korba adódni látszik is ilyen, értelmét már nem egy másik történet viselője tulajdonítja-e néki? Mintha nem is én, az ember, agonizálna szüntelenül, hanem a világ, amint újabb meg újabb tereibe és időibe bomolván törekedne saját sarka után, akár a megsemmisülés árán is. Engem, mint virrasztó (őrző-félő) alakot csupán felhasznál

(és természetesen elhasznál) eme törekvésében, el nem árulván véletlenül sem, hogy *különben* mi a célja velem.

Vagy én hol tartok épp, min állapotodhatott meg a célkeresztem. Itt ülök, a klaviróra fölül hajolva, éjszaka, tíz perccel ezelőtt még verseket olvastam kint a könyvtárban egy rég meghalt költőtől, találgatva-méretegetve bennük a „találatok” számát. Mit számít neki, hogy mire jutok? És nekem, hogy mennyit szórt szerte a vakvilágba, és hol maradt elvétve világosság utána? Netán mégis a véletlenül múltak a java? Két rövidebb verse szíven ütött, a többi húsz-harminc darab csak részleteiben, hozzátétőlegesen érintett meg, noha költőjük nyilvánvalóan sokat ölt beléjük magából. Megszenvedett értük. A műsát meg mintha hidegen hagyta volna áldozatának a ver(s)gődése; másutt, talán kéretlenül már, egyszóval váratlanul szökött oda a költő kezébe, két aprócska vers erejéig. Művészek az ilyet, ha egyáltalán észreveszik, kegyelemnek mondják. De ritka az olyan író, mint Dosztojevszkij, aki az első, ordítóan valóságos kegyelem után szinte sorozatban részesült a fentebbi, titkosabb fajtából. Más szóval: az átlagnál (alkotói átlagról beszélünk) jóval gyakrabban jutott transz-levegőhöz. Azután, köztudomásúlag, nekilátott szenvedéllyel rongálni valamit a lapjárásán – mert az égi adományt ki kellett valahogy egyenlíteni... Nem tudom, miről jutott ez most az eszembe; talán a rongálás *kedvéért*?... Vagy azért, hogy célkeresztemet *átruházhassam* a szerencsejátékosra, aki ugyan én *tételesen* nem vagyok, ám a bensőmet tekintve... Akár a testemet értve bensőmön, amihez mindenekelőtt magam nem férhetek hozzá, annyira teljes a tét! Külső tekintet meg biztosan elvételi. Testem, jobban mondva, *a test*, olyasmint tud, amiről én csak álmodhatok; mert álomban, elvben éjszaka, ott szállok meg benne, közel úgy, mint egy halott. Átmenetileg. Lehetséges tehát, hogy hasztalanul virrasztok, nem lesz szerencsém magamhoz úgy sem, testem még ilyenkor is egy két lábon járó rejtekhelyként viseltetik irántam; eltüntet magamba. Nappal más a helyzet, akkor megfeledezhetek magamról, a testről, amely elvegyül a többi test között, feltűnik itt is, amott is mások számára, megléte folyamatosan mérődik, mérlegetelődik. Most éjszaka, *kétszemközt*, *egyedül*, csupa titokká és csupa bensőséggé idegenül, figyelmemet sem eltűrni, sem szabadon engedni nem hajlandó. Minden testnek keresztútja...? József Attila versét buktatja fel az emlékezetembe, egy költőtársának írta, sértettségében-fájdalmában, hogy neki nem volt szerencséje, neki úgy sikerült – „hogy csupán száraz kenyeret egyem / az isten testén való osztozásnál.” A vers persze ennél jóval talányosabb; akárcsak az, amire oly többértelműen hivatkozik, az Eucharisztia. De hát hogy is mondható róla bármi érvényes, ha egyszer éppen az Áldozat nem jut benne szóhoz! Az újabb meg újabb testek útkeresztveződésében emésztődik, testekében, melyek mintha egyszerre volnának helyszínei és eszközei a kísérletnek – Isten feltámasztására.

Virrasztók és álmatlanok

Tisztelt Szerkesztőség,

mint majdnem minden felnőtt ember, én is sok válfaját tapasztaltam a virrasztásnak. Több nyári éjszakára emlékszem gyerekkoromból, amikor másokkal együtt hajnalig bámultam az égboltot, hullócsillagra vagy holdfogyatkozásra várva. Diákkoromban (később is) sokszor megesett, hogy barátaimmal estefelé komoly dolgokról kezdtünk beszélgetni, és észre sem vettük, hogy ránk virrad. Virrasztottam kisgyerek mellett, aki azzal ébresztett, hogy rosszat álmodott; majd megnyugodott és újra elaludt, én azonban őt néztem, és az ő álmán töprengtem reggelig és tovább. Beszélhetnék a virrasztásnak ama kényszerű magányáról is, melyet közönségesen álmatlanságnak nevezünk, és amelynek hosszú, keserű számvetései (annyi sok egyéb mellett) segítettek megértenem a világirodalom nagy álmatlanjait: Statiust, Avicibront, Alisir Neváit, Gryphiust, Ivo Andricot és Krúdy Gyulát. Íróként, az írás magányos cselekvéssora közben (márpedig ez a cselekvéssor a nap minden órájára kiterjed, akkor is, ha hónapokig egyetlen sort sem vetek papírra) az ő rokonukként tartom számon magamat. Az álmatlansággal járó testi-lelki hánykolódás közben átlátható lesz mind az alvókat körülfogó homály, mind az álomfejtő kézikönyvek szimbólumrendszere. Az álmok értelmezője nyilvánvalóan álmatlan ember.

De nem erről akarok beszélni, hanem valami másról. Az őrtállásról, mégpedig az értelmetlen őrtállásról. Számomra ez világitotta meg a virrasztás lelki és intellektuális értelmét. Katonaként, huszonzét évvel ezelőtt, eléggé sokat őrködtem. A szokásos őrszolgálatokon túl, harminc társammal együtt, egyhavi folyamatos őrszolgálatra vezényeltek, majd ezt az időt, amikor letelt, megtoldották további egy hónappal. Aki valaha is szolgált a magyar néphadseregben, az tudja, hogy nem volt mit megvédeni, és nem volt kivel szemben; semmi nem volt érvényes, csupán a külső fegyelmező faktor, a mulasztások esetére kilátásba helyezett büntetés. De hát a kétszer egyhavi géppisztolyos virrasztás önmagában véve is büntetés volt. Én a magam részéről szavakat tanultam. Úgy védekeztem az összeomlás ellen, hogy egy összeomló személyiség, Gustav Aschenbach történetét olvastam, sok szótározással, németül, váltásidőben; az ismeretlen szavakat felírtam egy cédulára, annyit, amennyi kifért rá (többnyire tizenöt-tizennyolc fért ki); a papírt felvezetés után egy fatörzsre erősítettem, és fel alá sétálgatva három óra alatt bevéstem tizenöt-tizennyolc német szót. Ekkor kerültem bensőséges viszonyba a szavakkal, anyanyelvem szavaival és a megtanulandó idegen szavakkal egyaránt. Az őrbódé előtti éjszakai betoncsík a megértés határösvényévé változott.

Az egyik ilyen hideg téli éjszakán (mínusz húsz fok lehetett) került először kezembe a Vigilia. Egy barátom hozta hazulról, a karácsonyi háromnapos szabadságról az 1977-es decemberi számot, benne az év végi körkérdéssel. Úgy emlékszem, az Istenhez való viszonyról, ateistákra nézve e viszony hiányáról szólt a kérdés; és emlékszem a szellemi szabadság élményére, ami a válaszok sokfélesé-

ge láttán fogott el. Emlékszem Pilinszky félsoros válaszára is, hogy erről ő inkább Istennek adna számot, és emlékszem a megrendülésre, amit éreztem e fél sor olvasásakor. Igazából ma is ez jut eszembe a Vigiliáról, a nagy V-vel, melynek egy példánya a kisbetűs negatív vigilia közepette eljutott hozzám (miközben Aschenbach majszolni kezdte a túlérrett epret egy elképzeltetlen számomra tulajdonképp nem is létező városban): egy kérdés, mely nekem is szól; egy erős állítás, mely a tulajdonképpeni közlemény helyét üresen hagyja; és az üres hely, mely akár az én mozgásterem is lehet.

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Vigilia 70

„Az az eretnek gondolat, hogy a katolikus irodalom valami exterritoriális szentbirodalom, vagy egy önként elkülönült gettó, ami nem tartozik bele az egyetemes irodalomba, nem tőlünk ered.”

(Sík Sándor)

Sík Sándornak a mottóban idézett mondata az 1946-ban újraindult Vigilia első számának programadó írásából származik. Amikor ezeket a sorokat papírra vetette, érezte, hogy az említett eretnokség terjedőben van. A szerkesztőség közösségére és az induló folyóirat szellemi bázisára gondolva többszámban írhatta: az elkülönülés műfaja nem a „mi” műfajunk. Bármennyire is aggályosnak tűnhet az évtizedekkel ezelőtti és a mai katolikus szellemi élet között párhuzamokat vonni, mégis úgy tűnik, hogy az elkülönülés eretnek kultúrája máig nem vészett ki a katolicitásból. Sőt erősnek, talán erősödőnek tetszik. Nevezzük ezt a folyamatot próbaképpen a *katolikus értelmiség egyházi domesztikációjának*. A domesztikáció vadállatok háziasításának folyamata. Veszélyességből hasznosságba vezet. Mintha manapság azok, akik különösen is érzékenyek a katolikum kulturális és főképpen politikai veszélyeztetettségére, az értelmiségieket az egyház önvédő programjába kívánják szelídíteni. S ettől sajátos feszültség támad az értelmiségi és az egyházi léthez fűződő lojalitás között.

Értelmiséginek lenni annyit tesz, hogy a tapasztalt valóságra rákérdezni. Az értelmiségi az eléje táruló van-t nem tekinti a valóság végső szavának. Kérdez ott is, ahol a nem értelmiségi már csak a válaszokat találja. A katolikus értelmiségi kérdéseinek terét tovább nyitja, kereszténysége alapján a végső horizontok felé, katolicitása alapján pedig az egyetemességek felé. Az egyház katolicitása nem csupán öröklött tény, hanem egyfajta maxima is, amelynek ébrentartását lehetőség szerint minden katolikus eleve feladatának tartja, s amely feladat kiemelten tisztelte a katolikus értelmiségnek. A kérdések révén, a kérdező alapállása révén marad az egész egyház számára nyitva a jelen, s válik jelenvalóvá az eszkatologikus dimenzió.

Ám az utóbbi években egyre kevésbé találkozni már a kérdezőkkel, a kérdésekkel. Az értelmiségek háziásítottak lettek az egyházban. A minden adottal kapcsolatos bizonytalanságra és időlegességre történő habituális emlékeztetés helyett részben hallgatással, részben türelmetlen, éles állításokkal találkozni. A végső és egyetemes kérdés milliójének művelése helyett a lezárt állítások és válaszok küzdőterében találjuk magunkat. Egyháziásított lett a katolikus értelmiségi szféra, bosszankodik saját köreiben, többnyire hallgat a nyilvánosság előtt, s ha megszólal, beszéde nem üdítő és nem is izgató, mint az Evangélium vagy a II. Vatikáni zsinat textusa, amire szeret hivatkozni, hanem türelmetlen, fenyegető és csörtető, mint egy kiáltvány.

Karl Rahner egy majdnem negyven évvel ezelőtt írt tanulmányában az intellektuális becsületesség és a keresztény hit viszonyával foglalkozik.¹ Két fő kérdést boncolgat a keresztény értelmiségi mivolt és a hit kapcsolatát illetően. Egyrészt azt, hogy vajon a nem hívő, az agnosztikus értelmiségi abban különbözik-e a hívő értelmiségitől, hogy az előbbi nem hoz döntést a hit mellett, hogy így megőrizze szabadságát. Rahner válasza egyértelműen „nem”. Az ateizmus vagy agnoszticizmus is döntés. Másrészt azt vizsgálja, hogy vajon a hívő ember értelmiségi mivolta és a végső soron kimeríthetetlen titkokkal teli hit szemben áll-e egymással. Rahner erre is határozott nem-mel válaszol. S amikor ideérünk az olvasásban, s várnánk, hogy a szerző az hívő értelmiségi lét egyházi közegéről szóljon, Rahner – miközben beismeri, hogy erről ebben az előadásában nem beszélt – a következőket írja: „Az ember átfogó, kötelező jellegű szocialitásának emelkedő korában nagyon anakronisztikusnak és régimódián individualitásnak tűnne azt gondolni, hogy azzal tudnánk vagy azzal kellene a kereszténység végső »eszményeit« megőrizni és személyesen megvalósítani, hogy ugyanakkor elhúzódnunk attól a történelmileg és társadalmilag fogható valóságtól, amelyben egyedül adottak történelmileg ezek az »eszmények«, és élénk állnak az élet konkrétságában.”²

Amint halljuk, Rahner az intellektuális becsületességről szóló gondolatmenetének végén részben szociológiai, részben történetológiai szempontból az egyházat egyszerűen közegnek nevezi, amelyben az értelmiségi eleve benne van. És amelytől „elhúzódnai” részben anakronisztikus lenne (gondolhatott itt a „Jézus igen, egyház nem” kortárs szlogenjével jelzett vitára az egyház jelentőségéről a keresztény kultúrában), részben individualista (gondolhatott itt a kortárs krisztológiai vitában kibontakozó antropológiára, amely elutasította az egzisztencialista személyfogalom túlzón szélsőséges individualitását). Rahner szerint az egyház a történelemben és a társadalomban való jelenlét, közeg, amely személyes hitünk számára és az adott kor kultúrája számára hozzáférhetővé teszi a keresztény esemény és lényeg minden fontos elemét. Olyan közeg ez, amelyből a keresztény értelmiségi nem is tud kilépni, legfeljebb különböző módokon tudja meghatározni és átélni benne a helyzetét. Végső soron bátorság szükségeltetik ehhez az állásponthez, ennek a közegnek vállalásához. Egyes szám első személyben fogalmazza az idős Rahner: „Mínthogy ember vagyok és keresztény, végső sorban természetes számomra, hogy az egyházban vagyok keresztény, egyházas keresztény vagyok. A gondolkodást és a szabad döntést nem akarom »szocializálni«, az értelmet és szabadságot nem adom bele a közösbe. No de azért nem tarthatom magam olyan fontosnak,

hogy számomra a saját meggyőződése csak abban az esetben lehetne valóban radikális, amilyenek a hit mint totális életdöntés esetében lennie is kell, ha azt gondolhatnám, ez a döntés kezdettől egyedül az enyém lenne. Ha a vallás az ember tulajdonképpeniségét és egészét érinti, akkor eleve semmiképpen nem szűkülhet pusztán az egyes ember individualitására és legbensőbbjére. A vallásnak egyéni és egészen szabad meggyőződésnek kell lennie, és az egzisztencia legbensőbb közepén kell megtapasztalhatóvá válnia. Ám maga ez az egzisztencia közösségben és társadalomban létezik, amennyiben magát adva és elfogadva megnyitja.”³

Úgy vélem, hogy a keresztény lét és az értelmiségi lét katolicitása, egyházisága, ebben a rahneri értelemben, feltétlen alapja annak, hogy egyáltalán gondolkodni lehessen valamely személy vagy szervezet és az egyház viszonyáról. S ez a szemlélet radikálisan szemben áll azzal a megközelítéssel, amely a kint vagy bent, velünk vagy ellenünk dichotómiájában szemléli a társadalmat vagy az egyházat. Az értelmiségi alapállás – ha nem akar funkcionális, technokrata, párt-értelmiséggé válni – meghaladja ezt a kettősségre alapító szembeállítást, és éppen az értelem fényénél látva ennek tarthatatlanságát, felszabadítóan és könnyeden képes megőrizni a maga identitását a mindig adott közeggel, egyházzal való kommunikációs térben.

Morel Gyula a jelennél biztosabb jövőről szóló könyvében⁴ egy egész fejezetet szentel az egyházi nyelvnek. Számos fájdalmas, néha humoros példával illusztrálja, hogy az egyház a modern társadalomban érthető nyelv helyett egyfajta misztikus, ködös, szimbolumerejében megfogyatkozott nyelvet használ. Ennek következménye többek között az, hogy elsősorban a mai értelmiségi ember elfordul ettől az egyháztól. Ha nem, akkor történelmi relikviának tartja, amelyből a mai élet számára üzenet már nem várható. Megállapításaival aligha lehet vitatkozni. Morel az egyháznak arról a rétegéről beszél, amely mintegy felülről határozza meg a kommunikáció tartalmát és stílusát. De nem beszél a különböző egyházi körök saját nyelvéről, s nem beszél arról a kommunikációs konfliktusról sem, amely a mai egyházi nyelvtumultusban megnyilatkozó bábeli helyzet következménye. Nem arról van ugyanis szó, hogy a hierarchia ősrégi, érthetetlen nyelven közöl ehhez a nyelvhez tartozó úgynevezett „hitigazságokat”, s vele szemben áll a modern társadalom a maga modern nyelvével. Találóbbrak tűnik számomra, ha nyelvi csoportokról beszélünk, amelyek az egyházban is megtalálhatók. A szerzetesek nyelvéről, a lelkiségi mozgalmakéról, a különböző régiók saját nyelvéről, s persze az értelmiségi körök nyelvéről is. Ezeket a nyelveket legalább annyira fontos megtanulni és érteni, mint a nagy európai nyelveket. A mai egyházi kommunikációban kiemelkedő feladat a nyelvi csoportok közötti sikeres kommunikációhoz szükséges megelőző bizalom újraépítése.

Az értelmiségi és az egyházi lojalitás kapcsán érdemes XII. Piusz pápa 1943. szeptember 30-án kiadott *Divino afflante Spiritu* enciklikájából idézni. Ez a modern értelemben vett katolikus egzegézis szabadságlevele. Ebben az enciklikában „engedélyezte” az egyáltalán nem a modernségéről ismert pápa az egzegéták számára a szentírás szövegeinek történet-kritikai vizsgálatát, ajánlotta az eredeti nyelven való olvasását, és jelentette ki, hogy a bibliatudomány képviselőinek tekintetbe kell venniük a szövegek keletkezési körülményeit, és ebben a segédtudományokra oda kell figyelniük. Amit a Biblia tanulmányozásával kapcsolatban mond, az tükrözi az egyház alapállását a tudománnyal és a tudomány művelőivel, mondhatjuk, az

értelmiséggel szemben. Ez az alapállás egyre erőteljesebben idézendő az egyház emlékezetébe akkor, amikor a tudományos igényesség a középszerűség, az intellektuális tágasság pedig a szűklátókörűség és türelmetlen arrogancia uralma alatt nyög. Ám még ennél is inkább fontos ezt az alapállást maguknak a tudósoknak, értelmiségieknek újra-reflektálni, amikor hívő, katolikus identitásuk gyökereit keresik.

Amit idézek ebből a jelentős dokumentumból, azt az enciklikát közlő szerkesztők a „Tudományos bibliakutatás szabadsága” alcímmel látták el. A szabadságnak először a metafizikai gyökerét határozza meg a dokumentum (tartalmilag Aquinói Szent Tamás participációs teológiájára alapozva), majd ennek a szabadságnak az egyházi korlátait kívánja jelentősen kitágítani. „Minden emberi megismerésnek, még akkor is, ha az nem szent, sajátossága egyfajta belülről méltóság és emelkedettség – minthogy behatároltan részesedik Isten határtalan megismeréséből –, különösen pedig akkor nyer ez a megismerés új és magasabbrendű méltóságot és egyidejűleg megszentelődést, amikor arra alkalmazzák, hogy az isteni dolgok világosabb fényben tündökölhessenek.”

Az egyház összes tagja legyen tudatában annak, hogy az Úr szőlőjének e szorgos munkásait ne csak megengedően és igazságosan, hanem a legnagyobb szeretettel kell megítélni; az egyház tagjai tartózkodjanak attól az egyáltalán nem bölcs (*haud satis prudenti*) alapállástól, miszerint mindent, ami új, éppen újdonsága miatt meg kell támadni és gyanúba kell keverni.

Az enciklika annak is megadja teológiai alapját, hogy miért kötelesség az egyházban a szabad kutatást támogatni, s mi az a szellemiség, amelytől ihletve a kutatók élhetnek ezzel a szabadsággal. Az egyház tagjai legyenek ebben az esetben annak tudatában, hogy a Szentírásból csak kevés rész értelmezésére vonatkozóan van kötelező magyarázat az egyház tekintélye részéről. „Sok minden, mégpedig rendkívül fontos dolog marad még fenn, amelynek kifejtésében és magyarázatában a katolikus egzegéta szabadon tevékenykedhetik és ez kötelessége is, hogy mindenki a saját erejével mindenki javára szolgáljon és hozzájáruljon a szent tanítás napról napra való előrehaladásához, és az egyház védelméhez és tiszteletéhez” (DH 3831).

Nem lenne szerencsés sem az elmúlt 60 év nemzetközi, sem az elmúlt évtized hazai tapasztalatai alapján ajakbiggyesztéssel félretolni e tartalmakat, pusztán azért, mert számos történetet ismerni, ahol a katolikusok egy része úgy érezhette, hogy a szabad teológiai kutatás elé gátat emel a Hittani Kongregáció. Ezek a szövegek ugyanis elveket hordoznak és azok teológiai gyökereit. Ezekhez pedig a szövegek rangjánál fogva az egész egyháznak folyamatosan ragaszkodnia kell, s a katolikus figyelemnek és szellemiségnek ezekre kell irányulnia, ha önmagát meg akarja határozni. Akkor is, amikor örömteli módon együttműködhet valamely egyházi terv megvalósításában, és akkor is, ha éppen hosszabb-rövidebb ideig feleslegesnek, kihasználatlannak, esetleg gyanúval tekintettnek érezheti magát. Az értelmiségi létet ugyanis a lényegekre való szenvedélyes és hűséges odafigyelés jellemzi, szavát a lényegekre való ismételt emlékeztetés formálja. Ezzel nyitja meg a sikátorok mögötti teret, ezzel engedi, hogy a levegő után kapkodók mélyet szippantsanak az üdítő fuvallatokból.

Ilyesféle figyelemre és ihletettségre hív máig tartó érvennyel Sík Sándor, s ennek nyitott, s nyisson is teret a virrasztó katolikus értelmiségi folyóirat.

JEGYZETEK:

¹Karl Rahner: *Intellektuelle Redlichkeit und christlicher Glaube*. Stimmen der Zeit 91, 1966, 401-417.

²Karl Rahner: *Intellektuális becsületesség és keresztény hit*. In: Várnai Jakab (szerk.): *Isten – rejtelem*. Egyházfórum, Budapest, 1994, 1-18.

³Karl Rahner: *Vom Mut zum kirchlichen Christentum*. In: Karl Rahner: *Schriften zur Theologie XIV*. Zürich, 1980, Benzinger, 11-22.

⁴Morel Gyula: *A jövő biztosabb, mint a múlt*. Egyházfórum, Budapest, 1995.

MÁTHÉ ANDREA

A virrasztás, mint...

*„Majd mintegy kőhajításnyira
eltávolodott tőlük...” (Lk 22,41)*

...valami olyan, ami képes a szakadékot és a törést átívelni az emberi konkrét, rögzített dimenziók és az Isteni Örökdimenzió között; ami a van és a lehetne, a valóság és a vágyak közé beléphet (ha beengedésre talál): ahogy ez megjelenik *akkor és ott*, amikor a tanítványok alszanak, Jézus pedig bizonyos távolságra elvonnul, feltekint, imádkozik és jelen van (*mindig, mindenhol*) az Atya és a világ számára.

Ennek a törésnek, szakadéknak az átívelésére, áthidalására tett és megteendő mindennapi kísérletek, 'gondolatban, szóban, cselekedetben' [még talán a mulasztásokban is (?)] – számomra most valami ilyesmi a virrasztás jelentése. Hogy sikerüljön minden nap, legalább egy egészen kicsit közelebb jutni a lét(ezés)hez és eltávolodni a saját (kis) élettől. Könnyedén, lazán, komolyan. Olyan igazi szabadság, amely ott rejtőzködik az érzéki ösztönök és a csalfa ráció valójában szubhumánna tett, de abszolút humánnak vélt természetére kihegyezett világ kihívására adott válaszlehetőségben: figyelmes jelenlét, tapintatos tekintet és bizonyos távolságtartás. Ahogy ott, a Kertben, az akkori most mindigében megmutatkozott.

Jelen lenni, figyelemmel mindarra és mindazokra, amik és akik vannak: nem bekebelezni és rátelepedni, nem kisajátítani, hanem hagyni, és úgy nézni rájuk, hogy valóban lehessenek: hogy az 'élj', a 'legyél' tudjon megmozdulni és felfénylenni bennük, rajtuk. Észrevenni és különbséget tenni, de nem külső, kívülről szemmel, ítélkezően, hanem intrinzikusan, belső átgondolásokból, átélmélkedésekből megnyílván. Nem kint jobbra vagy balra nézelődni, forogni, forgolódnival, hanem belülről figyelve, hallgatva, bentről indulva élni, ami segít a kint-ben megállni, és felfelé nézni; felfelé nézni. Magamból. Kifelé. Mindenfelé. Mindenfelé. Mindenkire. Tapintatosan. Nem letapogatva. Tudva, hogy mindennek és mindenkinek van titka, amit nem szabad megsérteni. Megvárni, míg magától feltárja vagy feltárván. Vagy megnyugodni abban, ha zárva marad. Nem más emberek életét lesni és akarni, hanem a sajátommal – a nekem adományozottal – kezdeni valamit; pontosabban: felfedezni, hogy mire adatott.

Nem vakká válni a létre, de nem is túlságosan kutakodni utána. Távolságot tartani: 'kicsit messzebb', 'félre vonulni', hogy jobban láthassak. Hogy valóságosabban és igazabban tudjak rálátni a világ dolgaira és a magaméira is. Hogy elfogulatlanul lehessen jelen. Hogy ki tudjam várni, amíg elér a lét; hogy megtaláljon akár egy szó, egy kép vagy valaki, akire várok, és aki vár. Ne én akarjak elérni, hanem hagyjam, hogy elérjen. A felfénylés: ahogy felfénylik a felfeslett világ.

És akkor mindezt úgy, hogy nem csupán bámulok, hanem megváltoztatom a tekintetem (lencse)állását-beállítódását. Hogy nézek és látok és észre/veszek; és akkor ebből csak-csak létrejön az *aisztheton*, a 'sajátosan ragyogó szeretetként észrevett'. A mocsokban, a borzalomban, az iszonyatban, a teljesületlenségben, a gorombaságban, a hazugságban, széthúzásban és az emberi kiszolgáltatottságban. A 'realitás poklában'. És ha egyszer sikerült meglátnom, érzékelnem a mindebben is felfénylőt, akkor képesnek lenni emlékezni rá, visszaidézni újra és megint, mert hiszen megtartani folyamatosan úgysem tudom. De virraszthatok felette és érte. A szépségért, amit nap mint nap szeretnék megtalálni; vagy még jobban szeretném, ha megtalálna: ha észre tudnám venni, hogy megtalál. Mert hiszen tudom, hogy keres: a szépség, ami *kalos is, agathon is, autarkeia is, arete is, ataraxia is*; és persze, ami nagyon lényeges mindehhez, hogy *khairin is*: öröm; az öröm meglelése, örömelemény. Minden együtt, ami tartást adhat. Ébren lenni, figyelemmel, hogy ne vétsem el (túlságosan) a léte, de nem aggódni amiatt, hogy elvétem, hiszen ember vagyok: és/mert bennem, mellettem, fölöttem, körülöttem is virraszt Valaki, aki mindig ad újabb esélyt, hogy a virrasztásban elérjen a virradat, és átívelhesse a szakadékot.

... hát ... valahogy így ...

NAGY GÁSPÁR

Akinél a virrasztás és az imádság kegyelme

Kezdjük a körkérdés végéről:

Elmondhatom, hogy a hét évtizedet megélt lapnak felezőidejétől kezdve rendszeres és hűséges olvasója vagyok, s éppen harminc éve szerzője is. Debütálásomkor, 1974-ben, az „angyali költő” Pilinszky János „szavalta be” Kondor Bélát idéző versemet a Vigiliába, így ajánlott a felelős szerkesztő, Rónay György kitüntető figyelmébe, hogy aztán majd Latinovits Zoltán fájdalmas-vádló *Sírfeliratával* folytassam e helyt poétai működésemet. De ez már 1976-ban történt. Verseimmel azóta valóban több-kevesebb rendszerességgel – s más műfajban is – *virrasztó* lehettem e rangos folyóiratban, s így az időben társa nagy elődöknek és legendás kortársaknak. Köszönet érte a figyelmes szerkesztőknek, akik kitartóan szövegeztak, biztattak. (Például ilyen körkérdésekkel is!)

Az olvasó (aki leginkább volnék) pedig hálával gondol azokra a mű-kincsekre, melyekből okult, ismereteit bővítette, hitét erősíthette az elmúlt évtizedekben. S

arra is gondol, hogy tán már készül egy újabb Vigilia-antológia, egy újabb, nagy-szerűen szerkesztett *Virrasztók*, hogy együtt lássuk mindazt (vagy annak legalább töredékét), amit havonta megjelöltünk, amire fölhívtuk mások figyelmét; amit hosszú vonat-utakra is magunkkal vittünk, s ha kellett, alkalmi, ám érdeklődő úti-társunknak elmagyaráztuk, mit is jelent a szó: *vigilia*. No, nem olyan szépen és su-gallatosan, mint tette volt 1946-ban Sík Sándor híres beköszöntőjében, de tán szem-et és szívet nyitogatóan. (A kalauz meg csak állt és fülelt...)

És folytassuk másként, valamivel egyszerűbben, de nem leegyszerűsítve, ha-nem inkább összefoglalóan a további kérdésekre adott válaszunkat, tíz rövidebb sorban:

*Nem te, hanem Ő,
talán azért is Ő, mert Nála
a virrasztás végtelen kegyelme,
kérdéseidre már hangtalan felelne
élet-gyertyád szüntelen lobogása.*

*Fényénél tollad hajnalig imádkozott,
hogy „kétkező fajod” is belássa
a lét eleve nem lett elátkozott,
bár annyiszor voltál lent a mélyben,
Ő veled volt mindhárom személyben.*

OROSZ ATHANÁZ

Virrasztás lelki értelemben

Nemcsak karácsony vagy újesztendő küszöbén tartunk „vigiliát”, hanem far-sanghoz közeledve is bőven találhatunk okot az éjszakázásra. De másképp éjsza-kázik a diszkóba járó fiatal, másképp az ifjú házaspár, s megint csak másként a csa-ládanya vagy -apa, aki ha el is alszik, föl-fölriad gyermeke síró hangjára... Másként töltik éjszakáikat e világ fiai, akik egész éjjel mulatnak, s újra csak más-ként a halálraítéltek és a végső ápolásra szorulóknak. Mikulás-nap óta talán már azt is hozzátehetjük: másként tölthetik éjszakáikat a határon túl rekedt és másként egyes Magyarországon lakó honfitársaink (már amennyiben létezik lelkiismer-et-furdalás a III. évezredben is).

Szent Ágoston *Vallomásaiból* érdemes föleleveníteni a megtérését okozó aposto-li verset: „A nappal pedig már egészen közel van. (...) Élünk tisztességesen, mint nappal illik: nem dorbézolásban és részegeskedésben, nem szeretkezésben és ki-csapongásban (...), hanem öltések magatokra Krisztust, és ne dédelgessétek teste-teket...” (Róm 13,12-13). Érdekes volna statisztikát készítenünk, hogy az „elkötele-zett” keresztények hányszor éjszakáznak e világ fiaihoz hasonló módon, hányszor szükségből és hányszor az „Isten szerelméért”.

Noviciátusom helyéről, a chevetogne-i monasztikus közösségből magammal hozott legszebb élményeim a virrasztásokhoz kapcsolódnak. De Egyiptomban is, Szent Arseniosz nagy virrasztásainak helyén, ahol az ókori szent szombat délutánonként a napnak háttal kitárta karjait, s csak a napkeltét megpillantva eresztette le, azt tapasztalhattam meg, hogy a vasárnapra virradó éjszakát közösen végigimádkozni hallatlanul fölemelő dolog. (S megnyugtató is, hiszen magam is bevallhatom, hogy este még háborogtam azért, hogy a Deir el Baramusz monostorért felelős püspök miért tagadta meg a szállást a külföldiektől, hajnalra azonban elszállt a zúgolódásom.)

Szerzetesközösségeinkben a *vigilia* az ünnepre, az örömeire való készülődés ideje és állapota. Akár este húzódik el éjfélig a zsolozsma, akár a virradat előtt ismétlődik a zoltáros szava: „Virradatot megelőzve kiáltok, mert a te igéidben igen bízom. Szemeim fölnyílnak hozzád hajnal előtt, hogy elmélkedjem beszédeidről.”

Szombat éjszakai virrasztásaink legősibb mottója az Efezusi levél szerzője által idézett ősegyházi himnusz: „Ébredj, te álmos, támadj föl holtodból, és Krisztus rád ragyog!” (5,14). Hiszen amióta „a hét első napjának” hajnalán új korszakot nyitott a Föltámadott, számunkra minden hajnalhasadás a Vele való végleges találkozás előjele. Ahonnan az életet jelentő fényt és hőt várjuk, onnan várjuk Urunk eljöveteleit is. Ezért is fontos a helyes „orientáció”, a Napkelet felé virrasztás.

Szárdesz egyházközsége kemény üzenetet kapott a Jelenések könyvében. A Mindentudótól érkező feddés végén szereplő „Ébredj föl” (Jel 3,2) igazából a „virrasztást” kifejező ige fordítása. Az „Ébredj föl” ott azt jelenti, hogy egy egyházban hiába mennek flottul a dolgok, ha ez a közösség valójában alszik. Egy alvó vagy félálomban lankadó egyháznak pedig nincs jövője.

Nagy Szent Bazileiosz az ébredésre vonatkozó igét használta, amikor nagyszűrű beszédet mondott arról, hogy „Ügyelj magadra!” S az Evangéliumi *Etika* végén döntő kérdésként ezzel zárt le mindent: „Mi jellemző a keresztény emberre? – Hogy minden nap és minden órában virraszt [éberem őrökölök], és hogy Isten tetszése szerinti tökéletességben áll készen, mert tudja azt, hogy amelyik órában nem számít rá, akkor jön el az Úr.”

Ez az éberség tehát nem azt jelenti, hogy ne aludjunk eleget, hanem lelki készségben legyünk. *Virrasztani* nem elsősorban annyit jelent, hogy éber maradjunk éjfélig. Igaz ugyan, hogy annak idején a börtönben „Pál és Szilas éjfél tájban zoltárokkal dicsérték Istent” (ApCsel 16,25). De a „virrasztást” kifejező igék nem egyszer a figyelmet, a Messiás eljöveteleének várását jelenti. „Vigyázzatok hát, mert nem tudjátok, melyik órában érkezik Uratok...” (Mt 24,42) – írja Szent Máté. Krisztus újra eljöveteleit is így kell várunk. Lukács evangéliumában ugyanis erre a közelgő második eljöveteleére hívja fel figyelmünket az Úr: „Vigyázzatok magatokra, hogy el ne nehezédjék szívetek tobzódásban, részegségben és az evilági gondok között... Virrasztatok tehát szüntelenül és imádkozzatok...” (21,36). Ez a virrasztás a keresztény legalapvetőbb tevékenysége. A keletiek „lámpagyújtási” zoltára szerint „jobban, mint az őr a hajnalt, várja lelkünk az Urat”. Milyen feszült figyelemmel strázsál az őr, s mennyire tevékeny a látszólagos tétlensége is! Egyházunknak is ilyen éberem kellene virrasztania az Úrral való találkozás hajnalhasadásáig. Hogy majd mi is halljuk: „Boldog az, aki virraszt, és őrzi ruháját” (Jel 16,15).

Antiochiai Szent Ignác írta a rómaiaknak: „Jó a világból Istenhez lenyugodni, hogy benne keljek fel.” Ez az a virradat, amelyre az Úr tanítványa vágyik. A „most kezdek tanítvány lenni” alázatos fölállalása, ahogy a vértanú-püspök mondta: „Akkor leszek igazán Krisztus tanítványa, amikor testemet sem látja majd a világ”. A „tűlpárti” hajnalhasadás várása a lényeg.

Virrasztani nemcsak annyit tesz, mint tudomásul venni Istent, hanem éberren figyelni az Úr állandó jelenlétére. Tudatosítani azt, hogy jelen van az Isten. Minden szóban, minden emberi tettben és minden emberi kapcsolatban. Ahogy ő legkedvesebb tanítványait meghívta kinszenvedése előestéjén az együtt-*virrasztásra*. Még ma is sokunknak lelkiismeret-furdalást okozhat az Úr Péterékhez intézett szava: „Így hát nem tudtok egy órát sem virrasztani velem? Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek!” Virrasztani annyit tesz, mint arra is figyelni, hogy még a legapróbb bocsánatos bűnnel is el ne szakadjunk az ő személyes szeretetétől. Hiszen a virrasztók különleges figyelmébe ajánlott „világi gondok” a magvető igéit is elfojtó tövisbokrokat jelentik.

A szerzetesközösségek első alapítója, Pakhómiosz hajdani tanítómesterétől, Palamontól a folytonos imádságra és elmélkedésre kapott példát és buzdítást: „Ahogy tanítottak, mindig imádságban és Isten ígéréjéről való elmélkedésben töltöm a fél éjszakát, sőt olykor az egész éjjelt.”

Az éber egyház ma is az, amelyiknek tiszta hallású, az ígére fülelő papjai, szerzetesei és hívei vannak. „Vigiliájuk” nyitottságot jelent az új lehetőségekre, befogadóképességet, amelynek alapján a mai élet részeseivé válva növekedni is tudnak „itt és most”.

Newman bíboros is hasonlóképpen magyarázta a virrasztást: „Nemcsak szeretni kell Őt, hanem vágyódní is utána, fel is figyelni rá. (...) Azok virrasztanak tehát és várnak az Úrra, akik az Ő emlékével táplálkoznak, szavain csüggnek, mosolyában élnek, keresik elismerést, kifinomult lélekkel eltalálják gondolatait, féltékenyek a tiszteletére.” Szent Péter már ugyanezt a kettősséget írta le: „Eljön azonban az Úr napja, mint a tolvaj... az igazak azonban ragyogni fognak Isten országában” (2Pét 3,10).

Virrasztunk akkor, ha ellenállunk korunk kísértéseinek, főként a mindenkit behálózó elvilágiasodásnak. Sokak szerint az „öreg kontinensnek” már „befellegzett”. De lehet, hogy Európa igazi hajnalhasadását még tovább is lesni-várni kell. Mert még a fejekben és főként a szívekben nagy a sötétség, az igazi „felvilágosodás” korántsem érkezett el. A III. évezred első fél évtizede világszinten a „terrorista-ellenes” offenzívákkal telt el. Pedig a 127. zsoltár szerint „ha az Úr nem őrzi a várost, aki azt őrzi, hiába virraszt”. Hiába rendeli el „békefenntartó erőinek” nemzetközi csapatösszevonásait, hiába tölti álmatlan éjszakáit újabb és újabb országok lerohanásának és „demokratikus átalakításának”, vagyis „likvidálásának” örült tervével.

De nem csak a világpolitika csődjére kell gondolnunk. Egyszer egyénileg is be kell vallanunk: nem igazán hatékony a virrasztásunk. Olykor még egy órácskát sem bírtunk virrasztani. Mi gyarló emberek még minden erőnket és éberségünket összeszedve akaratlanul is nemegyszer elszenderülünk. Nagy vigasztalásunkra szolgál, hogy a zsoltáros meggyőződése szerint „nem szendereg és nem alszik, ki őrzi Izraelt” (Zsolt 121,4). A kinyilatkoztató Isten rajtam tartja szemét, ügyel rám

személy szerint is, s még inkább gondja van közösségeinkre. Az Úr nem fárad el és nem tehetetlen, mint Baál papjai: „nem alszik az, aki őriz téged” (Zsolt 121,3). Az ő népe nincs magára hagyva. „Isten békéje pedig, amely meghalad minden értelmet, megőrzi szíveteket és elméteket Krisztus Jézusban” (Fil 4,6-7).

PÁLYI ANDRÁS

Válasz a Vigilia körkérdésére, 2005.

Megvallom, afféle hitehagyott katolikusként némi problémát jelent számomra, ha követni próbálok az itt feltett kérdések logikáját, megpróbálok mégis válaszolni.

Virrasztás? Nekem bizony gyermekeim kiskori lázas vagy asztmás éjszakái jutnak eszembe, amikor feleségemmel felváltva virrasztottunk a gyerekágy mellett. Abban ott tényleg együtt volt minden, félelem és várakozás, kétségbeesés és remény, felelősség, tehetetlenség, epekedés a hajnal után; de ezt alighanem minden szülő ismeri. Átvitt értelemben nem szoktam e szót használni, noha így is ismerem, a „vigilia” liturgikus jelentésével is tisztában vagyok. A magam nyelvén azonban, némileg hasonló értelemben, inkább éberségről beszélnék, hisz gondolkodó és tollforgató emberként megtanultam a József Attila-i leckét – ez a múlt század egyik nyomasztó konklúziója –, hogy a legártatlanabb, legjoviálisabb arcok is képesek „új, ordas eszméket” uszítani ránk. Erről (is) szól Babits 1928-ban kelt megrendítő esszéje, *Az írástudók árulása*.

Most levettem a polcról, négy évtized múltán elolvastam újra. A hatvanas évek derekán egyetemistaként egy antikváriumban bukkantam rá Babits *Élet és irodalom* kötetére, ami akkor valóságos csodának tűnt, hisz gyakorlatilag indexen volt, ott-hon felütöttem, s egyből *Az írástudók árulásánál* kötöttem ki. A lélegzetem is elállt, fejbeverő, kijózanító, felszabadító, revelatív olvasmány, egyszerre szellemi lénynek éreztem magam. Az a kialakulatlan, megkésett kamasz, aki voltam, aki nem találta önmagát, aki a normál értelmiségi tájékozódás legelemibb lehetőségeitől is meg volt fosztva, egy felejthetetlen pillanatra önmagára ébredt.

Most mégsem erről kell szólnom, hanem hogy ma mit jelent számomra.

Az írástudók árulása a magyar irodalom egyik legmeggrázóbb és leghitelesebb apokaliptikus víziója, csak Dosztojevszkij látomásaival említhető egy lapon. Ott van benne persze a faszizmus és (valamivel halványabban) a bolsevizmus előérzete, a Szellem Kultúrája ellen merényletre készülő Diktatúra, a lényege azonban a húszas-harmincas évek divatos antiintellektualizmusánál távolabbra mutat: hideglelős látlet ez az Igazság, a Morál, a Szellem, az Ész Kultúrájának agóniájáról – e nagy kezdőbetűk mind Babbitstól valók –, annak a világnak az összeomlásáról, amelyet ma „hagyományos keresztény, európai értékrendnek” neveznénk, és amelynek mostanság, mintegy magunk mögött tudva a diktatúrák tündöklését és bukását, oly könnyen ünnepeljük a reneszánszát. De figyelmesen olvasva a babitsi körképet, fel kell tennünk magunknak a kérdést: ugyan mit változott azóta a világ?

Idézem: „Mit tegyen az írástudó, ha egyszer belátta az Ész megismerésének értéktelenségét és küzdelmének hatástalanságát? belátta az ösztönök mindenható voltát s az Igazság relativitását, melynek egyetlen mértéke a Haszon? ha belátta, hogy a világ egyetlen princípiuma a Harc, s egyetlen morálja az Erő? Hallgasson vagy hazudjon? Tegye magát, mintha hinne még a Ráció megbízhatóságában, s a régi írástudók *abszolút igazságában*, melyet szíve mélyén naivságnak tart?” Nem itt tartunk ma is? Annyi különbséggel mindössze, hogy a babitsi szentenciát, miszerint „az Igazság szellemének életben maradásáért az írástudók a felelősek”, ma már alighanem a legfőbb árulók is aláírnák, tehát az is mind, aki „egynek érzi magát” úgy mond „nemzetével, fajával, osztályával”, aki ezen az alapon hibákat, sőt bűnöket avat erénnyé, azaz „nem is mutat többé a csillagra”. De a csalók, kóklerek, árulók zsákutcája valóban egyet jelent az igazság bajnokainak diadalával? Nem inkább a hamisság új maskaráját ígéri?

Az „abszolút igazságot” elvesztettük, ha tetszik, ha nem. Esterházy Péter, akit frankfurti Béke-díja kapcsán a német lapok „keresztény, konzervatív íróként” méltattak, nem egészen alaptalanul, azt mondja egy helyütt: „Nem az a kérdés, hogy halott-e Isten, ahogy Nietzschétől megtanultuk, nem, nem halott Isten, hanem nekem is van egy Istenem, és neked is van egy Istened, és ha nekem van egy Istenem, abból semmi nem következik a te Istenedre.” Az irodalom igazi tétje tehát, fűzi hozzá – és nem csak az irodalomé, teszem hozzá én –, hogy „elérjen az *én*-től a *mi*-ig, valahogy”. Jerzy Grotowski, akinek „szakrális színháza”, ahogy Pilinszky nevezte a hatvanas években e csodálatos wrocławwi színházi laboratóriumot, amely viszont már tipikusan a Babits által megőrzött „Test Kultúrájának” szülötte, arra tanította színészeit – hisz kísérletet kellett tenniük az életben játszott szerepeik levetésére –, hogy csak az viheti el őket a forráshoz, ami az élő bennük, hajítsák el hát mindazt a halott mítoszt, amit addig magukkal hurcoltak. Ez a leglényegesebb hozzáfűzni valóm Babits apokalipsziséhez: ami meghalt bennünk, nevezzük Istennek, Igazságnak, Észnek, Morálnak, az mesterségesen nem támasztható fel. Az egyetlen lehetőségünk azt megkeresni magunkban, ami még él, s így eljutni a forráshoz. Csak ott és csak így találhat el az *én* a *mi*-hez: a kultúra (új) egyetemességéhez. Mert az emberben annál elementárisabb a transzcendens utáni szomj, a vágy, hogy meghaladja önmagát, minél inkább kicsúszik az „abszolút igazság” talaja a lába alól. De ez már a babitsi világvége után, a régiek számára ismeretlen úton-módon történik: A Természet, a Test, az Ösztön, az Intuíció, a Kétely ösvényein.

A keresztények számára ez az út, ha jól értem, járhatatlan, hisz dogmákba, tabukba ütközik. Igaz, később többnyire kiderül, hogy legalábbis részben elfogadható, tehát elfogadják. Ilyenkor saját megkésettységüket korszerűségként ünneplik. Nemigen látok ebből kiutat. „A lét értelmességébe vetett hittel” hasonló kétségeim vannak, mint a virrasztással. Határ Győzővel vallom, hogy a lét értelméről értekezni értelmetlenség, hisz a lét önmaga értelme; az a kérdés pedig, hogy a lét *legyen-e* (lenne-e értelme, ha lenne?), nem ránk tartozik. Mit értsünk hát ma ama „csillagon”, ami felé Babits szerint az írástudó ujjának mutatnia kell? A lét értelmességébe vetett hitet? Én azt mondom: a forrást, ahová el kell találnunk.

A Vigilia kora ifjúságomban kimondhatatlanul sokat adott nekem, elsősorban egykori szerkesztőjének, Doromby Karcsinak köszönhetően, aki az Építész-pincé-

ben, a Belvárosi kávéházban, a Rézkakasban működtette úgynevezett heti „Vigilia-asztalát”, az jelentette számomra hosszú éveken át a szellemi ablakot a világra: Pilinszkyt, Mándyt, Mészöly Miklóst, Kondor Bélát, Erdély Miklóst és még sokakat ott ismertem meg. Annyira, hogy már-már magam is arról ábrándoztam, egyszer majd a Vigiliánál leszek szerkesztő. Ha ott nem is, de az Új Embernél újságíró-gyakornok lettem, mindjárt az egyetem elvégzése után, akkor nekem az is a Vigilia „holdudvara” volt. És főként lehetőség, hogy jó másfél évig egy szobában dolgozhassam Pilinszky Jánossal. Aki a Vigilia köréből máig a legtöbbet jelenti számomra. Igaz, az utam végül másféle vezetett, ami külön történet. „Vigiliás” múltamról viszont minden elmondhatót megírtam már másutt.

PAPP LAJOS

Az írástudók felelőssége napjainkban

Anyag és szellem. Lét és tudat. Diszharmonikussá vált fogalmak, egymástól elszakadni látszanak a III. évezred küszöbén. Az anyag agyonnyomja a szellemet, a materialisták hamis szlogenje: a lét határozza meg a tudatot, igazolódni látszik! A hétköznapiakban. Az aranyborjú imádata Mózesért kiált. Ismét. És nem Mózes, hanem számtalan hamis próféta, a Sátán szolgálatára jelentkeznek.

Hol vannak az írás-tudók, az ÍRÁST-tudók?

Az írástudók: tanítók, tudósok felelőssége korlátozott, a részt ismerik, az anyagot kutatják – egyre kisebb és kisebb mozaikot látnak – és egyre esendőbbek, kiszolgáltatottabbak. Az ÍRÁST-tudók félnének, visszahúzódtak a templomok, a szentélyek védelmébe, alig láthatóan vigyáztak a strázsán. „De ha nagy a baj, jó a segítség!” megjelenik a 20. század utolsó harmadában egy törékeny lengyel ember, a „Pásztor”, egy emberöltő ideje a Főpásztor és legyőzni látszik az anyagot! Először csak saját gyarló testét, majd 15 éve megbontja a Sátán legfőbb földi birodalmát. A Szovjetunió vezette birodalmat!

A mammon-imádók persze nem adják könnyen: a „globális” Istennel a globális anyag képes eséllyel szembeállni.

Halvány reménysugarat látok az utóbbi években: Az ÍRÁST-tudók kiléptek a templomok, szentélyek biztonságos falai közül, az írás-tudók bementek a templomokba. Egyelőre beszélgetnek, még nem mernek közösen lépni. Vagy csak ritkán. Bizonytalanok és bizalmatlanok!? Az ÍRÁST-tudók és írás-tudók közös felelőssége az egymásra találást követően a kölcsönös bizalom kimunkálása után a közös pásztor szerep.

Szellem és anyag harmóniájának megteremtése. Az írástudók felelőssége a falak lebontása, amelyet templomok és iskolák közé emeltek. A falat mindkét oldalról bontani kell! Az eddigieknél nagyobb alázattal és szeretettel.

Mert közös a nyáj, közös a felelősség.

Cselekvő virrasztás

1. Az emberi élet maga: virrasztás. Várakozás arra, hogy jöjjön a világosság, a megvilágosodás, midőn értelmet kap minden, ami akár az ember személyes létében, akár közösségi életében válaszra vár. Ebben az értelemben egy nemzet, egy kultúra és az egész emberi nem története virrasztás: „vigilia”. Ez a virrasztás mindazonáltal nem lehet pusztán várakozás és szemlélődés, a méltóbb emberi sors talán mégis a szüntelen cselekvésből származik. Cselekedni kell – lelkiismeretünk szerint. Cselekedni azoknak a javára, akik körülvesznek bennünket, akikkel egy nyelvet beszélünk, akikkel együtt felelősséget kell vállalnunk egy emberi közösség, egy kultúra, egy nemzet fennmaradásáért és fejlődéséért. A közéleti tevékenység ilyen módon maga is virrasztás, maga is „vigilia”. Személy szerint engem ez a felelősség – felelős cselekvés – irányít mindennapi munkámban, vagy éppen Kárpát-medencei útjaimon.

2. Az „írástudók felelőségét” valóban Babits Mihály módján, az ő szellemében érdemes értelmezni és ennek a felelőségnek eleget tenni. Az írástudóknak felelősséget kell éreznie az igazság, az erkölcsi értékek, a közösségi érdekek és persze az isteni akarat irányában. Ez a felelőségérzés vagy felelősségtudat az egész nyugati kultúrában gyengült a mögöttünk lévő évtizedekben. Az európai és most már a magyar értelmiség a szabadságot, amely maga is a legnagyobb emberi és közösségi értékek közé tartozik, mára jórészt a felelőtlenességgel azonosítja. Magyarországon is: az értelmiségi létben, a kultúrában és a közéletben nem egyszer tapasztalható a felelőség elhárításának készsége. Ezért különösen érvényesek Babits Mihály klasszikus igazságai, őt idézem *Az írástudók árulása* című 1928-as tanúságtételéből: „Az Ész és Erkölcs tehetetlensége ejt kétségbe a vak Ősztönökkel szemben? Nézz körül, s gondold meg, mit vitt már végre, micsoda erőt fejtett ki, micsoda győzelmeket aratott, micsoda civilizációt alkotott ez az Ész és Morál állat voltunk őserkölcse óta, mely a *bellum omnium contra omnes* volt! De még ha nem is volna így, még ha semmi reményünk sem volna, s joggal veszítenéd el minden hitedet a Morál és Igazság erejében: bizonytal akkor is inkább illik az Írástudóhoz a Világítótorony heroizmusa, mely mozdulatlanul áll, és híven mutatja az irányt, noha egyetlen bárka sem fordítja feléje az orrát – míg csak egy új vízözön el nem borítja lámpáit.”

3. A kereszténység és az európai kultúra, a kereszténység és a magyar kultúra kétezer éve, illetve ezer esztendeje él egymással szoros összeköttetésben, nemzeti kultúránk nagy része keresztény gyökerű. Még a 19. és a 20. század szekularizált magyar kultúrájában is kitapinthatók ezek a keresztény gyökök. Olyan költőknél, íróknál is, akik különben nem beszéltek istenhitről vagy vallási élményekről, ugyanakkor hitet tettek az emberi személy méltósága és szabadsága mellett: mindkét fogalom a kereszténységnek – a Szentírásnak, Szent Pálnak, Szent Ágos-

tonnak, az egyházatyáknak, vagy éppen a modern kori vatikáni megnyilatkozásoknak – fogalomtárából való. Csak éppen a modern kultúra apostolai ne kívánják kijátszani ezt a kultúrát a kereszténységgel szemben, és a keresztény egyházak szószólói ne lépjenek fel a modern kultúra ellen.

4. A lét értelmességébe vetett hit megfoghatkozott az európai kultúrában. A huszadik század rettenetes tapasztalatai és félelmei okozták ezt a szellemi és erkölcsi eróziót. Mint ahogy kérdéssé vált az emberi személyiség létébe vetett sok ezer esztendő hit. Meggyőződésem szerint az emberiség és persze a magyarság nem nélkülözheti a létezés értelmébe és méltóságába vetett hitet, e nélkül a hit nélkül nem tudunk helytállni sem egyéni, sem közösségi életünkben, nem tudunk helytállni a történelemben. Ezért a vallásoknak, az irodalomnak, a művészetnek, akár egymással összefogva, arra kellene törekedniük, hogy a lét értelmességébe vetett hit továbbra is az emberi élet központi kategóriája és erkölcsi erőforrása legyen.

5. A Vigiliával először még az ötvenes évek elején találkoztam. Édesapám előfizetett a folyóiratra, és a Piarista Gimnáziumban, ahol 1953-ban érettségiztem, ez a folyóirat, mondhatnám, a tankönyvek közé tartozott. Valamikor, talán 1952-ben, az író halálának tizedik évfordulója alkalmából, az iskolai önképzőkörben előadást kellett tartanom Móricz Zsigmondról. Ennek során Rónay Györgynek a Vigiliában akkor megjelent tanulmányából indultam ki: ez jóval hitelesebb képet rajzolt az íróról, mint a tankönyvek. Valójában tizennyolc éves korom óta a folyóirat olvasója vagyok, igen sokakat személyesen is ismertem szerkesztői és munkatársai közül, így Rónay mellett Sík Sándort, Possonyi Lászlót, Pilinszky Jánost, Ottlik Gézát, és vagy negyedszázad óta magam is a Vigilia munkatársa, tizenöt esztendeje szerkesztőbizottságának tagja vagyok. Egy egész kötetre való írásom jelent meg a folyóiratban, mint munkatársa egyszerre élhettem át az írói függetlenség és a közösséghez tartozás elmét biztató és szívet melengető élményeit.

PÓR PÉTER

Válasz a Vigilia körkérdésére

Megkísérelem elfogadni a Vigilia számomra egészen különlegesen megtisztelő felkérését és megkísérelek válaszolni némelyik kérdésre. Előtte azonban mással kell kezdenem, amelyre ugyan természetesen nem kérdeztek rá, de azt hiszem, túlságosan hozzátartozik mindahhoz, amit utóbb mondani tudok: azzal, amit nem félnék a hitetlenség megvallásának nevezni. A nevezetes pascali fogadásban én arra az esélyre tettem, ahol az ember mindent elveszthet; és ezt nem elsősorban spekulatív megfontolásokból (noha az idő során egyet s mást el is olvastam, és például Szent Anselmus gondolatmenete arról, hogy Isten létét állítani logikai kényszerűség, éppúgy lenyűgözött, mint Kant fejtegetése arról, hogy a *Proslogion*

gondolatmenete színtiszta család) – hanem azért, mert én az életemet csak ekként tudtam és tudom a mai napig megélni. Gondolom, e kezdőmondatokból az is kivehető, hogy (ellentétben Max Weber nevezetes önmeghatározásával) én semmi esetre sem állítom, hogy a „vallást”, illetve a mitológiákat, vagyis az emberi lét metafizikai olvasatát „illetően amuzikális” lennék; és ha gyakran hiszem is, hogy szívesebben éltem volna abban a korban, amikor az ember Hermészben, Athénában és Dionüszoszban ismerte fel, mire rendeltetett, a magam személye számára is elfogadom, hogy kétezer év óta az európai ember önképzetét a keresztény mitológia s benne különösen Jézus alakja rendkívüli mértékben határozza meg. Ebben az értelemben mindig is szenvedélyesen érdekelt, és például amikor Izraelben voltam, próbáltam felismerni, de valóban *felismerni* azt a helyet, illetve azokat a helyeket, ahová bele lehetett képzelni az Isten Fiának a történetét; mint egyébként ha valaki Delphoi-ban jár, *lát*ni fogja, hogy valóban ott lehetne „a világ köldöke.”

Ennyit tehát a válaszaim alapfeltételezéséről. És mivel amúgy sincs mindegyik kérdésről mondanivalóm, azt hiszem, a legjobb, ha akaratlagos sorrendben felelek arra, amire tudok.

A Vigiliával kapcsolatban szigorú értelmében vett személyes emlékem nincsen, és abban sincs semmi eredeti, ami a személyes és a hivatásszerű határvonalán rajzolódik ki. De ez számomra és egész biztos többünk számára olyan fontos volt, hogy szívesen leírom: azokban az években, amikor a művek már kezdtek megjelenni, de a kritikának nemhogy a szempontjai és az ítéletei a párt propaganda füzeiteinek retorikáját követték, de még a grammatikája is elviselhetetlen volt, a néhány itt-ott (leginkább a Nagyvilágba) becsúszott kivétel mellett Rónay György majdnem minden hónapban megjelenő olvasónaplója volt az egyetlen rendszeres fórum, ahol valaki élő irodalomról irodalmian írt. Aki nem hiszi, olvassa el például a kritikákat, amelyek az *Iskola a határon* első kiadásáról jelentek meg: némelyiket rendkívüli képzett filozófus vagy filozopter írta, s volt olyan, aki a korábbi, szerencsésebb, sőt a későbbi, valamivel kevésbé zord korszakban még érdekes és finom szellemnek is bizonyult, de akkoriban egy feltétlenül írástudó, ámde ugyancsak primitív sémában gondolkozó funkcionárius logikájával kérte számon Ottlikon a jövőbe vetett bizalmat; és olvassa melléjük Rónay György azóta kötetben is kiadott kritikáit és meditációit. E példa után, remélem, hihetővé válik, hogy nem túlzok: éveken keresztül valósággal vártam a Vigilia megjelenését és kivétel nélkül mindig elolvastam Rónay György rovatát; s alkalmasszerűen más cikkeket is. És akkor most már azt is leírom: tudom, hogy iszonyú nehéz lehetett az örökös nyomás alatt jó lapot szerkeszteni, az, ami létrejött, minden tiszteletet megérdemel, a mai Vigilia pedig egyszerűen egy másik világban jelenik meg; de az eredmény egyértelmű: a néhány szám alapján, amit utóbbi időben láttam, a mai Vigiliát sokkal magasabbra helyezem, mint a régebbit.

Majdnem hogy érintettem ezzel azt is, amit az „írástudók felelősségéről” vélek; mert amit felidéztem, ha a kivétel rendkívüli értékét is igazolja, egészében mégis az én általános szkepszisemet erősíti meg. Gyakran idézik Kosztolányi 1935-ben leírt, rezignált és provokatív mondatát: a (közeledő) háború ellen tiltakozni ugyanannyit ér, mintha a földrengés ellen fogalmaznának kiáltványt. Vagy hetven év

újabb tapasztalatai sokkal alapvetőbb kételkedésre indítanak, ami már nem a szellem szavának hatását illeti, hanem a szót magát, amelyet Kosztolányi még eleve feltalálnak tételezett fel; de azóta meg kellett értenünk, hogy a szellem, az írástudás felette esendő, sokféle késztetést és indokot talál rá, hogy eszmék és történések kísértéseit követve próbálja létrehozni különösen okos vagy különösen gyönyörű alakzatait. De hiszen már Szent Páltól tudjuk, hogy Isten is, az ördög is elviselhetetlen fényben jelenik meg, hogy egyformán elvakul az is, akit a Jó, és az is, akit a Rossz megvilágosodása ér. De persze: mit ér a Szellem, mit ér az írástudás, ha a józanság konszenzusát keresi és nem az elvakulást?

Tartok tőle (azért fogalmazok ilyen óvatosan, mert távol Magyarországtól, csak kevés könyvre, illetve az emlékezetemre hagyatkozhatom), hogy maga a körkérdés is elárulja önmaga problematikus vetületét. Nem emlékszem rá, hogy Babits leírta volna ezt a szintagmát, ahogy átlapozom az *Esszék, tanulmányok* kétkötetes kiadását, most sem találom – viszont mintha Lukács György egyik, keményen kioktató tanulmánykötetének lett volna ez a címe. Persze, ha igazam van is, Lukács kétségtelenül Babitsra utalt vissza, aki 1928-ban megrendülten ismertette Julien Benda könyvét, az *Írástudók árulását*; de a szintagma értéke ezzel zavarodik meg csak igazán, nemcsak azért, mert utóbb a kommunista szellemi uralom követelményévé pervertálódott, hanem még inkább azért, mert a történelem különös fintorával, valóban, 21 évvel a könyve megírása után Benda a budapesti Rajk-perről írt szörnyű cikkeket. Nem tudom eldönteni, mennyire lett ezzel érvénytelen a hajdani szava. Babits maga egy valamennyire hasonló helyzetben úgy ítélte, hogy amikor Knut Hamsun „elárulta” a szellemet és a fasizmus mellé állt, nemcsak még megírandó műveinek értékét rombolta le eleve, de a régiekét is visszamenőleg. Ugyanezt mondotta volna-e Céline-ről, vagy közelebbi, hozzá nagyon közeli példákkal Szabó Lőrincről és Erdélyiről? s egyáltalán, ő, aki a sötétedő világban egyre nagyobb szenvedéllyel ismételte, hogy az „írástudónak” nem szabad a szellemet elárulnia, mert „aki szemben áll vele (...) örök legyőzhetetlen, mitikus ellenség; neve, mint a bibliai ördögé: légió” – Babits hogyan oldotta volna meg a Benda személyét és szavát illető logikai paradoxont? És akárhány más példa: Aragon lángolása a Szovjetunióért (*Hourra l'Oural!*, ez volt a címe az egyik poémájának, és még azt is hozzá kell fűznöm: Aragon visszatért a valóságos irodalomhoz, pedig mindvégig kommunista maradt), a német evangélikus egyház „vallomástétele” („Bekentnis”) a Megváltó és Hitler közös „törvényéről”; vagy kisebb dimenziójú, de semmi esetre kevésbé aggasztó megkísértetések: Rilke, aki azon medítált, hogy 1348-ban, a pestisjárvány idején a világ még rendben volt, mert akkor a „pénz” még „aranyat” jelentett (Geld/Gold) és az embereknek még „a Nagy Halál” jutott osztályrészül, Apollinaire, aki azt kívánta, hogy minél több német katona essen el, mert hiszen jól tudott, hogy az emberi bomlástermékek lényegesen megjavítják a föld termékenységét, Innitzer, a bécsi érsek, aki némi vívódás után belegyezett, hogy a „Heil Hitler” formulával zárja a leveleit... „Sok lika van a mezőn a ravasznak”, írta egy protestáns prédikátor (Bornemissza? Apáti?) a Gonosz alakváltozásairól és kikerülhetetlen jelenvalóságáról. Persze, hogy én is tudok idézni nagy ellenpéldákat: mondjuk Kassákét, aki mindig és mindenben megvesztegethetetlen maradt, vagy Antonius Hilfrichét, Limburg püspökét, aki hivatalos beadványban

leírta, hogy a náciizmus eutanázia-programja olyan „égre kiáltó sérelem”, amiért „ha van igazságos Isten”, akkor Németországnak el kell vesztenie a háborút (aki nem tudná: elkezdtek kórházakban szisztematikusan megölni a szellemi fogyatékosokat, a program többek között emiatt a beadvány miatt maradt abba); vagy Andrej Szaharovét, aki éveken keresztül majdhogy egyedül szállt szembe a Molochhal. Sőt, kevésbé apokaliptikus dimenziókban, még magam is ismerek néhányakat, akik még azt a vétket se vállalták, hogy ne mondják ki egészen, amit felismertek, még ha azon az áron is, hogy éppen írástudó-létük minimális feltételeit is kockáztatták. Annál inkább becsülöm és csodálom őket, mert a szellem szavának mértékadó hitelében (legyen: felelősségében) már nem hiszek, nem tudom elképzelni, hogyan lehet hinni benne azok után, amit megéltünk, és még kevésbé tudom elképzelni, hol helyezkedne el egy olyan világban, amely csak a pragmatikus eszménytelenség és a fanatikus eszmények között kínál választást.

Ezzel viszont közel kerültem a következő kérdéshez, amelyik a *virrasztásról* szól, s ami tulajdonképpen az egész kérdéssorozat központjában áll. A körlevél szerint ez a kereszténységben a „remény” és az „öröm” ideje. Messziről és kívülről közeledve az *Újtestámentum* szövegéhez, én ezt az epizódot és a folytatását is egész másképp olvasom: annak a története, hogyan pecsételt meg az idők végeztéig az emberiség az Isten Fia magára hagyásának szörnyű bűnével. Idézem a három, illetve négy kulcsmondást a *Márk Evangéliumból*. „Szomorú az én lelkem mindhalálig; maradatok itt és vigyázatok” (14,34), így szólt tehát Jézus a tanítványaihoz. Csak azért mondta-e ezt, mert tudta, hogy közeledik a kínhalál órája, vagy azért is, mert azt is tudta, hogy neki ezt kell mondania, de *senki* se fog virrasztani és éppen ezzel teljesedik be, ami megíratott? Csak három és aztán újabb négy szakasszal később ő, a lelkek felette érzékeny tanítója semmihez nem fogható objektivitással nyilatkoztatja ki az epizód és vele együtt az emberi-földi történet végét: „Simon alszol? Nem bírtál egy óráig vigyázni?” (14,37), „Elég; eljött az óra” (14,41). Ezek után ő, aki a Jó Hírt, az (isteni) Szót hozta a földre, és aki valóban örökké s mérhetetlenül sokat beszélt, példabeszédeket mondott, törvényeket fogalmazott, imákat kodifikált, vitákba és eszmeccserékbe bonyolódott, minden evangéliumban majdnem teljesen elnémul („Ő pedig hallgat vala és semmit nem felele”) (14,61), és a kevés, amit mond, már nem az emberekről és nem az emberekhez szól (igaz, a tanítványokhoz hiába szólt volna, mert egy se kísérté még messziről se tovább az útján), hanem csak a mennyei hivatásáról, illetve a mennyei atyjához; mígnem a legutolsó mondatában azt kiáltja: „Én Istenem, én Istenem! Miért hagytál el engemet?” (15,34).

Ebben a feltétlenül folytonos narratívában olvasva az epizódot, nem tudom másképp érteni, mint hogy: az Olajfák kertjében, azok voltak a percek, amikor virrasztani kellett volna, az volt a Virrasztás Ideje; és ha a történet úgy íratott meg, hogy azokban a percekben mindenki elaludt, akkor azt mondja, hogy most már azért lesz örökké tartó, mert mindenkorra elmulasztott.

Az írástudók felelősségéről a 21. században

1926-ban Julien Benda francia eszmetörténész *La trahison des clercs* című könyve a karteizianizmus nevében támadta a gall nacionalizmust, az újromantikus irracionálizmust, a nyájöszönt, az öntudatlanság esztétikai eszményét. Babits esszéje, *Az írástudók árulása* (1928) a francia előkép ösztönzése nyomán a hazai visszahúzóknak ítélt eszmeáramlatok kritikája. Babits, ahogy kereken kimondja, *A veszedelmes világnézet* című, 1917-ben az antiintellektualizmus ellen papírra vetett fejtegetését időszerűsíti a Magyarországon akkori szélsőséges radikalizmusok, elsősorban „a könyv és puska” jelszavát hirdető fasizmus ellen, de a baloldaliként nevesített pártoktól is elhatárolódik. Babits azonban nem politikus, hanem író, azaz írástudó, és a tények világának dicsőítését kárhoztatja, a praktikus gondolkodás eluralkodását nehezményezi, a Spengler hatására akkor gyakran emlegetett „Napnyugat alkonya” válságfilozófiájának történelmi pesszimizmusát ítéli el. Ezzel a világnézeti kuvikolással állította szembe Babits az erkölcs és az igazság imperatívuszát úgy is, mint az írástudók felelős magatartásának alapkövetelményét.

Babits eszméje már annak idején Osvát Ernőből is kiváltott némi ellentmondást. Amit Osvát magánlevélben fogalmazott, a Nyugatban közreadva állásponttá vált. A levél fő gondolata, hogy az igazság nevében helytelen az igazságkeresés szabadságának jogosultságát megtagadni, egyáltalán a gondolkodás szabadsága elé korlátokat állítani.

Ma már mintegy háromnegyed évszázaddal *Az írástudók árulása* megjelenése után úgy látjuk, úgy gyakoroljuk az írói alkotást, hogy egy szinte természettudományos arculatával is számolunk: kutató, fölfedező tevékenység, expedíció a lélek, az emberi természet, az emberközi kapcsolatok világába vagy éppen a gondolkodás működésébe. Fontoljuk meg, az irodalom jóvoltából mi mindent tudunk a lélek munkálkodásának nem is sejtett titkairól, cselekedeteink fiziológiai rugóiról, korábban nem létezett társadalmi feltételrendszerek erkölcsi válaszútjairól. Hivatkozom *A gólyakalifára*, Babitsnak a lélek végvidékéről adott számadására vagy *Ádáz kutyám* című versére: ez a fiktív beszélgetés simaszőrű foxterrierével egy magasabb hatalom kifürkészhetetlen akaratába vetett hit Szent Ágoston szellemében fogant vallomásává válik.

De a folyamatos rákérdezésnek fölfogott írói tevékenység semmiképp sem jelenthet menlevelet arra a magatartásra, mellyel egyes kortárs tollforgatók jellemábrázolás, helyzetrajz, drámai megjelenítés helyett a nyers szókimondás útszéli kifejezéseivel élnek.

Úgy vélem, az írástudó felelőssége megelőzi az alkotói folyamatot, ez az ember erkölcsi lényének alapkövetelménye. A szellemi-lelki expedíciónak értelmezett irodalom nem szükségszerűen irányirodalom. Ugyancsak Babits-vers, a *Hazám* példázza a felelősség személyesen átélt drámáját, ahogy a költő a bölcsőhelytől a szülőföldön, majd Európán át képzeletben a világegyetembe emelkedik és vissza is tér kiindulópontjához, mindezt magához ölelve.

Őrségben

Kisiskolás gyerek voltam, mikor édesapám a pompeji őrszemről mesélt, aki a Vezúv híres, Kr. e. 79-ben bekövetkezett kitörésekor, mikor a láva és hamu eltemette a hegy lábánál fekvő városkát, nem menekült el, hanem a helyén maradt és ott is halt meg, mert az őr nem hagyhatja el őrhelyét. Ez az őr jelképpé magasztosult – gondoljunk Faludy György 1938-ban (!) megjelent kötetére, mely a *Pompeji strázsa* címet viselte –, függetlenül attól, hogy a kötelességteljesítés tartotta őrhelyén vagy például egyszerűen megfulladt a kitörő gázoktól. Nagyon mélyen hatott rám ez a történet, s mikor a Vigilia megtisztelő felkérését megkaptam, hogy kérdéseire válaszoljak, ez az őr jutott eszembe, hiszen a latin *vigilia* szó nemcsak virrasztást jelent általában, hanem szűkebb értelemben éjjeli őrséget is. Így fogom fel a kérdést, hogy mit jelent a virrasztás számomra: Vigyázást értékekre az azokat fenyegető veszélyekkel szemben. Riasztást is, ha kell, mielőtt a veszély bekövetkezik, ha jelei már mutatkoznak. És az őrhelyen maradáshoz minden körülmények között. Számomra, mint tanár számára – itt egy kicsit kilépek az „őr” képből – az értékeknek nemcsak őrzését, hanem hivatásomból következőleg továbbadását is, nem heves vitákban, csak csendes magvetésben. Nem elméleti ismeretek közlésében, hanem a mindennapi élet gyakorlatában.

Milyen értékek, vagy inkább úgy mondom: milyen értékrendszer őrzése és továbbadása? A keresztyén értékrendszeré. Vannak más értékrendszerek is, nem vitatom. De én nem azok őrzésére kaptam elhívást. Mi a keresztyén értékrendszer, a magatartásunkat alapjában meghatározó értékrendszer lényege? A két nagy parancsolat, az Istenszeretet és az emberszeretet parancsa, és amit Jézus ezekhez fűz: Nincs ezeknél nagyobb parancsolat. Ez legalább két dolgot jelent. Az egyik, hogy csak ez a két parancsolat abszolút, ezekhez képest minden más viszonylagos, és életünk változó körülményei között nekünk kell újra meg újra eldönteni és megfogalmazni, hogy valamely adott helyzetben ez a kettős abszolútum mit jelent. Ahogy Gadamer mondta a századik születésnapján elhangzott ünneplésre adott válaszában: Nem szabályokat kell követni, hanem minden helyzetben felelősen dönteni. Ez a nehezebb. Szörnyűket lehet tévedni. Kényelmesebb csak szabályokat követni, mint a gyerek. De Jézus felnőtt, felelős keresztyéneket keres, akik nem parancsokat követnek vakon, hanem döntenek felelősen. Ez az írástudók felelőssége is. Ők különleges őrzők, mert rájuk sokan figyelnek. (Akik közülük nem keresztyén értékeket őriznek, azoknak is megvan a felelőssége: a maguk értékeinek őrzése.) Az, hogy csak ez a két parancs abszolút, másfelől azt jelenti, hogy ez a kettő nem játszható ki egymás ellen. A kettő együtt abszolút érvényű. Aki a keresztyén értékrendszer őrzésére és továbbadására vállalkozik, ezért az „együtt”-ért is felelős.

Miért fontos ez? Mert a létezés (tudom, nem egészen azonos a léttel) csak akkor értelmes, ha vannak olyan értékek, olyan értékrendszer, amelyért értelme van élni. Ha az értékek megkérdőjeleződnek vagy tagadva vannak, a lét értelme is kérdésessé válik. Kérdés, őrizzük-e a keresztyénség értékeit, az abszolútumot, a mai vi-

szonylagosságokban felelősen újrafogalmazva, vagy csak szabályokat hajtogattunk? Nem az az igazán szomorú, hogy az Európai Unió alkotmányába nem került bele a keresztyén gyökerekre való utalás, hanem az, hogy legfeljebb a gyökerekre való utalás kerülhetett volna bele, mert Európa egyre jobban elfelejti, sőt megtagadja a keresztyén értékeket. Őrhelyünkön állunk-e?

Ismétlem: Tudom, hogy vannak más értékrendszerek is. De azoknak, akik a keresztyén értékeket meghatározóknak tartják, nem szabad félniük ezt ki is mondani, és főleg aszerint élni is. Nem szabad, akkor sem, ha ezt ma sokan ósdiinak, vagy elnézőbben, naivnak tartják. Akkor sem, ha az értékek megkérdőjelezése vagy tagadása számít ma sokak szemében korszerűnek, és szép számmal vannak, akik szinte erőszakosan ezt sugallják, mások pedig féltükben nem mernek szólni ez ellen. Közben pedig szüntelenül keresniük kell, hogy miképp tehetik az őrzők az abszolútot a ma viszonylagosságai számára felfoghatóvá, és várunk ehhez az eligazítást.

Két idézettel fejezem be. Az egyik Adytól: „Őrzők, vigyázzatok a strázsán, Csillagszórók az éjszakák.” A másik Habakuk prófétától: „Őrhelyemre állok, odaállok a bástyára, figyelek, várva, hogy mit szól hozzám...”

RÓNAY LÁSZLÓ

Válasz a Vigilia körkérdésére

Fél évszázada kapcsolódom a Vigiliához. Előbb a kiadóhivatalához, amelyet Joanelli Béla egy személyben képviselt, s havonta egyszer az expedíciót vezényelte, amikor a lap az előfizetőkhez került. Azután a levonatokat vittem a cenzornő szigorú tekintete elé. Utóbb Sík Sándor tanácsára és Mihelics Vid támogatásával cikkeket, bírálatokat írtam, s Doromby Károly jótékony tanácsai nyomán néhány tanulmányomnak is nekirugaszkodtam. Egyszer talán meg kellene írni ezeknek az éveknél a történetét, amikor a Vigilia nemcsak egy folyóirat volt, hanem valódi őrhely, ahol a szerkesztők és közvetlen munkatársaik virrasztottak és védelmezték a veszélyeztetett kereszténységet. A fenyegetett értékek elszánt őrzéséről írt a lap első számában Schütz Antal, s ezt az alkatától idegen szerepet mindvégig tökéletes beleéléssel játszotta el Sík Sándor. Írnom kellene a Vigilia és apám kapcsolatáról, arról, miképp őrlötte föl erejét, ásta alá egészségét a kétfelől támadott szerkesztés.

Most, a hetvenedik évfordulón mégis inkább a jövőről illenék írnom. Már csak azért is, mert hetven év nyomán miért ne következnenek újabb évfordulók? Ezen mi már úgy jelennénk meg, mint a múlt képviselői, netán poros legendák. Új nemzedékek nőnek föl, s némi büszkeséggel mondhatjuk el, hogy a Vigilia olyan vonzerővel rendelkezik, amely mit sem veszített hatásából. Örömmel s némi büszkeséggel nyugtázhatjuk, hogy a lap új és új számaiban, de még a Vigilia könyveiben is övék lett a vezérszerep, s ezt elődeikhez méltó tehetséggel és tudással látják el. Nem kevésbé nehéz körülmények között, mint ők tették.

Ott és akkor egy erőszakkal és erőfölénnyel megvalósított kultúrpolitika és szellemi elnyomás súlya nehezedett a folyóíratra, s ez nemcsak munkatársait készítette szívós, makacs ellenállásra, hanem olvasóit is, akik már azzal is küldetést teljesítettek, hogy előfizettek rá, olvasták és továbbadták, beszéltek róla. Példákat lehetne idézni annak bizonyítékául, hogy ez sem volt veszélytelen. A Vigilia mégis a magyar szellemi élet mentsvára és gazdagítója volt és maradt. Ha bárki végiglapozza a *Virrasztók* című antológiát, amely a Vigiliában megjelent legemlékezetesebb írásokat tartalmazza, döbbenettel nyugtázhatja, hány maradandó tanulmány, novella, vers jelent meg a lapban ezekben az években, s hány maradt ki a terjedelem adta korlátok miatt! Ültünk Lukács Lászlóval a kéziratmásolatok tömkelege fölött olyan érzéssel, hogy a következő pillanatban ismét elveszítünk valamit, ami szívünknek és elménknek nagyon kedves.

De ez ismét a múlt. Pedig a jelenben sem könnyebb a helyzet. Erkölcsi és anyagi szempontból sem. A marxizmust erőszakkal igyekeztek uralkodó világnézetté tenni. Napjainkban azok az életértékek, melyeket ott és akkor megvédeni igyekeztünk, mintha fokozatosan veszítenének vonzásukból és kisugárzásukból. Nyilván a magatartásunkban is akad hiba. A Vigiliának az volna a szerepe, hogy részben a múlt ösztönző példáinak ébresztésével, részben napjaink kiemelkedő gondolkodóinak idézésével szolgálja az értékek őrzését. Nem kétséges, nehéz feladat, kivált a bizonytalan anyagi lehetőségek teszik azzá, hiszen a tehetség és elkötelezettség megvolna. Ám tapasztalnunk kell, hogy a nyereségorientált közegben a szellemnek, a művészeteknek, a kultúrának nincs igazi becsülete, s az úgynevezett keresztény értelmiség sem dúskál a földi javakban.

Persze a remény hal meg utoljára. Ahogy a régiek mögött felnövekedett egy új nemzedék, ugyanúgy talán megtaláljuk a lap életben tartásának új lehetőségét, s ezáltal folytatódhat az a küldetési tevékenység, melynek a múlt kivételesen szép példáit, a jelen kimeríthetetlen alkalmait mutatja.

SÁNDOR IVÁN

Az elbeszélhetőség lehetősége

„Véleménye szerint kultúránkat mennyiben élteti még a lét értelmességébe vetett hit?”

Nem látom jelét annak, hogy éltetné.

De a kultúra éppen akkor volna a léthazugságok szövetségese, ha nem a történelem értelmetlenségére való *értelmes* rámutatás, a szakadékokra vetett nyílt pillantás, az átjárhatatlanságukkal járó konzekvenciákra való ráébresztés etikája vezetné.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az *ilyen* (ön)felismerő aktus a változó Időben történik meg. Minden korszak máképpen közelíti meg a tradicionális támpontokat. Fortinbras megjelenését a *Hamlet* végén a Shakespeare-irodalom évszázadokig a

megbillent világrend helyreállításaként értelmezte, mert hosszú kultúra-szakaszok hittek az ilyen helyreállíthatóságban. A huszadik század közepétől Fortinbras megjelenése és szavai a megbillent világrend folyamatosságaként, a helyreállításra tett hamleti kísérlet kudarcaként értelmeződik.

A Tér pluralitására is hivatkozunk, amikor azt észrevételezzük, hogy nem beszélhetünk a kultúráról homogén entitásként. Kuroszava és Bergmann filmjei a lét értelmességének hipotetikus kontextusaiban különböző alternatívákat nyitnak meg.

Hívó gondolkodótól kérek segítséget ehhez az állításhoz. Török Endre írja: „A hagyomány, az emberiség szellemének, a lét értelmességének, a logosznak, a tudásnak, az éberségnek az őre.” De rögtön hozzáteszi: mindennek azonban „nem sikerült beteljesülnie”.

A létkáosz gondolkodással-művészettel való megközelítése magában foglalja az értelemnélküliség alig elviselhető következményeire való radikális rámutatást. Ám azt is, hogy a katasztrófában-lét is tartalmazhatja a munkát-szeretetet-szolidaritást-alkotást, mint mindennapi értéket és akciót.

Évtizedünkben egyre nyilvánvalóbb, hogy ebben a Történelemben hatalmas a törés. Első szakasza a huszadik század első évtizedei, az újabbat a nyolcvanas-kilencvenes évek hozták.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a magyar gondolkodástörténetben e tekintetben is jelentős a fáziskésés. Mikor Ortega Y Gasset *már* azt mondta, hogy hajótöröttek vagyunk, és a kultúra kapálózó úszómozgás, Németh László még azt hirdette, hogy vannak csillagok, amelyek vezetnek az éjszakában.

Az újabb törésben, az ezredforduló álarcokkal takart szimulált „valósága” mögött nemcsak az értelmet nem látják a korszak legjelentősebb gondolkodói, de az apóriák értelemmel való megközelítése is egyre nagyobb nehézségekkel jár.

Ha a követhetetlen felgyorsulásban változó Időterében a kultúra (szellem-művészet) őrizni próbál valamit a Nagy Hagyományból, akkor az a szimulációkkal álcázott törés feltárása-értelmezése; rámutatás arra, hogyan változnak ama támpontok, a szabadság-fogalom, a demokrácia-fogalom, maga a szellem is; továbbá arra, hogy az autonóm Én helyére már jó ideje a „folyékony személyiség” lépett, miközben előré az igaz és a hamis megkülönböztethetlensége az összes – tudományos-szellemi, politikai-egyházi – regiszteren.

„...a tudás azután, – majdan – a lét megtudásával jár...” mondja a hívő Török Endre.

Találkozom Vele ebben a gondolatban nem hívő létemre. Hiszen „a lét megtudása” egyezik azzal a kultúrafogalommal, amely elvezethet az egzisztencia helyzetére irányuló nagyszabású és megrázó válaszokkal a szembenézéshöz a kultúrát álarcoként magukra öltő, a politikai eszmékre, hazára, hitre hivatkozó szimulációkkal is.

A huszadik század első évtizedeiben a szétesettségre és az egzisztenciális rettenetre, amivel a törések jártak, a gondokodó-művészi teljesítmények még hatásosabban tudtak azért rámutatni, hiszen a személyiség integer voltából az a korszak még őrzött valamit. Az ezredfordulóra az Én, mint a világból való kioltódottság, mint a létezés ontológiai botránya jelenik meg.

Bizalmunkat e narratíva elbeszélhetőségének, (le)olvashatóságának, alkotói reprezentációjának lehetőségébe vethetjük. Regényíróként ennek rendelem magam alá.

SZABÓ FERENC

Kapcsolataim a Vigiliával

Csak négyéves voltam, amikor a Vigilia megszületett. Felső gimnazista koromban (1948-49-ben) már rendszeresen olvastam. Akkor is, később is főleg a francia újkatolikus irodalom és újjászülető katolikus gondolkodás képviselőinek írásai, illetve a róluk szóló tanulmányok érdekeltek. A Vigilia körének (Rónay Györgynek, Gyergyai Albertnek, Eckhardt Sándornak...) nagy érdeme, hogy ez a francia reneszánsz ismertté lett hazánkban. Leuveni és párizsi tanulmányaim során is figyeltem a hazai helyzetet, amikor pedig a Vatikáni Rádióhoz kerültem (1967), rendszeresen olvastam a magyar folyóiratokat, elsősorban is a Vigiliát. 1968-ban meghívtam Rónay Györgyöt, hogy tartson négy előadást a Vatikáni Rádióban. Ekkor személyesen is megismerkedtünk. (Előtte egyszer röviden találkoztunk Párizsban, és Teilhard-művek magyar fordításáról beszéltünk). Ezután egyre gyakrabban kért tőlem cikket a Vigiliának, elküldte baráti dedikációval sorra megjelenő könyveit. Neki is, nekem is szívügyünk volt a II. Vatikáni zsinat „korszerűsödési” programjának, új szemléletének megismertetése, XXIII. János és VI. Pál dialógusprogramjának megvalósítása. Rónayval egyetértettünk abban, hogy Teilhard de Chardin eszmevilága jó alapot nyújt a nem hívőkkel folytatandó párbeszédhez: ezért írtunk az 1955-ben elhunyt jezsuita paleontológusról és gondolkodóról tanulmányokat, és együttműködtünk a bencés Rezek Románnal és Dienes Valériával eszméi terjesztésében.

Rónay kezdeményezésére elkezdtük „ébreszteni” Prohászka Ottokárt, akiről én már 1965-ben Rezek Ahogy Lehet című párizsi lapjában nagyobb tanulmányt közöltem. 1974 karácsonyára megjelent a Vigilia Prohászka-száma: Belon Gellért, Szabó Ferenc, Dienes Valéria, Glósz Ervin, Rezek Román tanulmányai. A Vigilia 1976. 3. számában Dienes Valériáról, 1985. 1. számában H. Bergsonról írtam; később több más írásom is megjelent; például 1988. 1.-ben Pázmány Péterről, 1991. 1-ben a zsinati fordulatról. 1992-es hazatérésem után Lukács László kérésére is közöltem itt cikkeket; Rónay Györggyel való kapcsolataimról bővebben írtam a *Keresztény gondolkodók a XX. században* című könyvemben. (Agapé, Szeged, 2004, 146–167.)

Elsősorban, de nem kizárólag Rónay György jelentette tehát nekem a Vigiliát. Természetesen Sík Sándor szellemi kisugárzását is megtapasztaltam: részben a folyóiratban megjelent írásai és költészete révén, de úgy is, hogy 1953–56 között mint zugjezsuita és egyetemi hallgató a piarista kápolnába jártam misére és rendszeresen hallgattam Sík Sándor konferenciabeszédeit. Nála is a szó teljes értelmében vett

katolikus, azaz egyetemes szellemi magatartás vonzott, miként Babits Mihálynál. Ez a szellemiség rányomta bélyegét a Vigilia írásaira.

A körkérdés egy másik szempontjára válaszolva („Hogyan látja a kereszténység és a kultúra viszonyát?”) igyekszem rövid lenni. (Már harmadik éve erről tartok előadásokat a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Piliscsabán, a kommunikáció szakon.) II. János Pál számtalan ízben hangsúlyozta a hit és a kultúra párbeszédének fontosságát; létrehozta e célból a Kultúra Pápai Tanácsát. Világos, hogy az egyház feladata ma is, mint mindig: az Evangélium hirdetése minden népnek, minden kultúrának. Az „inkulturáció”, vagyis a keresztény hit beletestestítése a különböző kultúrákba – a kereszténység létkérdése. A planetizáció vagy globalizáció korában a modern kommunikációs eszközök felhasználásával kell folytatnunk az evangelizálást. Most már világosan látjuk, amit egyes misszionáriusok már századokkal ezelőtt láttak és igyekeztek megvalósítani (például M. Ricci jezsuita Kínában): a nyugat-európai kultúrában született hitmagyarázatok, teológiát, vallási nyelvezetet nem lehet egyszerűen átültetni Ázsiába vagy Afrikába. De ma már az európai kultúra forradalmi változása és az egyre erősödő szekularizálódás (laicizmus), a kereszténység társadalmi-kulturális visszaszorulása miatt itt Európában is szükség van olyan alkalmazkodásra, korszerű nyelvezetre, amit a nem hívő, de kereső emberek is megérthetnek. Ez vonatkozik az írott és elektronikus sajtóra, az igehirdetésre, az iskolai tanításra. Jó lenne, ha a magyarországi katolikus médiumok (lapok, rádiós adások, könyvkiadók) ezt nem tévesztenék szem elől. A túlságosan „belterjes”, a főleg a hívők jámborságát „tápláló” katolikus média mintha felejtene, hogy milliók élnek az egyház, sőt a vallásos hit keretein kívül. Márpedig az egyház evangelizáló küldetése hozzájuk is szól: „...minden népnek...”, minden embernek, mert Isten üdvözítő szándéka egyetemes. Az egyre terjedő ateizmus, (nem a marxista harcok istentelenség, hanem) a nyugodt Isten-nélküliség korában, az „egydimenziós emberek” körében kell szóval és tettel tanúskodnunk a bennünket éltető reménységről.

SZEGHALMI ELEMÉR

Emlékek a Vigiliáról

A Vigilia számomra nem csupán egy rendkívül színvonalas folyóirat, hanem maga a nagybetűs FOLYÓIRAT. Az a fajta orgánus, amelynek keresztény küldetést betöltő, hasznos működését az 1950-es évek során közelről is megismerhettem, és amely kezdő íróként befogadott, mint egy magához ölelő, oltalmazó és meghitt család.

A Possonyi László által hetven évvel ezelőtt megindított folyóirat a második világháborút követően, az 1946-os újraindulása alkalmával, Sík Sándor és Rónay György eszmei vezetésével olyan kivételes magaslatra jutott el, amely a legkülönbözőbb felfogású és világnézetű körökben is megbecsülést és elismerést szerzett a lapnak és munkatársainak egyaránt.

Kevés sajtóorgánum sorakoztatott föl szerzői között annyi rangos író, történész, teológust és tudóst, mint a háború utáni Vigilia. Ez a méltán elismert munkatársi gárda nemcsak az egyes évfolyamok lapjairól igazolható, hanem az egykori, Mátyás Pincében rendezett havi találkozók résztvevőinek névsorából is. Az 1950-es évek elejétől rendszeressé váltak az összejövetelek, ezeken az ország kivételes tehetségű keresztény szellemiségei vettek részt. A teljesség igénye nélkül: Eckhardt Sándor, Radó Polikárp, Zemplén György, Erdei Ferenc, Szörényi Andor, Szennay András, Nizsalovszky Endre és Mihelics Vid a tudós személyiségek közül; Passuth László, Bohuniczky Szefi, Ignác Rózsa, Takáts Gyula, Jékely Zoltán, Toldalagi Pál, Vidor Miklós, Possonyi László, Sinkó Ferenc, Kunszery Gyula, Kézai Béla, Magyar Ferenc, Ijjas Antal és Pilinszky János írók a vendéglátó szerkesztők: Sík Sándor, Rónay György és Doromby Károly mellé sorakozóan. Még az úgynevezett „fiatalok asztalsarka” is később beérkezett, jelentős neveket fogadott be: Csánád Bélát, Nemeskürty Istvánt, Gerlei Józsefet, Dümmerth Dezsőt és Vasadi Pétert.

A szelíd lelkületű, mosolygós Sík Sándor és a szakmai szigorúságot nemes humanizmussal ötvöző Rónay György kiváló összetartó erőt képviseltek, hiszen a havonta összegyűlő írók és tudósok nemcsak kitűnő írásokat, cikkeket prezentáltak, hanem jelenlétükkel, magvas vitáikkal igazolták és kidomborították ennek a keresztény-magyar csoportosulásnak a létjogosultságát, közéleti fontosságát is.

Érdekes és általános érvényű tudományos, irodalmi és művészeti kérdések egész sorát vitatta és fogalmazta meg a Vigilia asztaltársasága. A szellemi életet elfojtani igyekvő kommunista rendszer éve alatt óriási jelentőségű volt ez a szellemi oázis. Oxigént táplált az elgyötört lelkekbe, megfáradt szellemekbe.

És hogy ne csak a komoly témákról essék szó, emlékeznünk kell a találkozók derűs momentumairól, hangulatáról is. Sík Sándort patriarkális jóindulat és türelem jellemezte, akihez minden kérdésben bátran fordulhattak a fiatalabbak. Jékely Zoltán és Kunszery Gyula tréfái, szellemes szófordulatai, a humort magas szinten tolmácsoló tehetségük révén pedig gyakran hangzott föl jóízű nevetés, a derűnek abban a korszakban arannyal fölérő megnyilvánulása.

Ma már alig élnek néhányan a hajdani asztaltársaság tagjai, résztvevői közül. Annál fontosabb, hogy emlékezzünk rájuk. Soha nem feledhető, hogy egy katolikus folyóirat a nehéz, zsarnoki időszakban ilyen tágas szellemi kaput nyithatott sokak hasznára és épülésére. Ma már jól tudjuk: a Vigilia működésével és hetven éve híven betöltött missziójával történelmet írt.

SZENNAY ANDRÁS

Válasz a Vigilia kérdéseire

Talán nem leszek „formabontó”, ha a Szerkesztőség kérdéseit olvasva a „végéről” kezdem a válaszadást. Valamivel több mint ötven esztendeje (1953) jelent meg első kis írásom a Vigiliában. Az ötvenes évek legvégén, a hatvanas évek elején a felejtethetetlen Sík Sándor felelős szerkesztőségének utolsó éveiben ismétel-

ten meghívást kaptam a Vigilia munkatársainak a budapesti Mátyás Pince egyik sarokasztalánál tartott esti beszélgetésére.

Egyik utolsó alkalommal „Sándor bácsi” (ő kívánta, hogy így szólítsam) mellett ülhettem. Biztatott: „folytasd, jól kezded, de gondold rá, hogy minél több embert meg tudj szólítani”. Sík Sándor 1963. szeptember végén meghalt. Utóda, Mihelics Vid több írásomat visszaadta ezzel a megjegyzéssel: „Dolgozd át, túl professzoros.” Kissé meglepődtem, hiszen őt a szerkesztőségben mindenki „professzor úrnak” szólította. Igaza volt... Azóta eltelt mintegy fél évszázad, a Vigilia főszerkesztői posztján többen követték egymást, s a viszonylag hosszú idő alatt mintegy nyolcvan írásom jelent meg folyóiratunkban. (Tudatosan fogalmazok így, mert – ha szabad ilyen merészet állítanom – a Vigiliát egy kicsit hozzám tartozónak érzem és érzem ma is.)

Most, hogy kézhez vettem a körkérdésekhez csatolt Sík Sándor idézetet (1946-ból), talán életkorom (83 év) ezt meg is engedi, netán feljogosít rá, hogy kérem, buzdítsam a nálam sokkal vagy kevésbé fiatalabb munkatársakat, közreműködőket, szívleljék meg Sík Sándor paradoxonosan tűnő kívánságát: virrasszunk úgy, hogy „egészen magasrendű és egészen mindenkinek való” módon szólítsuk meg a ma és holnap olvasóit. Mert – ugyancsak szerinte – „mindenkihez van mondanivalónk”, és épp ezért nem szabad „visszahúzódnunk a gettóba.” Parancsunk van rá, hogy amit „fülünkkel hallottunk, a háztetőről hirdessük”.

E kis visszatekintés után választ adnék az egyik kérdésre. A „virrasztás” csakis arra az „intellektuális becsületességre” építhető (Karl Rahner kifejezése), mely újra és újra felteszi önmagának a kérdést: hogyan tudok szívvel-lélekkel, gondolataimmal, teljes erőbedobással a jobb és igazabb, a Krisztus által „megálmodott” ember érdekében szolgálatot vállalni. Olyant, mely magyar közéletünket is szolgálja. A szolgálat szellemében és tetteit vállalva kell írásban megnyilatkozni, a megbecsülés és testvéri szeretet érzelmeit kell ápolni – ez mind (és sok minden más) a mai „virrasztók”, a környezet lidérces éjszakáját követő hajnalra várók köteles feladata. Fokozottan így van ez itt és ma, ahol és amikor a Vigilia munkatársai és olvasói egyaránt vállalják az írástudók és írást olvasók örömét, de felelősségét is. Amikor a „virrasztók” folyóirata egyre több munkatársat hív, hogy e felelősséggel „terhes” feladatot vállalja, végezze.

Visszatekintve az elmúlt 70 esztendőre – ezt minden elfogulatlan olvasó és érdeklődő megállapíthatja –, a Vigilia ennek az intellektuális felelősségnek útját, olykor saját keresztútjának stációit járta meg. Kemény beszéd, de el nem hallgatható: ettől a kereszthordozást is magában foglaló feladattól a jövőben sem kaphat felmentést.

Talán elnézik majd azok, akik e sorokat olvassák, hogy amikor a Vigilia ma is „virrasztó” szerkesztőire és olvasóira gondolok, ismételhessem Szent Pál szavait: „Nagy a bizalmam bennetek és szívesen dicsekszem veletek. Vigasztalás tölt el s minden bajom közt is túlrad bennem az öröm” (2Kor 7,4).

Az írástudók felelőssége

Megilletődötten gondolok mindazokra, akik megroppanva az írástudó felelősségének súlya alatt úgy határoztak, hogy megsemmisítik írásaikat. Akik életük sötétét, talán: megvilágosító pillanatában úgy látták, hogy könyvükben nincs elég remény, és így a világ ártalmára írták meg művüket. Akiknek hitére Kafka érvelése, a: „nem elegendő bizonyíték-e... a pusztta tény, hogy élünk?” nem bizonyult többé elegendőnek. Betegágán maga Kafka is úgy végrendelkezett, hogy barátja, Max Brod égesse el kéziratait. Hálával gondolok Max Brodra, aki író volt maga is, és így tisztában volt az írástudó felelősségével, és nem égette el a kéziratokat. Az *Isteni színjáték Ötödik énekében* Dante a Purgatóriumba számúzi szerelmespárját, Paolót és Francescát, mert hagyták, hogy Galeotto könyve bűnre csábítsa őket. „Mint holttetem zuhan, én elzuhantam” – fordítja Babits Dante ének utolsó verssorát. A szerelmespár iránti részvétől zuhan el Dante, az alvilági látogató? Vagy beleszédül a könyv íróját terhelő felelősségbe, mely emberi sorsokba nyúl, jóra és rosszra csábít? Valószínűbb, hogy magára is vonatkoztatja a Galeottót terhelő felelősséget, és annak súlya alatt ájul el, ezért hangzik el a híres zárósora: „*caddi come corpo morto cade*”. Jókai jár az eszemben, aki a nemzet vigasztaló mesemondója lett a szabadságharc leverése után, és vigasztaló szerepkörét szem előtt tartva, eltemette magában a rosszul végződő, kiábrándult művek megírásának gondolatát. Arany Jánosra gondolok, aki a *Tragédia* kéziratát elolvasva, hozzáírta az utolsó mondatot, a „*Mondottam, embert: küzdj és bízza bízzál!*” a madáchi műből nem következő vigasztát, mert túlzottan komornak találta a befejezést. Utolsó verse utolsó szakaszának kapcsán felidézem a halálra készülő József Attila utolsó fényképarcát. A kortárs megemlékezések megemlítik, hogy barátainak levelet küldött, és szanatóriumi ágyához hívta őket, és – a szárszói végpont felől nézve – ma már értelmezni is tudjuk: azért, hogy kibéküljön velük és elbúcsúzzon tőlük. Az *Íme, hát megeltem hazámat* kezdősorú utolsó versének utolsó szakasza olvasóinak – így az utókornak – szóló ilyen kibékülő versüzenet. Vajon belátás, megbánás rejlik-e az utolsó szakaszban? Vagy az a szándék vezette-e megfogalmazásában, hogy mások számára elfogadhatóbb lesz költészete, személye, búcsúzása, ha nem kívánja, hogy vele együtt pusztuljon a világ is? Mint ahogyan kívánt már a befogadhatón messze túl eső ijesztő kívánságot a *Nagyon fáj* című versben például, ego-ja teljes kiszolgáltatottsága idején, a kudarccal végződő Siesta szanatóriumi kezelés körüli időkben. De térjünk vissza az előbb említett vers bevezető szakaszaihoz, illetve a megbékülő verszáráshoz: „*Íme, hát megeltem hazámat, / a földet, ahol nevemet / hibátlanul írják fölébem, / ha eltemet, ki eltemet. (...) Egyedül voltam én sokáig. / Majd eljöttek hozzám sokan. / Magad vagy, mondták: bár velük / voltam volna én boldogan. // Így éltem s voltam én hiába, / megállapíthatom magam. / Bolondot játszottak velem / s már halálom is hasztalan. // Mióta éltem, forgószelemben / próbáltam állni helyemen. / Nagy nevetség, hogy nem vétettem / többet, mint vétettek nekem.*” – írja a bevezető szakaszokban. Versét pedig a következőképpen zárja: „*Szép a tavasz és*

szép a nyár is, / de szebb az ősz s legszebb a tél, / annak, ki tűzhelyet, családot / már végképp másoknak remél.” Az olvasó talán meglepődik a fenti sorokon, azt mondja, hogy nem kívánhat másoknak tűzhelyet és családot az, akinek magának saját otthonra nincs többé reménye. Van azonban, aki úgy gondolja, hogy születhetett a többieknek szóló jókívánság a teljes elesettség állapotában lévő, saját sorsával szemben már közönyös József Attilából. A költő fenti versének befejezésére különösképp illik Kant megállapítása. Hadd írjam erkölcsi törvényének meghatározását ide, hogy világos legyen, mire gondolok: *„Cselekedj úgy, hogy akaratod legfőbb irányító elve mindenkor egyúttal egyetemes törvényhozás elvéül szolgálhasson.*” Kant az akaratot irányító gyakorlati ész vizsgálatából próbál kötelező erkölcsi elvet megállapítani, amely túllép más (többek között: hasznossági) szempontokon is. *„Ilyen elv nem lehet... egy bizonyos cél elérésére vonatkozó feltételes imperatívusz, csak az akaratot feltétel nélkül kötelező kategorikus imperatívusz”* – mondja. Ha versében József Attila azért fogalmaz (íróként: cselekszik így), mert utolsó versei írásának idején már csak félig számolja magát az élők táborához, de még képes ajándékozni, azért vagy nem azért, hogy szeretetében megőrizze őt az utókor, utolsó kívánsága pszichológiailag teljességgel áll helyt a versben. Ha azonban nem akar már tetszeni, és mindegy, hogy szeretik-e, jókívánsága mintegy (beteljesedő) szabadsága felől hangzik el, és magában foglalja az összeomlása idején is működő (lehet, kényszeres) felelősségérzetét.

TANDORI DEZSÓ

A virrasztás senkiföldje?

„Senkiföldje egy csecsemő szeme!” – kiált fel verse nyitányául Pilinszky János (*Senkiföldjén*). S a kicsinyek éjszakája az, az elhagyandó szép sivatagban, mely talán *„álom, mely lassan... elaltat”*. Künn csecsemők éjszakája az éj. Melybe az újszülött egyszerre csak *először* néz.

Ez az *Apokrif* állapot később elágazik a világ borzalmaivá. S a költő ezt mondja: *„De virrasztván a számkivettetésben, / mert nem alhatom akkor éjszaka...”* Az árvaság megannyi neve van jelen ebben az éjszakában, s a sorolás még fogyatékos is. Más verseiben mondja el Pilinszky a borzalmas ráébredéseket, az alvás utáni Semmit, mely kikerülhetetlen világunk akkor: *„csak tollpíhek az üres ólban, / csak csillagok az ég helyett.”*

Ám virrasztani nemcsak kinkeserv, s ezt József Attila is elmondja a *Falu* (1934) zárásakor: *„Alszanak a nyers, nehéz szavú / kiszikkadó parasztok. / Dombocskán, mint szívükön a bú, / ülök. Virrasztok.”*

Mintha valakiért, valamiért virrasztanánk. Legföljebb magunk miatt. Magunknak? Képtelen rag. Nem is mindig emberszabású e virrasztás két eleme. Huszonkilencedik éve élek úgynevezett kreatúrákkal, csodálatos lényekkel; *„élnek madarak”* (Pilinszky); s van, *aki* közülük holtában például valamelyik égi csillagként virraszt nekünk, felettünk, értünk. (Hogy csak Szpérót említsem.) Én is virrasztot-

tam érte, Londonban mégpedig, halálának ötödik évfordulóján, s amit ma nem tenék meg többé: gyertyavilágnál. Egy kísértetiesen magas, hosszú függönyű, hajdan-palota londoni szállodában. Gyertyavilágnál ma már semmit, amióta a szomszéd lakásban (hajdan a mi lakásunk volt az is, igen, lásd Pilinszky, *Van Gogh imája* arról, hogy hol én is laktam, s nem lakom, és a tetőről, mely betakart, s mellyel Isten takart be engem régen) egy eldőlt gyertya okán tűz ütött ki, de megmenekültünk. Nem terjedt át hozzánk, „a maradék lakásra”, és itt két kreatúra is élt akkor, egy kutya és egy madár, életünknel fontosabbak, s egyedül voltam otthon, virrasztottam – nappal bár – a biztonságunkon, és a hatalmas dörömbölésre, fontoskodó lakók, nem nyitottam ajtót, ahogy – ismét egy Pilinszky-vers ugrik be, de én konkrétan mondok – általában se szoktam, és mintegy anorexiában, globális lemondásban élek így, étel-ital-ember, most egy ideje, de akkor a két lény életét mentettem meg, aztán még sok egyébrek az épségét, az egész életünket itt, jól virrasztottam, mondom, nappal.

Aki virraszt, keményre is válik, hiszik róla talán. Hidegebbé. Nem gondolom. Természetesen mintha virrasztanék minden igyekezetem „felett”, s ebbe az irodalmon kívül sok más is tartozik. De nagyon közletről érintenek bizonyos virrasztásos haláljelenetek, mint amilyen az általam sokat emlegetett Evelyn Waugh *Utolsó látogatásának vége*, ahol egy nagy „katolizálás” is van (körülbelül ott), és egy nagy búcsú, épp Isten jegyében, szerelmesek között. A szerelmespár egyik „fele” a saját elképzelései felett akar virrasztani.

Ebben a virrasztásban magam is kitartok. Kapcsolatom a katolicizmussal küzdelmes jellegű, szerzőim is jellemzően ilyenek: Dosztojevskij, Graham Greene, Pilinszky János, Evelyn Waugh. Most Mauriacot, Julien Greent, Bernanos-t szeretnék olvasni, többet az eddigieknél. A Vigiliával kapcsolatos első élményeim inkább *élménysort* alkottak: első mestereimnél, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Pilinszky János, talán Mészöly Miklós stb. mindenütt ott volt a lap példánya. Magam sokáig nem is mertem volna remélni, hogy e hasábokon publikálhatok. Nekem ez most mindenképp üdvre van.

Egyébként, öregedvén, jól alszom. Újabbban, ebben az anerox életemben. Virrasztásunkra nincs mindig felelet, sőt. Ott Londonban, nekem, volt. Másnap valami egészen különös, engem megszólító összefüggésben láttam ezt a nevet: Night Shift. Éjszakai Műszak. (Mondén dolog, hogy egy ló neve.) Leánya futott, Nessun Dorma. Ezt többször meg is írtam. Lovakkal az irodalom 1989 utáni átalakult helyzete „ellenében” kezdtem foglalkozni. Ma nem ismerem „ellenében”-t. Jellemző azonban, hogy az amaz éjszakán, virrasztva fordítgatott Omár Khajjám versek még csak töredék részben jelentek meg magyarul. A kreatúrák bármi antropomorfizált dolgai nekem több nyugalmat, nyugodalmasabb virrasztást, értékelhetőbb „odatúli válaszokat” jelentenének?

Ha ez így volna, az tényleg – senkiföldje.

Ám, hogy az maga mi, virrasztván sem tudjuk meg. Utalás ez arra – s nem önvigasztalás a részemről! –, hogy csak amikor ébrenlét, alvás, meg az álom elhagyása, a virrasztás kioltódik (mint egymás ellentéte), *akkor jutunk* (az általunk már nem tudott) *Valamire*.

A Vigilia 70. születésnapjára

1. A virrasztó szakít a mindennapokkal. A „virrasztás” szó csak a megszokott, az átlagos, a mindennapi élet menetéből való kilépésként értelmezhető. A kozmosz, az égitestek, a Földgolyó és a hozzájuk igazodó élővilág napi ritmusa ellenében a virrasztó kiválik az idő mérföldköveit jelentő napi események kötelékéből, és önmagát a jövőbe vetíti. Ünnepre készül, s a virrasztás idején testét-lelkét a közelgő nagy eseményre hangolja. Gyógyulást vár, lelki-testi bajainak enyhültét reméli. A virrasztás a remény örömnépe. Sokak számára az elvesztett remény újjáépítésének kísérlete, amikor a jövő ígérete először kopogtat a jelen ajtaján. A jövő örömeinek pirkadata gyógyító, életben tartó erő. Kimutatták, hogy a rákbetegség végstádiumban lévő, hithű zsidók halálozási statisztikája jelentősen javul a hanukka-várás idején. A lélekgyógyász a reményvesztett, jövőtlen (nincs miért virrasztani) pácienseinek horizontját a jövő felé igyekszik tágítani. A virrasztás üzenet a testnek is. Az alvás megvonása olyan változásokat idéz elő, amelyek a depressziós betegek egy csoportjánál a hangulat javulását, a kétségbeesés enyhülését eredményezik. Ilyen módon a vigília nem csupán hitéleti gyakorlat, hanem terápiás eszköz is. Kolostorok ezreinek évszázadai folyamán, az éjszakai zsolozsmák örök zsongásában a lélek kiszakad a jelenből, s időtlen létállapotban az örökkévalósággal méri magát. A virrasztás sokak számára ugyanakkor „nocturnus” terápia. Az alvás-megvonás 1976 óta hazánkban is alkalmazott gyógmód a depressziók kezelésében.

A virrasztás jelentésének fennkölt rétegei mellett se feledkezzünk meg azokról, akik számára az éjszakázás – hivatásuknál fogva – elveszítette szakrális, avagy akár terapeutikus jellegét. Az ő virrasztásuk mások vigiliájának feltétele, amely egy közösségi adventben fonódik össze.

2. Az írástudó több, mint aki ismeri a betűket, s megtanult írni-olvasni. Sőt, az írástudó több, mint aki beszélni tud (akár szépen is) írott lapokon, nyomtatott vagy elektronikus sajtón keresztül. Sőt, továbbmenve, az írástudó még annál is több, mint akinek „van mondanivalója”. Azaz mások érdeklődésére is számot tartható, „fogyasztható” írása, mondandója. A babitsi értelemben is vett „írástudó” ott kezdődik, ahol a „felelősség” is megragadható. A felelősség az emberi személy attribútuma, a szabadság elválaszthatatlan része. Nem a „személyiség” (az egyedi, a megismételhetetlen) szabadságáról van szó, hanem a „személy” (a minden emberben közös) szabadságáról. A szabadság és az ezzel együtt járó felelősség pedig az etikai dimenziót hívja elő. Az olyan írásmű, amelynek nincs jobbitó szándéka, nincs tág értelemben vett erkölcsi vonatkozása, nem írásmű, hanem irat, alkotója nem írástudó, hanem „írász”, vagy „írás vállalkozó”.

3. A napokban fejeztem be Paul Johnson gyönyörű könyvének olvasását (*Az ősi Egyiptom civilizációja*). Egyiptom csodálatos világának hanyatló korszakai és a Ni-

lus-völgyi civilizáció végleges alámerülése egybeesett a vallási élet szerepének háttérbe szorulásával. Mégis, túlságos egyszerűsítés lenne párhuzamot vonni az európai civilizáció és Egyiptom sorsa között (bár ezt sokan megtették). A kereszténység sikerrel termékenyítette meg a nem európai kultúrákat is, sőt, maga is gazdagodott e kapcsolatok által. A kereszténység „inkulturációja” ma abban a civilizációban is esedékes, amelyből maga a kereszténység kibontakozott (vagyis az Euro-atlanti civilizáció). A Nyugat kultúrája ma egy új „vallás” kibontakozásának bölcsője: a „politikailag korrekt”, „európai”, „liberális”, „köztársasági”, stb. szöfordulatok mögött dogmák rejtőzködnek, amelyek legutóbbi megnyilvánulása a muzulmán nők kendője körüli vita Franciaországban (état „dédogmatizáció” dogmatique – „dogmatikusan dogmátlanított” állam). Nem vagyok meggyőződve arról, hogy e civilizáció inkulturációjának legjobb útja, ha az Űristent nőnemben szólítjuk meg. A kereszténység talajából kinőtt európai civilizáció önállósodása – mint a szülők új élete a gyermekek kirepülése után – a keresztény gondolat újraforgalmazásának lehetőségét kínálja fel.

4. A kérdés azt sugallja, hogy talán már nem sokáig. Meggyőződésem azonban, hogy a lét értelmessége nem hit kérdése, hanem ontológiai tény. *Ens et bonum convertuntur*. Még akkor is, ha nagyon sokan vannak, akik – hit-kérdésnek tekintvén – a létet értelmetlennek tartják. A kultúra talán épp ezzel a sorsdöntő kérdéssel való viaskodásból születik. Viktor E. Frankl a lét értelmességének felmutatására építette fel pszichoterápiás rendszerét. A lét értelmének elvesztése (meg-nem-látása) valamiképpen a patológia felé taszít, súlyos esetben az önpusztítás réme fenyeget. A lét értelmességének belátása nehéz a feltétlen, az abszolút létező felismerése híján. A kultúra a létezők küzdelme a bennük rejlő Feltétlen megtapasztalásának rögös, madáchi útján.

5. Meleg szívvel gondolok a 80-as években működő informális Vigilia-körre, amelynek tagjai többnyire Rónay László lakásán találkoztak. A Vigiliával kapcsolatos szerkesztőségi megbeszélésen túl eszmecsere-t folytattunk minden, az „írás-tudókat” foglalkoztató kérdéstről. Meleg, baráti légkörre emlékszem, s arra, hogy nagyon készültem („vigilia-hangulatban”) egy-egy összejövételre. Az itt megismert kiváló személyiségek többségével ma már inkább csak a médiumokon keresztül találkozom, mégis, személyes rokonszenv fűz hozzájuk. Sorsukat, munkásságukat fokozott figyelemmel követem (talán ők is az enyémet). Hálás vagyok a lapnak azért is, hogy a körülötte pezsgő szellemi élet pár szerény írás megalkotására ösztönzött, s amelyeknek e patinás folyóirat teret is biztosított.

Őr-szerepben

Ebből a hetven évből egy év híján hat évtized az enyém is: együtt megélt idő. Hetedikes gimnazista voltam a nagykanizsai piarista gimnáziumban, amikor egyik tanárom, dr. Juhász Miklós kezembe adta a háború után újra induló Vigilia első számát. Sík Sándor beköszöntő, programadó írását, amelyből most a Vigilia jubileumi körkérdése mellé a szerkesztőség részletet mellékel, tehát először nem most, hanem első megjelenése idején és helyén olvastam. 1946 decembere óta vagyok a folyóirat olvasója és előfizetője, alkalmanként szerzője. Azóta gyűlnek az évfolyamok polcomon egészen addig, amíg az összegyűlt példányokat az ismét működő kanizsai piarista gimnázium könyvtárára hagyhatom, majd akkor, amikor már nem lehetek sem olvasója, sem előfizetője a lapnak.

Mit köszönhetek a Vigilia hét évtizedének? (Hetet mondom, mert később a folyóirat első tíz évének számait, előtörténetét is „megtanultam”.) Nagyon sokat. Amit irodalmi műveltségben és teológiai kultúrában a magaménak vallok – hogy a folyóirat érdeklődésének két szélső területét említsem –, azt a Vigiliának köszönhetem. Esztétikai ízlésem, világirodalmi tájékozottságom, hitbéli műveltségem pallérozója volt a folyóirat. Itt olvastam először Pilinszky-verseket és tanulmányt Mauriacról, innét tájékozódtam az egzisztencializmus tételeiről és a II. Vatikáni zsinat tanításáról, egy időben a Vigilia adott hírt a hazai képzőművészeti és zenei életnek azokról az eseményeiről, újszerű törekvéseiről, amelyekről másutt nem lehetett olvasni.

A virrasztás, a várakozás, az őr-szerep vállalása – szerintem valamiféle kettőséget jelent. Egyrészt az őrség jelenti azt, hogy az őrnek társai vannak, akikre vigyáz, akiket őriz, akikért vállalja a szót; ha veszélyt lát, kiált; s fegyvere is van, amit, ha kell, használni tud. Másrészt az őr csöndben van, figyel, az őr hallgatni és látni tud; az őrtorony a magány és a meditáció helye. A két szerep persze nem kizárja, hanem föltételezi és kiegészíti egymást, dialektikus egységet alkot. A körülmények, a helyzet, a „történelmi szituáció” és a személyes adottságok határozzák meg, hogy az őr-szerep melyik „oldala” kerül előtérbe. A Vigilia hét évtizedének története van. A Vigilia őrszerepét, a folyóirat „korszakait” minden bizonnyal a szerkesztők személye, sajátos érdeklődése és ízlése is befolyásolta. A Vigilia más volt „hőskorában”, az indulás évtizedében, mint Juhász Vilmos és Sík Sándor szerkesztése idején, vagy akkor, amikor Dorombo Károly jegyezte a lapot. Talán érthető és megbocsátható, hogy hozzám azok az évek állnak a legközelebb, amikor Rónay György szelleme és szemlélete érvényesült a Vigiliában. Legelső, kócos írásimról ő mondott terjedelmes levélben véleményt és biztatott írásra, az ő szerkesztői elveit, ízlését és módszerét próbáltam megvalósítani, amikor magam is folyóiratot szerkesztettem, és ő volt az, aki a Vigiliában először helyet adott tanulmányomnak.

A diktatúra, a rendszerváltás kísérlete előtti évtizedek egyik nagy bűne a keresztény szellemiségű értelmiség felnövekedésének a megakadályozása és elfojtása volt. (Ennek következményét nyögi érzékelhetően a mai társadalom és közélet.)

Ha ez ellen valaki és valami tenni tudott, ha létezett szellemi fórum, amely egy fiatal nemzedék tájékozódását segítette, akkor az a Vigilia volt.

Akkor ezt a szerepet jóformán a Vigilia egyedül szolgálta.

Helyét ma egy szélesebb mezőben, más történeti és társadalmi feltételek között kell megtalálnia. Ez a szerep részben könnyebb, mert ma Magyarországon sokféle, különböző olvasói réteghez szóló keresztény és katolikus periodika létezik. Részben nehezebb, mert a lap szerkesztőit, olvasóit és munkatársait egy rohamos mértékben szekularizálódó társadalom és globalizálódó világ veszi körül. Mintha kereszténység és kultúra (vagy legalábbis az, amit ma multikulturális javaknak mondanak) minden korábnál távolabb került egymástól. Mintha kereszténység és kultúra (a szó hiteles és mély értelmében) minden korábnál jobban egymásra szorulna.

VÁRSZEGI ASZTRIK

Tisztelettel és hálával a 70 éves Vigiliának

1969 nyarán történt. Zubbonyom alatt mentettem ki a bajai laktanyából a Vigilia júniusi számát, hogy új vezénylési helyemre, Sormásra magammal vihessem. Olyan harci álláspontot foglaltam el az állomáson, hogy lássam a bejövő vonatot is, de a vonatra várók se legyenek túl közel hozzám, mivel nem akartam, hogy lássák „tiltott” olvasmányomat. Azokban az években a Vigilia borítóját vastag ezüst sáv díszítette, így feltűnő lehetett. Még a szükségesnél is jobban kifordítottam, hogy eltűnjön borítója. Amint biztonságban éreztem magamat, elmélyültem az olvasásában. Egyszer csak árnyék vetült fölem, elsötétült előttem a szöveg, majd megszólalt egy ismeretlen hang: „kiskatona, maga mit olvas?” Rémület futott végig rajtam. Te jó Isten! Csak lebuktam – volt első rezdülésem. „A Vigiliát” – volt rövid válaszom. A fiatalember láthatta zavaromat, barátságosra fogta a szót és magyarázkodni kezdett. Tudja, ilyenent még életemben nem láttam, hogy egy katona Vigiliát olvas. Ne haragudjon, nem tudtam megállni szó nélkül. Ki maga? Mit tanul? Miért van itt? Aztán nagyon érdekes beszélgetés indult köztünk. Két, egymást addig nem ismerő fiatal keresztény találkozott egy be nem tervezhető élethelyzetben – a Vigilia folyóirat közbejöttével. Ijedtségem után a kölcsönös bizalom, a valamit tudók és a Valakit ismerők találkozása volt annak minden örömeivel egy világ idegenségében.

A folyóirathoz akkor már több éves bensőséges kapcsolat fűzött, hiszen gimnazista korom óta a Vigilia rendszeres olvasójának mondhattam magamat. A lap címe és Sík Sándor lapot indító cikke spirituálisan és szellemileg is nagy élmény volt fiatal szerzeteséimben. A múlt század hatvanas és hetvenes éveiben a havonként megjelenő lap tanulmányai, versei, könyvismertetései egy-egy ablak volt a távoli világra, de a hazai, a belföldi ismeretlenségre is. Adventi elmélkedésre készülve bukkantam rá a Vigilia első számára, Sík Sándor soraira. Akkor az volt az érzésem és meggyőződésem, hogy ugyanannak a történeti folyamatnak egy követ-

kező, meglehetősen keserves és kilátástalan szakaszában vagyunk, amelyet a közbeszéd népi demokráciának mondott. Ebben az élethelyzetben érett meg lelkemben az ősegyház iránti honvágy, értettem meg az első keresztény nemzedékek vigiliás alapmagatartását. Nekem akkor a most következő mondat prófétai definíció volt: „Mi is éjszakában állunk. Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélen már túl, de a hajnalon még innen.” Melyik keresztény lélek nem mondhatná el ezeket a mondatokat őszintén a saját koráról? Még a legkatolikusabb koroknak mondott időkről sem mondhatunk mást, hát még arról, ami számomra akkor is és ma is osztályrész. Csak minőségi és fokozati különbségek léteznek. Kereszténynek lenni azt jelenti, hogy vágyainkkal legalább egy történeti korszakkal előbbre vagyunk, mint beilleszkedő, itt e világban magának biztonságot kereső, vagy azt felfedezni vélő környezetünk. Ezért semmit, sem társadalmi, sem állami, de még egyházi berendezkedést sem abszolutizálhatunk, csak magát létünk Forrását és Teremtőjét, az Istent, Aki eljön, Akire várunk. Sík Sándor ezt így fogalmazza és remélem jól értettem és értem: „A kereszténység nekünk az élő Isten egyszeri történelmi kinyilatkoztatása, az élő egyház misztikus és életadó közössége, az Istenben való örök élet mérhetetlen fontosságú földi előkészülete, hitnek és szeretetnek végtelen egyszerű életprogramja, titokzatos életlendület és csodálatos Kaland: időre és örökkévalóságra szóló szentséges életforma, amelyben benne van minden, ami emberi, és minden, ami az Istenből az ember hozzáférhető.”

Nemzedékem, mely úgy várta világunkban a jóra és nemesre, Emberire és Istenre irányuló szabadságot, az elmúlt másfél évtizedben – emberi tekintetben – kétszeresen is csalódott és így ismét egy elkövetkezendő jobb világra, az Isten világára virraszt, ezért a vigiliás keresztény és értelmiségi alapállás ismét időszerű, sőt a továbbiakban is egyedül járható út. Nekünk a katolikus úton kell haladnunk, de nem az elmúlt évtizedek provinciálisan beszűkült (hazai) katolikus fogalma értelmében, hanem a szó eredeti, nemes és mindent magához ölelő értelmében, ahogy Sík Sándor célul tűzte ki a lap elé. „Mi katolikusok vagyunk, azaz egyetemesek, nem rész, hanem egész. Nem egy a többi közt, értője és testvére, áthatója és kovása kell lennünk mindennek. Mi akarunk és tudunk megérteni mindent, azt is, ami bennünket nem ért. Szeretnünk kell, és szeretni akarunk mindenkit, azt is, aki bennünket nem szeret. Nekünk lehetnek ellenségeink, de mi nem vagyunk ellenségei senkinek. Mindenkit hívunk, és mindenkihez van mondanivalónk.” Mennyire időszerűek, vagy tán még időszerűbbek ezek az igaz mondatok ma! Az Evangéliumból, a húsvéti Úrba vetett hitből fakadnak és nem emberi erőlködésből.

Egy lapot köszöntünk 70. születésnapján, melynek célkitűzése nem veszített időszerűségéből, melynek megteremtői induláskor tisztán látták a feladatot. Mi mást kívánhatna a folyóirat olvasója, mint azt, hogy keresztény értelmiségi szerkesztők szítsák fel magukban a „kezdeti szeretet” frissességét, prófétai ihletét, ahogy azt Sík Sándor az induláskor megfogalmazta. Ez a Vigilia folyóirat célját értelmező cikk akár „lelki tükör” is lehetne a jövőben, miként kell intellektuális és morális felelősséget vállalnia, hiszen keresztény értelmiségiek hozták létre és írták hét évtizeden át. Hálás vagyok a Vigilia folyóirat művelőinek, pedig tudom, hogy a Vigiliának is voltak sötétbe merülő, kiszolgáltatott évtizedei. Az „írástudók fele-

lősségét” a katolikus Vigilia őrizhetné, vagy ismét felfedezhetné, netán helyreállíthatná súlyosan csorbult becsületét, mert a keresztény léleknek szabad másként tennie, mint világának, környezetének ordas törvényei és konvenciói sugallják. „Tudjuk, hogy ez sokak szemében »botrány vagy oktalanság«, de tudjuk azt, hogy sokan, nagyon sokan lesznek, akik a maguk lelke hangját hallják ki szavunkból.” Ha az életre kapott keresztény szabadság zászlóját sikerül a magasba emelnie, akkor a Vigilia ismét meghívhatja az embereket „testvéri szeretettel: jertek, virrasszatok és imádkozzatok velünk!”

VASADI PÉTER

Aki szeret, az virraszt

Évtizedekkel ezelőtt, egy szombati napon fogtam a telefont, s föl hívtam az Új Ember szerkesztőségét. Az ügyeletes újságírórt kértem. Különös, magas, fényes hang válaszolt, pontosan ejtve a szavakat: Én vagyok az, Pilinszky János. Tessék parancsolni... Mondtam, együtt van tucatnyi versem, belenézne-e, megmutatnám neki. Ha lehet, még ma. Nézze, válaszolta Pilinszky, most van tíz óra, ha egy órán belül ideér, találkozhatunk... Ott leszek fél óra múlva, örvendeztem a kagylóba. Szabad a nevé? – kérdezte Pilinszky. Megmondtam. Jó, várom... Így kezdődött. Kaptam magam, a nem túl vaskos paksamétát, s ennek a (z előre nyújtott kézhez hasonló) szónak, „várom” a melegével, s nem kis izgalommal mentem föl a szerkesztőségi ajtóhoz kanyargó lépcsőn.

Summa: Pilinszky kiválasztott négy verset azzal, hogy „átadom ezeket Sík Sándornak”, mondott néhány megfontolt, halk, biztató szót, s elköszöntem. Sándor bácsi rövidesen üzent; keressem föl a piarista rendházban ekkor és ekkor. Kopogtattam a dupla ajtón. Sápadt arca megjelent az ajtórésben, s betessékelt. Úgy emlékszem, kis fadobogón volt a karszéke. Értékelte a verseimet, egyik másik margójára kérdőjelet tett, s szó szerint ezeket mondta: „Örülök a jelentkezésednek.” Letegezett. Olyan szép volt a keze, halvány, eres, oly beszédes, hogy búcsúzaskor, nem is tudom, milyen ösztönzésre, kezet akartam csókolni neki. Finoman elhúzódott, a vállamhoz ért, s mosolygott.

Azt hiszem, a Belvárosi kávéházban volt (ott is – nagy – fadobogón?) a Vigilia törzsasztala. Meghívást kaptam az egyik összejövetelre. A Sík Sándorral szemben lévő oldalon ültem addig ismeretlen emberek között. Egyszer csak Sándor bácsi (ő mondta, hogy így szólítsam) határozottan rám nézett, s jobb keze mutatóujját begörbítve áthívott magához. Mikor odamentem hozzá, azt mondta, hozz ide egy széket, „s beszélj magadról”. Atyavilág. Szűkös volt a hely, háttal ült nekem, kissé jobbra hajolt, hogy én – tán egy arasszal lejjebb – sugjak neki valamit. Mintha gyónatott volna. Igyekeztem értelmesen összehozni néhány fontosnak tetsző mondatot, ő bólogatott, majd rám pillantott, megérintette a kezemet, s ennyit mondott: „Még találkozunk.”

Egy délelőttön, mikor már az Új Embernél dolgoztam – több-kevesebb sikerrel –, jön be valaki a szobába vezető keskeny folyosón, világos ballonkabátban, kezében viseltes táskával. Szép, domború homloka van, hátrafésült haja, nyugodt tekintete: Szóval te vagy ez és ez. Tudod, hova jöttél? Azt hiszem, igen, feleltem. Dolgozz sokat és jól, mondta, egyébbel ne törődj. Ha van valami nehézséged, megtalálasz a Vigiliában. Rónay György vagyok.

Háromjuktól két dolgot értettem meg: először, hogy nem csak éjszaka virrasztunk. A virrasztás a szív ébersége. A virrasztó szív álmában is éber. Másodszor, hogy sosem virrasztunk egyedül, de néha nagyon magányosan.

*

Ami a hitben velünk történik, nem kedvel semmiféle elnyugvást, viszont mély békességet ad. Ez a békesség azonban Jézusé, tőle való, tehát dinamikus, türelmes és türelmetlen is, sarkall valamire, egységbe rendez és meg is osztt, hozzáad és leválaszt, igent követel s nemet, megállít a főúton és mellékútra terel, ujjongást kelt bennünk és elutasítást is, megölel és félreállít; magas lángon égő élet tehát az, ami velünk a hitben történik. Maga Jézus Krisztus. Másképpen: mint mélyebben megalapozott isteni rend, amely emberileg akár föl is forgat, szenvedést okoz, sötétbe vezethet, de nagy fénnel biztat. Mindent ingyen ad, mégis, semmit sem ad ingyen. A hit maga a virrasztás.

*

Van egy olyan virrasztás is, amely fegyverre támaszkodik, s a valahol biztosan lopakodó, gyilkos szándékú ellenségre összpontosít. Aki közeledik. És ölni akar. Ez a fajta virrasztás nem ismer kíméletet, ellankadást, irgalmat. Kettejük közül az egyiknek meg kell halnia.

*

Aki miatt mi virrasztunk, az halt meg. Ő volt, s ma is ő a legnagyobb Virrasztó. Arra az életre vigyázunk, amely igazság is, és azért vigyázunk, hogy az ő halála, mely öröklétté lett, élet maradjon az alvók között is, és igazság az igaztalanok között is. Hogy ez az igazság majd ítélkezni fog az igaztalanokon, az a virrasztó dolga. Amit eddig biztosan tudunk, az, hogy ítélkezni fog rajtunk is. A mi virrasztásunk azonban minden jóra fölhatalmaz minket, de sem előjogként, sem bizonyosságként nem zsebelhetjük be ezt a „jót”. Elég a virrasztónak az, hogy szeretetből virraszt. Örökös figyelmét nemcsak a külső-belső veszélyekre függeszti, hanem mindenekelőtt az őt éltető Lélekre, aki az Úr szerelme.

*

Ugyan mit tett (szerelmes egybekelésük előtt) a Menyasszony és a Vőlegény az Énekek énekében? Sőhajtoztak és virrasztottak egymásért. Átkiáltottak az éjsza-

kán, figyelték a Folyó túlsó partján osonásuk neszeit, hol rezzen meg a levél a sötét bokrokban, s izgatottan keresték a gázlót, hogy végre megölelhessék egymást. Az ember azokért virraszt, akiket szeret. Ki merné s tudná megnevezni, kit ne szeressen?

*

Hogy mi a szeretet, ez a kérdés izgatja a virrasztót. Felelni erre a kérdésre annyi, mint virrasztani. Bár van biztos válaszunk: a szeretet Isten. De ez a válasz annyit jelent, hogy kértem egy vödör vizet, s helyette megérkezett a tenger. S azóta itt hullámzik minden oldalon. Elönt, elsodor, magában foglal, s ami a legkülönösebb, azt érteti meg velem, hogy élni csak elsodorva lehet érdemes. Nem pedig kiadagolva. Van halálfélelem-íze az elsodortatásnak, ezt nem lehet letagadnunk, de kimondatlan élet keletkezik abból, hogy épp az tart meg, ami – úgy tetszik – kimossa lábam alól a talajt. Ahol tehát virrasztanak, ott kivirágzik a föld, kert nő a falak közt, megszépül az emberi test, elmélyül a szellem és a lélek, értelmét veszti a versengés, a gyűlölet, az eszement kapkodás és sietség, nincs, miért hazudni, s a teremtés, úgy, ahogyan van, éjféli zsolozsmába kezd.

VÁSÁRY TAMÁS

A virrasztásról

A virrasztás előkészület arra, hogy az ember valóban tiszta fejvel és tiszta lélekkel végezze a feladatait, az igazán nagy feladatait. Nem véletlenül alakult ki, gondolkunk csak a szentekre, a régi nagy prófétákra, akik kolostorba vagy pusztába vonultak lélekben és testben megtisztulni. A magány, a befelé fordulás egyben sajátos fizikai állapotot is jelent, törekvést arra, hogy az ember teste, amelyben a lelke lakozik és az értelme működik, megfelelő keret legyen szelleme számára. Mert az embernek bármennyire tiszták is a gondolatai, bármennyire kész is a lelke, ha a teste erőtlen, nem képes elvégezni feladatait. Ahogy Pál apostol mondja: a lélek kész, de a test erőtlen. A test is mi vagyunk, azzal is kell törődnünk, még az is nagyon fontos, hogy az ember mit eszik és mit iszik, vagy hogy éppen mikor és mennyit böjtöl. Én művészként is megtapasztaltam, milyen nagymértékben befolyásolja a zenei produkciót, hogy például hogyan étkezem hangverseny előtt. Nagyon fontos, hogy a fizikai kondíció összhangban legyen az elvégzendő lelki feladattal. Ha böjtölünk, jobban működik a szellem, jobban működik az agy. Valamikor a pályám kezdetén még abban a tévhitben éltem, hogy egy-egy hangverseny előtt minél több erőt kell gyűjtenem, vagyis jó sokat kell ennem. Aztán általában mégis borzasztó rosszul éreztem magam a hangversenyeimen. Egy alkalommal Angliában járva nem jutottam ételhez a hangverseny előtt, ráadásul Rachmanyinov *III. zongoraversenyét* játszottam, ami borzasztó nehéz, és hát meg voltam győződve, hogy botrány lesz – végül is életemben olyan jól még nem ját-

szottam. Azóta tudom, hogy ez a recept: a testnek is készen kell állnia arra, hogy megfelelő keretet adjon a szellem szabad működésének.

Korunk embere alvó állapotban van. A mai ember túlságosan beleragadt az anyagba, túlságosan azonosul a halandó lényével és a halandósággal. De mindig tudnunk kell, hogy lélek vagyunk a testünkben. Tudnunk kell, hogy Isten részei vagyunk, és ő halhatatlan. Nekünk is van egy halhatatlan részünk, ami a lélek. A léleknek nincsenek korlátai, kötöttségei, mint az anyagnak: gondolatlanul alkotunk, bejárhatjuk a múltat és a jövőt. Természetesen a testünk is csodálatos dolog, isteni alkotás, de halandó. Az a baj, hogy a mai ember ezzel a halandó mivoltával azonosul, és mindent ahhoz igazít, annak a jegyében tesz. Rendkívül keveset foglalkozik a szellemével, a szellemi világával. Sajnos már az iskolában arra oktatják a gyerekeket, hogy pusztán tárgyi tudással fejlesszék mentális képességeiket, tehát nem azt tanulják meg, hogy mi az élet, milyenek az emberi viszonyok. A mai gyerekek arra van beállítva, hogy ő egy gép. Egész napját falak között tölti, szabadidő nélkül, és tulajdonképpen semmi lényegeset nem tanul, mert az, amit belésulykolnak, ma már egy gombnyomással elérhető. Teljesen felesleges, hogy annyi adatot tömjenek a fejébe. Valójában rendkívül keveset tud, és nem törődik eleget sem a testével, sem a lelkével, tehát az emberi mivoltával.

A tudományok terén korunk minden korábban elképzelhetőnél előbbre és magasabbra jutott, ugyanakkor szellemi és erkölcsi vonalon – mint ahogy azt Arthur Koestler mondja – törpék maradtunk. Óriások lettünk a tudományban, de törpék maradtunk a lelki dolgokban. A mai ember arra van beállítva, hogy részt vehessen a versenyben, ami egyre nagyobb és egyre egészségtelebber méreteket ölt. A tanárok és a szülők is erre nevelik a gyerekeket, s közben elsikkad az, hogy nekik a saját szellemi lényüket kell érvényesíteniük. A jelszó mindenütt a „produkció”: minél többet kell produkálni! Mindenütt az anyagi fellendülés az elsőrendű fontosságú. Valóban jó, ha az ember jobb és kényelmesebb anyagi körülmények között él, csak-hogy nagyon sokszor éppen az anyagi javak hajszolása miatt élünk rosszul, éppen azért nem tudjuk élvezni az életet. Úgy működik az egész társadalmi mechanizmus, hogy az ember ne tudjon kivétel lenni. Kénytelenségből mi is részei vagyunk az anyagi jólét elvére épülő társadalmi mechanizmusnak, alig tudunk kibújni a szorításából. Az emberek esztelen rohanásban vannak, s közben egyáltalán nem boldogok. Saját magukat ölik meg, saját magukat áldozzák fel az örült rohanásban. Azért, mert valóban azonosítják magukat a halandó részükkel. Például társaságban, összejöveteleken már-már illetlenség szóba hozni a halált. De azok, akik hisznek az örök életben, nem félnek tőle. Ha felismerjük, hogy csodálatos isteni lények vagyunk, hogy a lelkünk nem halandó, már nem félünk. S ezt nemcsak a fejünkkel kell tudnunk, hanem az egész lényünkkel: hogy halálunkkal visszatérünk, beleolvadunk a nagy egészbe.

Számomra a zene elválaszthatatlanul kötődik a szellemhez. Tartottam egy sorozatot *A zenén túl* címmel, ami éppen arról szólt, ami engem a zenében érdekel, ami a zene által megközelíthető. Zenéről és zeneszerzőkről beszéltem, zenei betétekkel illusztrálva, ahol a zene mintegy csak apropó volt ahhoz, hogy lényeges szellemi dolgokról beszéljek. Szerintem a nagy zenék jönnek hozzánk: jön a zeneszerzőhöz, jön az előadóhoz, és jön a közönséghez is. A zenének az a lényege, hogy áttemeljen

bennünket egy magasabb létállapotba. Ugyanúgy, mint például amikor imádkozunk. Ahogy a virrasztás, úgy a zene is azt a célt szolgálja, hogy a lelkünkben éljünk – nem az anyagi, halandó részünkben, nem az egónkban, hanem a valódi énünkben, ami az Istennek a része. Ezért nagyon fontos napjainkban a zene, talán fontosabb, mint bármikor máskor. Ma az emberek tudatosan materialisták, de ha az ember zenét hallgat, ha valóban átadja magát a zenének, kilép ez egójából, és egyszerűen nem lehet materialista. A zene szabadulási lehetőség saját kis énünktől, a halandó részünktől, közelítés saját isteni részünkhöz, vagyis az Istenhez. A zenének akkor van igazán létjogosultsága, ha olyan, mint az imádság, ha nem mást, mint tiszta szeretet.

VATHY ZSUZSA

Vigilia, 1940.

Tisztelettel és elismeréssel gondolunk arra a folyóiratra, amelyik törekeny vilá-gunkban megér 70 évet. És milyen időkben! Említsük meg: 1940 augusztusában megszűnik a Napkelet, 1941-ben, Babits halála után a Nyugat, 1942 szeptemberében a Kelet Népe. Az Illyés szerkesztésében indult Magyar Csillag sem érhetette meg a tíz évet.

Milyen volt a lap, amelyik a kultúra és a hit párbeszédét, a katolikus irodalom megújulását és az egyházi gondolkodás korszerűsödését szándékozott elmélyíteni? Találomra választottam ki az 1940-es évfolyamot – az indulás után a hatodikat.

Mai nyelvhasználattal azt mondanánk, esszéivel kezdődik egy-egy szám, néhány oldalas tanulmánnyal a kultúra, a vallás, a filozófia, a tudomány valamelyik területéről. Olyannal, ami valami okból erősen foglalkoztat bennünket. „Senki ne legyen gőgös, azért, mert franciának született” – írta egy francia szerző. „Milyen nemzeti szerencsétlenség az, ha nagy politikai változások idején informálatlan a közvélemény” – panaszolja, akár máig érvényesen egy másik szerző. Hegedűs Zoltán azt írja: „A forrongás korszakát éljük... Az azelőtt tiszta fogalmak és eszmék zűrzavarba jutottak. Az írók többsége hontalan lélekké betegül, elveszett időkben, árnyalakok közt bolyong, a múltba menekül.”

A Vigilia erőssége a VERSEK, ma úgy mondanánk: a versrovat. Kiemelt szerzői Sík Sándor, Fodor József, Mécs László, Rónay György, Jankovich Ferenc, Tűz Tamás, a húszéves Végh György. És költők a világ más országaiból: angol katolikus költők, új itáliai költők, Villon, Chesterton... GONDOLATOK, MŰVÉSZET, KÖNYVEK a további sorrend. S mert az 1940-es évben vagyunk, versben is, prózában is vészjóslóan villan fel a háború közelsége. A történelem újra félelemmel, téves kijelentésekkel, sejtésekkel lesz tele.

Nem más, Thomas Mann írja a kialakítandó, szociális felelősségű kultúremleről: „A szocializmus nem más, mint kötelességszerű elhatározása a kultúremlernek” (Vigilia, 1940. április). Mauriac ugyanebben a számban: „Ugyanaz a kétség-

beesés különböző ösvényeket keres.” Szintén ebben a számban olvashatjuk még Rónay György *Bombavető*k című versét, mondhatnánk, a háború előestéjén.

Pogány Ó. Gábor gondoskodik róla, hogy a képzőművészet igényesen legyen képviselve a Vigiliában – Koffán Károly 32 metszetét mutatja be az egyik év végi számban. Demény János zeneesztéta többrészes tanulmányának köszönhetően Bartók és Kodály (akik minden különböző lelki adottságaik ellenére együtt indulnak el a zenetörténelem új útján) állandó szereplői a folyóiratnak. „Bartók világa a kozmikus létbe merülés; világvágy és világrettenet. Kodályé pedig az etikus szeretet – írja Demény. – Egy szinten állnak, egyikre sem vethet a másik árnyékot, de mindketten egymásra fényt.”

Ritka ajándék az olvasók számára az 1940-es évfolyam „Magyar Barokk Humanisták” sorozata. Kezdődik Zsámboky Jánossal, folytatódik Oláh Miklóssal, Szommer Jánossal és másokkal. Közöttük van Istvánffy Miklós is, a baranyai alispán fia, aki Esztergomban, azután Pádovában tanul. Nevét nem annyira versei, hanem történelemkönyve őrizte meg (Bonfini munkájának folytatása), leginkább azért, mert nemcsak megírja, hanem Zsámboky János közreműködésével ki is nyomtatja! A „Magyar Barokk Humanisták” sorozat az olvasóknak olyan ismeretlen költőket, írókat, gondolkodókat mutat be, akiknek nem kevesebbet köszönhetünk, mint hogy Hunyadi Mátyás halálával Magyarországon nem ért véget, hanem majdnem száz éven át folytatódott a reneszánsz ihlette költészet, irodalom.

Említsük meg: az egyik szám prózai írásai között találkozunk Ignác Rózsa könyvével, a megjelenés előtt álló *Született Moldovában* című regénnyel; a fiatal magyar költők nevei között pedig Devecseri Gábor, Somlyó György, Karinthy Gábor neve tűnik fel. A KÖNYVEK rovatvezetője Rónay György.

Különös élmény – a húszévesen publikáló és virtuóz formaművésznek ígérkező – Végh György verseit olvasni. Mintha Csokonait és Dsida Jenőt tekintené példaképnek, bukolikus idill, természetszeretet, játék tölti be minden versét. Idézhetnék az *Együgyű szerelmes évődésből*, az *Új kedvest kereső dalból* is, legyen mégis egyik elbeszélő költeménye, *Az erdei tündér*: „Gyöngye füvek hajlongtak a talpam alatt s örömben / víg dalokat füttyörésztem az erdei léha tücsöknek / megsüvegeltem a tölgyeket, áldva az alkonyi szellőt.”

Bóka Lászlónak több tanulmánya jegyzi a Vigiliát. A József Attiláról szólót József Jolán könyvének megjelenésekor írta (*József Attila élete*. Cserépfalvi, 1940). Az írás ma is, a születés századik évében megrendítő. „Okos szívében jajgatott a világ történelme” – indul ki egy idézetből Bóka, majd az elemzést elvégezve arra szólít fel mindenkit: ne sirassuk tovább! Itt az ideje, hogy felépítsük emlékművét sirja fölé!

Ez volna – a találomra kiválasztott – egy évfolyam a hetvenből. Ítéljék meg Önök, korszerű volt-e, világszínvonalú volt-e, örülhetünk-e, hogy volt? Pedig a megjelent, az idézett, a megbírált szerzők közül sokat nem említhettem meg – közöttük van Babits, Szabó Lőrinc, Jékely, Claudel, Mansfield és még sokan mások.

„Mert nem tudjátok”

(*Ugyanazon az úton*) A minap éjszaka láttam egy kígyászt, aki pusztá kézzel meg tudta fogni még a legveszélyesebb királykobrát is. A kígyó fölemelkedett előtte, támadásra készen állva leste az útját elálló férfiú minden mozdulatát, aki viszont két tenyerét kifordítva olyan mozdulatokat végzett megállás nélkül, hogy a halálos csapást előkészítő ellenfelének nem állt módjában lokalizálnia azt a pontot, ahova villámgyorsan befecskendezhetné mérgét. A két tenyér megállás nélkül járta a maga kifinomult táncát, mialatt a kígyász lendületesen mondta bele a kamrába érdekesítő tudományos kommentárjait.

Akkor megértettem, hol tartok, és mi történik velem.

Hosszú idő óta teljesen eseménytelenül olvasom az Írást, sőt teljes biztonságban látogatom az istentiszteleteket. „Látogatom”, igen, ez a helyes kifejezés: rutinosan fölkerelkedek, és épségben térek vissza, ugyanazon az úton.

*

(*Nincs kiút, ne is legyen*) Az agg Simeon rabbi, Szent Lukács szerint, azt a kijelentést teszi a Megváltó körülméletési szertartásában, karjaiban tartva a nyolcnapos Gyermeket, hogy „vettetett sokaknak elestére – más fordítás szerint: romlására, lerombolására – és feltámadására – más fordítás szerint: felemelésére, felépítésére – az Izraelben”, „jegyül, akinek sokan ellene mondanak”. Az evangéliumi történet később, a városon kívül elterülő, ítélet-végrehajtásra alkalmasnak bizonyuló hegyen a „sokakat”, ha a Megváltót elhagyókra gondolunk, „mindenkivé” változtatja, beleértve az Atyát is. Simeon „sokakra” vonatkozó próféciaja majd a magányos feltámadás-eseményben válik ismét időszerűvé: kizárólag az „ellene mondók” reprezentációja teljeseedik be a sír körül őrködő névtelen, a feltámadás fényétől vélhetően megvakuló fegyveresek személyében. Boldog vakság, nem hagy semmi kétséget afelől, ami nélkülük és ellenükre ment végbe, de mindenképpen, követhetetlen és „minden értelmet” meghaladó módon, velük és értettük is.

A „sokak” és a „minden elesendő” sorában később ott látjuk Saulust is, a későbbi Pált, megvakul ő is, mialatt hallja a hangot, amely nevéen szólítja. Boldog vakság, nem hagy semmi kétséget afelől, ami nélküle és ellenére ment végbe, de mindenképpen, követhetetlen és „minden értelmet” meghaladó módon, vele és érte is.

Elesés, ellene mondás, sokaké, mindenkié: Simeon próféciaja egy domesztikálhatatlan Megváltót nyújt át a meglepődött Máriának, azt a Gyermeket, aki egészen másként mutatta meg és mutatja meg a maga hatalmát, mint ahogyan hívei, legfőképpen pedig az élé járulás, őt megszólítás félelmét megtagadva elhagyó, hitetlen és kis stílus hatalmi játszmákban széthullt egyháza elvárná. Simeon, mondhatni, kiveszi a Gyermeket anyja kezéből, és tört, két élű éles kardot ad vissza neki. Könnyű volna azt gondolni, hogy a feltámadást és mennybemenetelt követően a kard, legalábbis Krisztus egyháza irányában, elveszítette volna életét; hogy a történet, amelynek tudni

véljük a végét, noha egyre több okunk látszik lenni azt gondolni, hogy nem is sejtjük, eltompította volna a befelé vágó élt, és csak a kifelé sújtót őrizte volna meg.

A domesztikált megváltó egyértelműen és jól láthatóan hozzánk tartozik, a mi szekerünket tolja, ott áll jelentés nélküli mosollyal pénzváltó asztalaink mögött ő maga is, és kész még most is leoldani derekáról az övet, ha a hirdetett evangélium inflálódását kéri számon rajtunk a nem hozzánk tartozók, hogy nagy megelégedésünkre végig verjen rajtuk. De nem, Simeon rabbi nem róla, a megszelídíthetőről, ártalmatlanná teologizáltról, a kisajátítva bepólyáltról szól, amikor fölemeli a magatehetetlennek mutatkozó, a körülmetéléstől éppen vérző Szabadítót, majd visszaadja az asszonynak.

Nincs kiút, ne is legyen. Ha van Megváltó, akkor az ilyen, szikrázó tör, tessék, nem úszod meg te sem.

(*Egyetlen szó sem*) Amikor Ferenc fia Ferenc, a Szentéletű fölismerte, hogy írásmagyarázatait növekvő gyönyörűséggel hallgatják, és egyre többen zarándokolnak el falujába, még messzi vidékekről is, hogy tanításaiban részesüljenek, nagy rémület lett úrrá rajta. Attól félt, nem az élet szavát szólja, hanem szép beszédeket mond, amelyek megörvendeztetik a füleket, de nem hatolnak le a lélek mélyére, és ahelyett, hogy az Örökkévaló elszánt keresésére ösztökélné az odaseregletteket, hamis megnyugvást és olcsó örömet nyújt nekik, üres szívvel térnek haza mindannyian, a megváltozás legcsekélyebb vágya nélkül.

Éppen pünkösd, a Tóra adás ünnepe következett el, amelyet Ferenc fia Ferenc a megértés napjának szeretett nevezni, hiszen ezen a napon adta vissza a Világ Ura a szent nyelvet az ő népének, amelyet Babel építései föllobbant haragjában visszavett, nagy félelemmel készült hát az ünnepi istentiszteletre, keresvén kereste a megfelelő szakaszt, aminek alapján hűségesen közvetíthetné a hallgatóság felé az Írás teljes értelmét, és amikor rátalált, nagy szorgalommal kutatta a szent szöveget, mint aki a betűk és a szavak látásától el akar jutni az őket kimondó hang meghallásáig.

Amikor eljött a nap, fölment a szószékre, megnyitotta a könyvet és felolvasta belőle *A nagy mélységből kiáltok hozzád, Uram* kezdetű zsoltárt, kimondhatatlan hosszúságú és mélységű szüneteket tartva a versek között. Amikor a zsoltár végére ért, letette maga elé a Könyvet, majd annyi ideig, amíg máskor prédikálni szokott, egyetlen szó sem hagyta el az ajkát. Csukott szemmel állt a megemelt helyen, és nagy csend áradt belőle. Úgy fél óra elteltével *Áment* mondott, utána Áron főpap szavaival megáldotta a gyülekezetet, majd lejött a szószékről és helyett foglalt Mózes székében, pontosan úgy, mint máskor.

Két példa, miért nem szabad túl korán elaludni

1982 tavaszán Mezey Katalin elvitte a verseimet a Vigilia szerkesztőségébe. Harmadik gimnazista voltam akkor. Hogy mért pont oda, annak története van. Ez a történet az én legszemélyesebb történetem, az önmagamra való rátalálás története. 1979-ben úgy választottam gimnáziumot, hogy még természettudósnak készültem, a fizika, kémia, csillagászat érdekelt. Mindehhez világnézetemet aggálytalan gyermeki materializmus jellemezte. Ami alighanem a rendszer ideológiájába vetett idealisztikus bizalmon is alapult. A vallásokat történeti jelenségnek gondoltam, az irodalmat szerettem ugyan, de a költészet hasznát és mibenlétét az, amit az iskolából kaptam, nem tudta megérinteni velem. Körülbelül úgy tűnt akkor, hogy a versek az osztályharcok történetét illusztrálják, mégpedig meglehetősen unalmasan. De minden gimnáziumi év egy-egy újabb átrendeződést hozott. Másodikra kiderült számomra, hogy amit a természettudományokban keresek, az nem egészen az, amit adni hajlandók. A világ sokszínűségét, a lehetőségek gazdag tárházát, az alternatív világok esélyét. Ezt egyre inkább az irodalomban fedeztem fel. Az írás azonban egész más, mint az olvasás. Az olvasónak nem kell, és nem is lehet olyan messze elmenni, mint az írónak. Az írói munka beszakítja a reális világ falát, ablakot nyit az ismeretlenbe, az anyagi világon túlba. Másodikos koromban rengeteg verset írtam, ezek a versek még nem érték el a közölhetőség határát, ugyanakkor intenzíven ismertettek meg azokkal a tartományokkal, ahonnan csakugyan ki lehet hozni valami izgalmast, titokzatost. Persze az olvasmányok is sokat segítettek, Dosztojevszkij és Pilinszky jelentett fölszabadító élményt, formálta át világlátásomat. Ráébredtem, hogy a materializmus csak részterülete az idealizmusnak, hogy számos olyan összefüggés létezik, mely nem deríthető föl kísérlettel, és nem írható le racionálisan. Az irodalomban épp annak kifejezése kezdett érdekelni, ami nem mondható el. Egy este lefekvés után váratlan tisztánlátással rádöbbsentem, hogy eddig írt verseim rosszak. A befüggönyözetlen ablakon át az ágyamra világított egy közeli ház tetején levő zöld neonreklám. Szerencsémre felismerésemben már benne volt az is, hogy akkor hogyan kell a továbbiakban írnom. Nem omlottam össze, hanem képzeletbeli gyertyát gyújtottam egy képzeletbeli papír fölött, tudtam, hogyan kell csinálni, de nem tudtam volna megfogalmazni. Ma se tudnám. 17 éves voltam akkor.

Az ezután született darabokat már felismerésem szellemében írtam. Ezeket a verseket vitte be Mezey Katalin a Vigilia szerkesztőségébe. És az akkori főszerkesztő, Hegyi Béla szeretettel, érdeklődéssel és a fölfedezés gesztusával fogadta őket. Sőt, nem sokkal később osztálytársam és barátom, Tengerdi Tibor verseit is, akivel sokat segítettünk egymásnak közös irodalmi kalandozásainkkal. A fölfedezetség érzése boldoggá tett. Rendszeresen ellátogattunk a szerkesztőségbe, ahol hajlandóknak mutatkoztak foglalkozni velünk, és szellemi fejlődésünkre odafigyelni. Hegyi Béla ajánlotta figyelmembe Vasadi Péter munkásságát, akinek kötetét rögtön

megvettem, és matek óra (és a pad) alatt azt olvastuk több irodalomkedvelő barátommal. Vasadi Pétert bő tíz évvel később személyesen is megismertem, a vele való találkozások mindig kivételes élményt jelentenek.

Olyan szerencsésen alakult a gimnáziumi pályám, hogy az utolsó két évben magyartanárom Kamarás Istvánné lett, akinek irodalmi ízlése, világlátása rokon volt az enyémmel, az osztályban létrejött irodalomkedvelő körével. Amikor 1983 januárjában megjelent két oldalas versblokkom, nem került el a figyelmét. Azok a versek, ha nem is mind került bele későbbi köteteimbe, vállalhatók, közel állnak ahhoz, amit ma is csinállok.

Szívesen emlékszem arra a hideg januári hétfő reggelre, mikor a Krisztina körút Moszkva téri végénél vártam az ötös buszra, és az újságosnál végre megvolt az új Vigilia. Illyés Gyula és a pápa versei is szerepeltek ugyanabban a számban. Ennél ünnepebb költővé avatást el se lehetett volna képzelni. 7-8 vers, egy bevezető kisesszé (Mezey Katalin írta). Bevittem magammal az osztályba, lobogtattam, mindenkinék az orra alá dugtam, úgy éreztem, igazoltam döntésemet, a természettudománytól az irodalomhoz való átpártolást. Pár nap múlva egy katonától levelet kaptam, akit annyira megragadtak ezek az írások, hogy élményét meg akarta osztani velem. Ilyen teljesen spontán olvasói levelet, bár számos pozitív visszajelzésben volt már részem, ha jól emlékszem, azóta se kaptam. Bizonyos értelemben pályám csúcsára jutottam első publikációmmal. A levél írója előfelvett bölcsész volt, később egy kisegyház hittudományi akadémiáján lett tanár, birtokomban van egy Poncius Pilátusról szóló könyve.

Persze ez a hirtelen siker, melynek révén szinte csodagyereknek éreztem magam, bár nem egészen voltam már gyerek, és inkább azon csodálkoztam, ha valaki nem ír, ha úgy is ki tudja alakítani a maga és a világ közötti egyensúlyt, hogy azt nem fogalmazza meg, ez a biztatásul szolgáló siker vissza kellett vonuljon. Ami akkor olyan lendületesen kezdődött (a következő számban már én mutathattam be a barátom verseit), aztán más tempóban folytatódott. Kiderült, hogy én nem a rövid utakra vagyok teremtve. Már megtalált hangomat különböző irányokban el-elhagytam, jóval kevésbé kész írások következtek 1985-86-ig. Az egyetemre nem vettek föl, ugyanazon év szeptemberében, mikor verseimmel bemutatkoztam, a Szépművészeti Múzeum lépcsőjén találtam magam, ahol mint kisegítő galambüröléket söprögettem. Persze többnyire nem a legrövidebb út a legjobb, nem is volt bennem különösebb türelmetlenség, tulajdonképpen természetesnek vettem az akadályokat, az egyetemre három év főiskola után csak 1987-ben kerültem, de akkor már cseh-magyar szakra, következő évben meg is jelent első versfüzetem. A rendszerváltást egyetemistaként éltem meg. A gyakorlatban nekünk még nem sok kihatásunk volt az eseményekre, de az ember mégis úgy érezte, hogy mindent ő csinál. Hogy ő, nem egyedül, de barátaival, meg az egyetemi büfé folyosóján beszélgető félidegenekkel és félismerősökkel a szellemi vezetője a változásnak. Talán ez gyakran így is van. Nem ugyanaz teszi a dolgokat, mint aki gondolja. (És akkor még nem beszéltünk Istenről, akinek a beavatkozása vagy nem beavatkozása a legrejtélyesebb és legtitokzatosabb.)

Aztán eljött az a pillanat, amikor a nagy történések és a személyes történések között elpattant a közvetlen kapocs. Hosszú szünet után újra publikálni kezdtem a Vigiliában, például jelentős cseh katolikus költők (Jakub Deml, Jan Zahradníček)

verseinek fordításait. Egy éjszaka nem tudtam elaludni, idegen helyen voltam, nem messze Fátimától, mikor éteri énekszó riasztott fel és andalított el. Egy keskeny padkán próbáltam aludni, széket kellett magam mellé állítsak, hogy a karomat legyen hová tenni. Aztán szekér gördült alám angyali kocsisokkal és elindultunk. Az iram egyre gyorsult, az irány vízszintesből függőlegessé kezdett válni. Már nem képek, hanem áramlások vetek körül. A színük barnától az aransárga felé tolódott. Úgy emelkedtem, mint Kis Mukk, akit a szökőkút vize maga fölé dob. De ez nem víz volt, és egyszerre jött szembe is. Zuhantam fölfelé olyan sebességgel, hogy az lassan mozdulatlanságnak tűnt. Ami aztán történt, arról nem tudom, szabad-e beszélnem. Nem sokkal később elaludtam, a kezem, a karom csupa kiütés lett. Néhány hónappal később betöltöttem 40. életévemet.

XERAVITS GÉZA

A velünk virrasztó Isten

A „virrasztani” ige nem tartozik a Szentírás leggyakrabban használt kifejezései közé. Az a néhány hely, ahol megtaláljuk, mégis különös jelentőséget kölcsönöz neki. Jézus az evangéliumban kétszer figyelmeztet a virrasztás fontosságára. Lukácsnál a hű és gonosz intéző példabeszédében így tanít: *Boldogok azok a szolgák, akiket, midőn eljön az úr, virrasztva talál* (Lk 12,37). E mondat – melyet talán a közelre várt úrjövét tapasztalatával adott az ősgyülekezet Jézus ajkára – a parúzia egyre távolabb kerülésével a keresztény eszkatologikus etika egyik kulcskifejezésévé tette a virrasztást, együtt Pálnak olyan, hasonló megfontolásból eredeztethető buzdításaival, mint amit a korintusiakhoz írt első levél végén találunk: *virrasszatok, álljatok meg a hitben* (1Kor 16,13), vagy a tessalonikaiakhoz írt figyelmeztetésben: *tehát ne aludjunk, mint a többiek, hanem virrasszunk, és legyünk józanok* (1Tessz 5,6). Végső beteljesedésünk, ami egyben a visszafordíthatatlan megítélés pillanata is, virrasztó figyelmet igényel a keresztényektől. Nem véletlen, hogy a Jelenések könyve hatodik angyala az eljövendő Úr nevében Lukács fentebbi részére utal: *Íme, eljövök, mint a tolvaj; boldog a virrasztó és ruhájának őrzője, hogy nem meztelenül járjál, s nem válik nyilvánvalóvá szemérmetlensége* (Jel 16,15).

Az Olajfák hegyén gyötrődő Jézus szenvedése kezdetén szinte könyörög vele levő apostolainak: *virrasszatok és imádkozzatok, hogy ne menjetek kísértésre* (Mt 26,41par). Ez a már-már elkeseredett kiáltása barátaihoz azonban más irányba mutat, mint a fentebbi igehelyek, éppúgy, mint a Pál tekintélyével író szerző intése a kolosszéi gyülekezetnek: *tartsatok ki az imában, virrasszatok abban hálaadással* (Kol 4,2). A virrasztásnak itt nincs eszkatológiai vetülete, sokkal inkább egzisztenciális értelmű. A virrasztás lehetőségeket hordoz magában: közösséget teremthet, támogathat, megtarthat. Ott, ahol a kommunikáció megszokott formái véget érnek, mert véget érnek az élet megszokott struktúrái, mert a hétköznapiak tovább peregnek ugyan, de minden megszokott fogódzópontra ködbe burkolódik, ott nem marad más, mint a virrasztás. Ahogy Sík Sándor írja: „a virraszt ige többes számú alanyt kíván maga mellé”.

Mi van azonban magányos virrasztásainkkal? Idézett mondatát Sík Sándor így folytatja: „*egyedül* csak az virraszt, aki kénytelenségből teszi”. Tényleg tudunk egyedül virrasztani? Máig előttem van két virrasztásom a nem is oly távoli múltból. Két részesedés az Olajfák hegyének sötétjéből, részesedés a kommunikáció megszokott formái hasznavehetlenné válásának pillanataiból. Az egyik az akkor féléves Sára lányom kórházi ágyánál, a másik édesanyám ágyánál, szintén a kórházban, ahonnan a földi hazába már nem volt visszaútja. Hosszú órák az egyiknél, és szinte elviselhetetlenül hosszú hetek a másiknál. Mindennapi kommunikációnk az egyiknél még nem, a másiknál már nem működött. Csak a teremtésnek a szenvedésben megmutatkozó kiküthathatlan értelme vett körül bennünket, meg a remény, amely köztudomásúan nem hal meg, vagy ha mégis, csak legutoljára: a maradéktalan felépülés reménye itt, a maradéktalan Krisztusba-olvadás reménye ott. Anyámnál aztán elérkezett az utolsó nap. A halál angyala türelmetlenül téblábolt a magányos kórteremben, számtalan szemével hol minket nézett, hol idegesen az órájára pillantgatott, talán zavarban volt a csönd békéjétől. Valóban, a jöbi kérdések ideje nehezedett ránk, én azonban mégsem akartam, tudtam, vagy mertem kérdezni. S ebben a természetellenes, vagy inkább természetfölötti külső-belső csendben, a néma virrasztásban újfajta kommunikáció született; valahonnan mélyről hallani véltem a halotti zsolozsma egy antifónáját: „Az Úr a te őrződ, jobboldon áll és véd téged, megóvja minden rossztól a lelked”, azt az antifónát, amely a 121. zsol-tárt keretezi, s amely átkísérte édesanyámat az örök otthonba.

Azóta, olykor nap mint nap visszagondolva ezekre az átvirrasztott hetekre, igazat kell adnom Sík Sándornak: tényleg nincsen magányos virrasztásunk. Éppúgy, ahogy Jézus gyötrődő virrasztása a Getszemáni kertben nem volt magányos, annak ellenére, hogy az apostolok akkor és ott képtelenek voltak részesedni vívódásában, elhagyatottság-érzésében, képtelenek voltak kapaszkodót nyújtani neki látzólag szétomló világa romjai között. Jézus mégis támogatásra lelt, megtartatott. Az Atya eltéphetetlen közösséget teremtett fiával, vele való virrasztásán keresztül. *Nem szunnyad a te őrződ, íme, nem szunnyad, és nem alszik Izrael őrzője* (Zsolt 121,3b-4). Ez az ígéret, és Jézusnak ez a tapasztalata válhat a mi mindennapjaink legfőbb vigasztalásává is: *Jézus Krisztus... meghalt értünk, hogy akár virrasztunk, akár alszunk, ugyanúgy ővele éljünk* (1Tessz 5,10). Isten velünk virrasztva töröl le szemünkről minden könnyet (Jel 21,4).

ZLINSZKY JÁNOS

Vigilantibus scriptum est

Christianus – keresztény: a Krisztussal személyes közösségben élő ember. A történelemben volt Krisztust folytatjuk, valljuk, követjük, a mindig jelen való Krisztussal járunk az úton, éljük az életet. Az Eljövendőt várjuk, éberem virrasztva, nehogy kellemetlenül leljen meg bennünket – hisz már közel lehet.

A keresztény ember tevékenysége a világban: művelni azt. Megőrizni, szépíteni, kiteljesíteni, Istentől kapott munkás teremtő küldetésben. A művelés – kultúra. Tanítás, igazságkeresés, szántás és vetés, a szépség felismerése és csodálata – kultúra. Az üdvösség, az Üdvözítő útja ez. Munkálkodott, beteljesített, gyógyított, örömhírt hirdetett, kenyeret osztott. Megpróbálta egybegyűjteni, ami szétszórt, és akik szétszóródtak, a szabad embereket. Meghalt e feladat fontosságának tudatában, azok kezétől, akik nem vele és utána akartak menni, hanem őt akarták a maguk megosztó, kizáró, tudálékos, hatalomra törő útjának eszközévé tenni. Nem vált eszközzé. Úr volt, aki, míg él, őriz, szolgál és szeret. És feltámadott, él, Úr, mindmáig. Beteljesíti művét.

Szánt-vet-e az, aki nem bíz az aratásban? Kezd-e alapozni, aki nem bíz a műve betetőzésében? Beszélget-e a kis csecsemővel, aki nem bíz abban, hogy válassz fog egyszer kapni tőle? Van-e művelés, kultiváció, ha nem művet, eredményt, hasznos szép többletet céloz? Van-e kultúra remény nélkül? Cél nélkül, melynek elérhetőségében bízunk? Abban, hogy ami van, jó, ami létesül, jó lesz – *ens et bonum convertuntur?*

Ami van, kezdetben lett, egy teremtő szóra. Ami van, folyamatosan létesül, a Teremtő akaratából. Annak akaratából, Aki Van. Létünket éljük, figyelve vagy öntudatlan, a tudatosodó folyamat apró részeként, időnként megrettenve annak nagyszerűségétől. Időnként megborzongva a hatalmas feladatban való részvételünk felelősségétől. Társai vagyunk, egyenként, egyénekenként, az Egynek. Alkotó társai, vagy rontói az Ő művének. Vár a műben ránk a magunk része, és befejezetlen marad, ha nem végezzük el a ránk váró munkát. A végén Ő megkérdezi majd: Hol van a Te műved? Mit tettél a neked adott idővel, léttel? Kultusz, kultiváció volt-e életed, vagy szétszórás, rombolás, pazarlás?

Feladatunk a létben annak megragadása. A lét az Ige által van. Az ember a létezőknek nevet ad, hogy fogalmilag meg tudja ragadni őket. Közösségi szembesülésünk a Teremtéssel mind a lét nevesítése, mind a tevékenység nevesítése. A tevékenység neve ige, az Isten tevékenysége, személyes munkássága az Ige. A beszéd szent dolog, kultúra, a megértés kultúrája. A beszéd rögzítése, az Írás, nemzedékek egymást követő sorainak, vagy egymástól távolság által elválasztott embereknek megértését szolgálja. Beszéd és írás nagy ajándékok, nagy felelősséggel. A beszéd is van, az írás is van, ami van, az jó. Jó, hogy van beszéd, jó, hogy van írás. Szolgálják az alkotást, a teremtő közreműködést, a megértést, a szeretet kifejezését. Segítenek megőrizni az igazságot, szolgálni a művet és a ránk bízottakat, közölni, kifejezni magunkat: szeretni.

Szabadon tesszük, amit teszünk. Meghívást kaptunk, feladatot kaptunk, de nem állunk kényszer alatt. Lehetőségünk van a létre, a létben, és szabadon teljesítjük ki a feladatot, a feladatban magunkat, emberségünket. Szabadon szolgálunk, mert az Úr képét hordozzuk. Valaki vagyunk, ígéret, beteljesülésre váró, beteljesíthető, de elvethető, megtagadható is. Örök létünk örök nemléte fordulhat általunk, ha nem fogadjuk el szabadon és nem teljesítjük be szabadon. Adva van életünk, Krisztus, adva van lehetőségként utunk, Krisztus, és adva van az igazság, hogy csak ezen a szabad úton teljesülhet be létünk. Van reményünk, hogy ez lehetséges. Botlunk, tökéletlenek vagyunk, de tökéletlenségünk árát előre megfizették. Isten

nagyobb a mi szívünknel, váltságunk bőséges, ha elfogadjuk. Ha az utolsó félórában is állunk be a művelők sorába, megkapjuk, amit nekünk szántak. Ha – beállunk.

Ott álltunk életünk kezdetén egy titokzatos sorban, és talentumokat kaptunk. Többet, kevesebbet. Az írástudás, az olvasástudás, a tanítani tudás talentumát is kapta, aki kapta. Lehet elásni, elszórni, mert nehéz, kockázatos. Lehet önzőn felhasználni, saját nagyságunk, nevünk, hírünk gyarapítására. És lehet kamatoztatni elosztva, apró részletekben, rászorulóknak, figyelőknek, tudatlanoknak, szomszáróknak, az igazság vizeként, a szépség vizeként, frissítő, üdítő, erőt adó szóként, írásként. Szabadok vagyunk abban, mit teszünk a talentumainkkal. Törvény szerint fogunk elszámolni azzal, milyen eredményt hoztak. Viszályt, ellentétet, gonosz indulatot, szennyes gondolatsort keltett-e az írás, a szó – vagy megértést munkált, felfedve a szépet, az összefüggőt, a célost, az igazat, az értelmeset. Megkérdezik majd tőlünk is: jóra tanítottál? Jót tanítottál? Jól tanítottál? Indítást adtál vagy féket? Bizonyosságot vagy bizonytalanságot? Azt, amire rászorultak, vagy azt, ami neked tetszett? Magadat hirdetted, vagy azt, aki küldött? A valót, vagy a látszatot? Aztán felszólítanak, mutassuk meg tanításunk gyümölcsét! Mi sarjadt belőle? Mi maradt meg értéként? Mi vált másoknak hasznára?

Az Emberfia, aki elhozta az örömhírt, érezve a tanítás súlyát, az értetlenség közeget, az ellenséges légkört, maga is elszomorodott. Társul hívott bennünket. Virraszatok velem! Szüksége van a magány óráján társakra, akikben erőt találhat, visszhangot, biztatást. Szüksége van a vele virrasztókra, a szenvedését megosztókra, embernek az emberekre. Virrasztást kért barátaitól – és azok elaludtak. A Gonosz pedig az ő óráján akadálytalanul jelent meg, hogy tervét végrehajtsa.

Ma is jár a Gonosz, keresve, kit nyeljen el. Ma is szükséges magatartás a virrasztás, a figyelem összpontosítása, az éberség, hogy ne hatalmasodjék el rajtunk, s azokon, akik virrasztó, figyelő támogatásunkat kérik. Nem tudjuk, mikor jön a Gonosz, hogy meghódítsa kiszemelt hajlékát. Nem tudjuk azt sem, mikor jön az Emberfia, s boldogok, akik ébren, éberen várják. Jelek lesznek, de csak a figyelőknek. Voltak angyalok, de csak a virrasztó pásztorokhoz szóltak. A szálláson osztozók, a vacsoraasztalnál ülők találkoztak vele, de nem ismerték fel, nem engedték be. Másal voltak elfoglalva, fontos dolgokkal, nem az egy szükségessel. Nem volt éber, a lényegét látó szemük, tekintetük, mert nem látták meg, nem ismerték fel a rájuk szoruló, a rájuk szoruló szegényben az Eljövendőt. Fényes szobában, fedél alatt nem látszik a csillag, zeneszó mellett, hangos mulatozás közt nem hallik az Ének. A virrasztó csendben figyel, lényegre figyel, sötétből nézve lát kis fényt is.

Virrasztást igényel az Eljövendő személy, a kivédendő Gonosz, a felismerendő Törvény. Meg kell látnunk, aki mellett vagy ellen, ami szerint vagy aminek alapján szabadon dönteni szükséges. „Meglátta és megkönyörült rajta...” – de azért látta meg, mert nyitott szemmel járt és a lényegre figyelt. *Vigilia* – őrség, őrzés, figyelem, a latin eredeti értelme szerint. Akik őrt állnak, virrasztanak figyelve, azok fognak látni, meglátni.

A törvény művelői, művészei számára már régen megszabták ugyanezt a szabályt azok, akik lényegesnek tartották a szabad szabálykövetést, az egyenlő és méltányos világi igazságot kereső művészetet. *Ius civile vigilantibus scriptum est.* Élő hang, *viva vox*, hirdeti, teljesítésre váró, súlyos írott törvény hagyományozza át nemzedékről-nemzedékre. Mindig megrendített az a fogalmazás, amellyel a kinyilatkoztatás kegyelmében nem részesült jogtudós a maga művészetét mintegy szentnek vallva, hirdette: papjai vagyunk e művészetnek, igaz és nem hamis bölcséletet, bölcsességet, tudományt oktathatva és keresve. S e hivatásnak csak éber, figyelve, lényegyet keresve, sallangot lehántva lehet eleget tenni. Éber embereknek írták – mert csak éber embereknek érdemes írni! Azoknak, akik a sorokban rejlik, s a sorok között is meghúzódó mondanivalót, igazságot keresik, figyelik, akik az írásban rögzített, akár a szívek keménysége miatt szükséges törvény mögött meglátják a törvényt hozó Személyt, hatalmat, amint a béke rendjét valósítja meg, letöri a gőgöket és kegyelmez a kiszolgáltatottaknak.

Szó és írás művészei, elkötelezettjei, virrasszunk együtt! Éberen figyeljük, keressük a jeleket! Félelmetesek, úgy tűnik, időnként. A tudás fájáról szakított gyümölcsök, a rövidtávú haszonlesés szolgálatába eladva, zajukkal elnyomják a Szót, villódzó mesterséges fényeikkel elnyomják a természetes Világosságot, szöveg áradatukkal elborítják az Igazságot. Közben szomjazza a világ, a kisded, félénk, pásztor nélküli nyáj, szomjazza egyre jobban az igaz szót, az igaz világosságot, a célra, üdvösségre vivő útmutatást.

A Vigilia ezt a célt szolgálja, szolgálta hosszú évek óta. Igazat, szépen, lényegyet, érthetőn. Sok mindenre figyelmeztetett, amit a figyelő sem vesz mindig észre – a virrasztók egymásnak is, egymással összhangban virrasztanak. Ha többen vannak, ha egyre többen lesznek, több élő hangja, több írott üzenete lesz annak, ami szükséges. Úgy hiszem, öröm mindazoknak, akik e jó munkában, akár kis részben is, részt vehettek. S azoknak, akik hordozzák a lámpást, éber tartják a lángot, hónapról-hónapra megszólaltatják a hangot, köszönet jár mindnyájunktól, és a jó érzés tudata: a híven virrasztó szolgálé, aki majd bemehet Ura örömébe.

A VIGILIA KÖNYVKIADÁSI TEVÉKENYSÉGE

A Vigilia már közvetlenül az indulása utáni évektől kezdve könyvkiadási tevékenységet is folytatott. E tevékenység első korszaka 1944 márciusáig, a német csapatok Magyarországra történő bevonulásáig tartott, amikor a lap megjelenésének időleges szünetelésével (magyarán: betiltásával) együtt a könyvkiadás is megszűnt. Az 1946-os újraindulás után a megváltozott politikai körülmények nem tették lehetővé a könyvkiadás folytatását. Kivételes esetnek tekinthető Saád Béla, a folyóirat felelős kiadójának *A zsinat budapesti szemmel* című könyve 1967-ben történt megjelenítése. A könyvkiadási tevékenység felújítása Hegyi Béla érdeme, akinek 1982-ben a Vigilia főszerkesztőjeként sikerült kiharcolnia az Állami Egyházügyi Hivatal illetékeseinél a könyvkiadási tevékenység engedélyezését. A Vigilia azóta is rendszeresen ad ki teológiai és irodalmi műveket. Elsősorban az immár tekintélyes hagyományokkal rendelkező „Vigilia Könyvek” és a „XX. századi keresztény gondolkodók” sorozat keretében, de újabb sorozatok indításával is. A könyvkiadási tevékenység célja azonos a lap célkitűzéseivel: irodalmi és teológiai munkák megjelenítésével igyekszik hozzájárulni hit és kultúra, kereszténység és irodalom, hívők és nem hívők párbeszédének elősegítéséhez.

*

A hazai katolikus szellemi életben új elképzelésekkel fellépő „neokatolikus” reformnemzedék, amelynek meghatározó tagjai már jelentős újságírói, könyvkiadói tapasztalatot szereztek a Bangha Béla által megszervezett és irányított Központi Sajtóvállalat, valamint a Szent István Társulat különböző lapjainál és kiadójánál, csak hosszas küzdelmek után tudta megalapítani független fórumát, a Vigiliát. (Közvetlen előzményként említhető a Korunk Szava szerkesztőségéből kivált csoportosulás, amely létrehozta az Új Kor című lapot, majd onnét is kiválva a Vigiliát). Az újonnan indult folyóirat szellemi, erkölcsi és

anyagi függetlenségre, határozott elképzeléseken alapuló önálló arcúlatra törekedett. Ugyanakkor nem szigetelődhetett el, nem is akart elszigetelődni más korabeli katolikus műhelyektől: a szerkesztők és a laphoz közel álló szerzők más katolikus folyóiratokban is rendszeresen publikáltak.

Mindezek alaposabb vizsgálata a két világháború közötti sajtótörténet és a katolikus szellemi, kulturális élet kutatásának feladata. Itt most azért kellett erre kitérni, mert meglepődve láthatjuk, hogy már a Vigilia indulása előtt, 1934-től kezdve létezett egy „Vigilia-könyvek” elnevezésű sorozat. A Magyar Kultúra, majd a katolikus írókat és újságírókat tömörítő Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadásában 1938-ig hat könyv látott napvilágot e sorozatban: Giovanni Papini: *Góg.* (Ford. Nyisztor Zoltán.) 1934.; François Mauriac: *A Frontenac-misztérium.* (Ford. Possonyi László.) 1934.; Gertrud Le Fort: *A gettóból jött pápa.* (Ford. Ijjas Antal.) 1934.; Kühnelt-Leddihn Erik: *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikok.* (Ford. Früchtl Ede.) 1935.; Paul Claudel: *A selyempipő.* (Ford., előszó Semjén Gyula.) 1935.; Nyisztor Zoltán: *Magyar Góg.* 1936.; Paule Régnier: *Az elveszett drachma.* (Ford. Trugly Margit.) 1938.

E sorozat több kérdést is felvet: kitől származik az elnevezés, amely – egyhangú visszaemlékezések szerint a rövid életű *Vigile* című francia lap nyomán – a később induló folyóirat címlapjára került; milyen szerepe volt, egyáltalán volt-e szerepe e sorozat létrehozásában és irányításában Possonyi Lászlónak azon túl, hogy Mauriac-fordítása itt látott napvilágot. Az egyértelmű, hogy a sorozatban megjelent külföldi szerzők a korabeli nyugati katolikus irodalmi megújulás képviselői, amelynek szellemiségéhez az induló Vigilia folyóirat is szorosan kapcsolódott. Ma már nehéz feltárni a lehetséges kapcsolódásokat, mindenesetre a mából visszanevezve meglepő a jezsuita Bangha Béla és Nyisztor Zoltán által irányított, harcos, antiszemita vonásoktól sem mentes, „diadalmas” katolicizmust hirdető Magyar Kultúra által indított „Vigilia-könyvek” elnevezésű sorozat léte. (Hiszen az sem véletlen, hogy a Vigilia első

programadó írását nem Bangha pátértől kérték a szerkesztők, hanem a piarista tudós Schütz Antaltól.)

Az induló Vigilia újszerű törekvéseinek, önállóságának hangsúlyozását szolgálta a már a harmincas években megindult könyvkiadási tevékenység is. Elsősorban a lap szellemiségét képviselő, a folyóiratban rendszeresen publikáló szerzők könyvei jelentek meg a folyóirat kiadásában, de kiemelten fontos szerepet játszott külföldi szerzők műveinek magyar nyelvű megjelenítése is. A folyóirat által képviselt irányvonal erősítése mellett a könyvkiadás nagyban elősegítette a lap megjelenéséhez szükséges anyagi feltételek biztosítását, az anyagi függetlenségét és eladhatóságát is. Possonyi László így emlékezett erre egy interjú során: „Akkor több tucat katolikus lap jelent meg a nyolcmillió országban, a konkurencia is nagy volt, de a Vigilia úttörő irányát is kevesen értékelték meg. Hogy a lap ügynökölhető, eladható legyen, könyvsorozatot is kellett az előfizetési díj mellé ajánlanunk, mert évi 10-12 pengő előfizetési díj mellett az ügynökök nem dolgozhattak; a körülbelül 40 pengős összeg azonban már megérte a fáradságot, megemelkedett az ügynökölési százalék. Így sikerült a Vigiliát a negyvenes évek elejére 6 000 példányon felül is terjeszteni” (Vigilia, 1973. május, 331.).

A Vigilia kiadásában 1944-ig megjelent könyvek között regények, verseskötetek és tanulmánygyűjtemények, sőt ifjúsági könyvek is szerepelnek, melyek egy része fordítás. A regények között említendő Just Béla: *Szagosmise* (1940), *Az eszelősök* (1942), Ijjas Antal: *Széchenyi kapitány* (1943) Possonyi László: *Szilágyi Irma* (1944) című munkája, valamint kortárs külföldi szerzők művei: André Gide: *A nők iskolája* (1942), Thornton Wilder: *Sorsom az ég* (1943), Georges Bernanos: *A pokol kapuja* (1943). A számos verseskötet közül is emeljünk ki néhányat: Horváth Béla: *Szabadító angyal* (1939), *A csodálatos szőlőtő és a kis kanász viaskodása* (1941), *Hol vagy te nép?* (1942) Tűz Tamás: *Tiszta arannyal* (1941), *Két tenger közt* (1943), Végh György: *Havas éjszakák* (1941), *Viharok jönnek* (1943), Hegedűs Zoltán: *Szamosháti ősz* (1942). Máiig fontos könyv a Rónay György fordításában és kísérőtanulmányával megjelent *Modern francia líra* (1939) című versantológia, amely jó néhány kor-

társ francia szerzőről először adott hírt Magyarországon. Demény János *Fehér Buda* című tanulmánykötete 1939-ben, Balla Borisz *A lélek útjai* című, cikkeket, tanulmányokat és útirajzokat tartalmazó munkája 1942-ben jelent meg a Vigiliánál.

A tanulmánykötetek közül két gyűjtemény emelkedik ki. 1938-ban látott napvilágot Just Béla szerkesztésében és fordításában a *Mi, európaiak* című könyv, amely J. Maritain, G. Bernanos, G. Marcel, H. Belloc, J. Huizinga, P. Wust és XII. Piusz pápa írásait tartalmazza. A hét szerzőtől igen különböző témájú tanulmányokat közöl (például XII. Piusz Nagy Szent Albertről ír, Maritain a civilizáció alkonyáról, Marcel a hitről és hitetlenségről, Wust a nő metafizikai hivatásáról), a kötet mégis egységes egész: a korokon és határokon átvélő európai szellemiséget mutatja be. *A mai katolikus irodalom kincsháza* (I-II. kötet, 1942) című válogatás Possonyi László és Just Béla szerkesztésében jelent meg. Az első kötet a hazai „katolikus irodalomból” válogat: többek között Balla Borisz, Harsányi Lajos, Just Béla, Kállay Miklós, Mécs László, Possonyi László, Rónay György, Sík Sándor, Tűz Tamás írásait és verseit tartalmazza. A második kötet a kortárs külföldi irodalmat mutatja be: Belloc, Bernanos, Mauriac, Papini, Péguy, Szolovjov, Undset prózáját és Chesterton, Claudel, Jammes verseit közli. E gyűjtemények a korabeli magyar szellemi életben, a világháború éveiben kivételes jelentőséggel bírtak, de a mai olvasók számára is értékes, dokumentumértékű olvasmányok.

Említsük meg a mesekönyveket és ifjúsági kiadványokat is. Végh György *Nevesincs* (1942) című meséje mellett különösen érdekes két könyv, amelyek az „Ifjúság klasszikusai” sorozatban jelentek meg: Cervantes: *Don Quijote* (1943) és Mark Twain: *Koldus és királyfi* (1943) című műveit Mándy Iván átdolgozásában jelentette meg a Vigilia (Mándy Iván átdolgozásait Rába György ismertette a folyóirat hasábjain). Az 1944 hűsvétjára megjelenő könyvek között hirdették Georges James *Robin Hood* és H. Beecher Stowe *Tamás bácsi(!) kunyhója* című népszerű könyveit is, szintén Mándy Iván átdolgozásában, azonban a megjelenésükre már nem kerülhetett sor (utóbbi könyv 1945-ben az Athenaeum gondozásában látott napvilágot).

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Vigilia könyvkiadási tevékenységének első korszaka híven tükrözte a lap célkitűzéseit. Olyan könyvekkel és gyűjteményekkel gazdagította a hazai könyvkiadást, amelyek megjelenetésére más egyházi kiadók nemigen vállalkoztak volna. Kitekintést nyújtott a kortárs európai irodalomra, és szinkronban volt a megújuló katolikus gondolkodással, főleg a francia „renouveau catholique” szellemiségével. Ugyanakkor népszerű hazai szerzők műveit is kiadta, továbbá fiatal tehetségek pályakezdését is elősegítette első versesköteteik megjelenítésével.

✱

1982-ben gyökeresen megváltozott körülmények között indult újra a Vigilia könyvkiadási tevékenysége. A rendszerváltásig tartó időszakban az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzése alatt kellett hiánypótló, igényes művekkel szolgálni a hívő – és nem hívő – olvasókat. A hivatalos állami szervek a Vigilia által tervezett könyveket nem pusztán tartalmi szempontból cenzúrázták, hanem az éves kiadványszámot is maximálták: évente mindössze egy-egy könyv kiadását engedélyezték. Ezért is jelentek meg a Vigiliánál olyan könyvek, amelyek több szerző műveit közölték egy kötetben. Például a *A szeretetről* című kiadvány hat teológus: Guardini, Pieper, Ratzinger, Rahner, H. U. von Balthasar és Vanier írásait tartalmazza, azaz valójában hat önálló könyv egy kiadványban. A szellemi elnyomatás éveiben Pilinszky János és Hamvas Béla, Simone Weil és Hans Urs von Balthasar, Dsida Jenő és Sík Sándor egy-egy könyve, a Török Endre szerkesztésében megjelent kétkötetes *Az orosz vallásbölcselet virágkora* igazi szenzációt jelentett a szűkös hazai piacon. Ugyanilyen sikeresek voltak – és ma már beszerezhetetlenek – a különböző vers- és prózaantológiák (*Innen és túl, Öröktűz, Fohászok és vallomások, Hangszólt*), amelyek irodalom és kereszténység kapcsolatát, a modern keresztény szellemiségű, Isten-kereső irodalom értékeit vonultatták fel. A Vigilia 50 éves évfordulójára kiadott *Virrasztók* című antológia a folyóiratban megjelent írásokból válogatva híven tükrözi, hogy a lap neves szerzők közreműködésével a szellemi elnyomatás évtizedeiben is milyen fontos szerepet töltött be a

magyar szellemi életben irodalmi, művészeti és teológiai szempontból egyaránt.

A rendszerváltás után lehetőség nyílt arra, hogy a Vigilia cenzurális ellenőrzés és a kiadványok számának külső korlátozása nélkül, szabadon folytathassa könyvkiadási tevékenységét, hiánypótló művek kiadásával gazdagítsa a magyar könyvkiadást. A második világháború után hazánkban alig lehetett külföldi teológiai könyvekhez hozzájutni, magyar kiadásukra pedig egyáltalán nem adódott lehetőség. A „XX. századi keresztény gondolkodók” sorozat a fél évszázados hiány pótlását kezdte meg a legismertebb kortárs teológusok, keresztény gondolkodók egy-egy művének megjelenítésével. A kortárs teológia legújabb eredményeinek bemutatása mellett szintézisre törekvő, összefoglaló munkákat is kiad a Vigilia (*A dogmatika kézikönyve, A katolikus dogmatika lexikona*). Figyelemmel kíséri az egyház és a mai társadalom viszonyát, a hazai keresztény értelmiség szerepvállalásának kérdéseit („Keresztény szemmel”, „Egyház a társadalomban”), a legújabb lelkeségi mozgalmakat és egyházi közösségeket (Vanier, Roger testvér), valamint igénes lelkeségi, spirituális művek kiadására is vállalkozik (Powell). A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolával együttműködve a hazai felsőoktatásban is jól használható művekkel segíti az egyetemi, főiskolai oktatást, a felnövekvő generációk képzését és tájékozódását. Emellett továbbra is megjelentet szépirodalmi könyveket, tanulmánygyűjteményeket és antológiákat (például a *Karácsonyi áhítatot*, Czeslaw Milosz, Rónay László, Rónay György műveit).

A szerencsére egyre szaporodó keresztény könyvkiadók táborában a Vigilia – szerény anyagi lehetőségeihez mérten – ma is arra törekszik, hogy előmozdítsa hit és kultúra, hívők és nem hívők párbeszédét, a hazai keresztény gondolkodás és kritikai kultúra fejlődését, és elősegítse a közelmúlt tisztázását is. A II. Vatikáni zsinat szellemében a katolikus hitgazságokhoz, az ortodoxiához való ragaszkodása, az európai keresztény értékek őrzése mellett figyel az „idők jeleire”, igyekszik szembenezni korunk kihívásaival, a 21. század olyan égető kulturális, társadalmi és szociális kérdéseivel, amelyek elől a modern kori kereszténység, a „nyitott kapuk egyháza” sem térhet ki.

A VIGILIA KIADÁSÁBAN 1982 UTÁN MEGJELENT KÖNYVEK

VIGILIA-KÖNYVEK:

- Pilinszky János: Szög és olaj. Próza. 1982.
Simone Weil: Ami személyes, és ami szent. Válogatott írások. 1983. (2. jav. kiadás: 1998.)
Innen és túl. Versek az Isten-kereső ember-ről. 1984. (2. kiadás: 1990.)
Virrasztók. A Vigilia ötven éve. 1985.
Dsida Jenő: Út a Kálváriára. Válogatott versek és prózai írások. 1985.
Öröktűz. Elbeszélések az Isten-kereső emberről. 1986.
A szeretetről. (R. Guardini, J. Pieper, J. Ratzinger, K. Rahner, H. U. von Balthasar, J. Vanier írásai.) 1987.
A Megnemismert felhője. – Hans Urs von Balthasar: A keresztény elmélkedés. 1987.
Hamvas Béla: Silentium. – Titkos jegyzőkönyv. – Unicornis. 1987.
Az orosz vallásbölcselet virágkora. Tolsztojtól Bergyajevig. I-II. kötet. 1988. (2. kiadás: 1999.)
Fohászok és vallomások. A világ legszebb imái. 1988.
Sík Sándor: Válogatott költemények. 1989.
Sík Sándor: Kereszténység és irodalom. Válogatott írások. 1989.
Joseph Ratzinger: Beszélgetés a hitről Vittorio Messori-val. 1990.
Hang szólít. Isten-kereső versek a huszadik század világirodalmából. 1993.
Rónay György: Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. 2004.

XX. SZÁZADI KERESZTÉNY GONDOLKODÓK:

1. Joseph Ratzinger: Krisztusra tekintve. A hit, a remény és a szeretet gyakorlása. 1993.
2. Jean Vanier: Férfinak és nőnek teremtette. 1993.
3. Boros László: Megváltott lét. 1993.
4. Luigi Giussani: A modern ember vallási tudata. – A keresztény tapasztalat útján. 1994.

5. Yves Congar: Szeretem az egyházat. 1994.
6. Simone Weil: Kegyelem és nehézkedés. Pilinszky János fordításai. 1994.
7. Romano Guardini: Az újkor vége. – A hatalom. 1994.
8. Jean Vanier: A közösség. A megbocsátás és az ünnep helye. 1995.
9. Henri de Lubac: Isten útjain. 1995.
10. Josef Pieper: A négy sarkalatos erény. Okosság, igazságosság, bátorság, tartás és mérték. 1996.
11. Walter Kasper: Jézus, a Krisztus. 1996.
12. Boros László: A halál misztériuma. Az ember a végső döntés helyzetében. 1998.
13. Simone Weil: Szerencsétlenség és istenszeretet. Válogatott írások. 1998.
14. Luigi Giussani: A vallásos érzék. 1999.
15. Józef Tischner: Hogyan élünk? 2001.
16. Luigi Giussani: A kereszténység kihívásának eredete. 2002.

VIGILIA-FÜZETEK:

1. Jelenits István: Élet és Evangélium. 1994.
2. Anton Gots: Isten az orvosom. 1996.
3. Anton Gots: Szenvedésemet örömmre váltottad. Az öregkor bölcsessége. 1998.
4. Gertrud von Le Fort: Utolsó a vérpadon. 1999.
5. Alejandro García-Durán: Chinchachoma Krisztusa. 2000.

KERESZTÉNY SZEMMEL:

1. A keresztény társadalmi tanítás. 1990.
2. A keresztény műveltségeszmény. 1990.
3. Kereszténység és közélet. 1991.

EGYHÁZ A TÁRSADALOMBAN:

1. Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon. 1997.
2. A Francia Püspöki Kar: A hit hirdetése a mai társadalomban. 1998.

SOROZATON KÍVÜL:

- Vigilia. Repertórium (1935-1984). 1987.

- Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Dokumentumok. 1990.
- Mónika naplója. Egy szerzetesközösség élete az üldöztetés éveiben. 1990.
- Dr. Szántó Konrád OFM: Várjuk a Szentatyát. 1990.
- Napról napra a Szentatyával. Elmélkedések az év minden napjára. Fohászok és imádságok. 1991.
- Roger Schutz: Szeretetének tüze. 1991.
- Jean-François Six: Charles de Foucauld. 1992.
- Rónay László: Erkölc és irodalom. A magyar irodalom rövid története. 1993.
- Mécs László: Anya kell! Versek lányokról és anyákról. 1993.
- Czesław Miłosz: Szülőhazám, Európa. 1993.
- A. Rotzetter – W. C. Van Dijk – T. Matura: Assisi Szent Ferenc. A kezdet, és ami abból megmaradt. 1993. (2. jav. kiadás: 1995.)
- A dogmatika kézikönyve. I-II. kötet. 1996-1997.
- Joni Eareckson Tada: Élet és halál dilemmája. Súlyos betegek és családjuk döntése. 1996.
- Ezerszáz év a Kárpát-medencében. 1996.
- Rónay György: Zakeus a fügefán. (2. kiadás) 1996.
- Sík Sándor: A szeretet pedagógiája. Válogatott írások. 1996.
- Jean-Marie Lustiger: Emberhez méltón. 1997.
- Órsy László: A Lélekre nyitottan. Szerzetesélet a II. Vatikáni zsinat után. 1997.
- John Powell: Miért félek a szeretettől? A szorongás és a közöny leküzdése. 1997.
- Rónay László: Mítosz és emlékezet. Esszék, tanulmányok századunk magyar irodalmából. 1997.
- Bernard Sesboüé: Krisztus pedagógiája. Az alapvető krisztológia elemei. 1997.
- Roger Schutz: Taizé forrásai. 1997.
- John Powell: Miért félek attól, aki vagyok? Szempontok a személyiség fejlődéséhez. 1998.
- Keresztutak a Colosseumban II. János Pál pápával. 1999.
- Jean Vanier: Hazatérésünk. Fedezzük fel azt, ami közös mindnyájunkban. 1999.
- „Te meztelen Krisztus, hól hagytad az ingedet?” Ferencesek a feloszlítás idején. 2000.
- Karácsonyi áhítat. 2000.
- John Powell: A tartós szeretet titka. 2002.
- Jean Vanier: Emberré lenni. 2002.
- John Powell: Egészen ember egészen élő. Új szemléletből megújult élet. 2002.
- John Powell: Feltétel nélküli szeretet. 2002.
- Elisabeth Kübler-Ross – David Kessler: Élet-leckék. 2002.
- Terri Apter: A magabiztos gyermek. 2002.
- Avery Dulles: Az egyház modelljei. 2003.
- Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona. 2004.

SAPIENTIA-KÖNYVEK:

1. A zarándok. Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései. 2001.

SAPIENTIA CSALÁDPEDAGÓGIAI FÜZETEK:

1. Eva Petrik: Gyermekeimmel. 2002.
2. Theodor Bovet: Felette nagy titok. Könyv a házasságról. 2002.

SAPIENTIA-FÜZETEK:

1. John Henry Newman életművéről. 2003.
2. A világiak szerepe az egyház lelkipásztori tevékenységében. 2003.
3. Elöl járni a szeretetben. 2004.

SOMMAIRE**„Veillez...”**

- Enquête à l’occasion du soixante-dixième anniversaire de la fondation de la revue Vigilia

Réponses de célèbres écrivains, poètes, critiques, théologiens, artistes et savants hongrois

INHALT**„Wachet...”**

- Rundfrage aus Anlass des siebzigjährigen Jubiläums der Vigilia

Antworten von namenhaften ungarischen Schriftstellern, Dichtern, Literaturhistorikern, Theologen, Künstlern und Wissenschaftlern

CONTENTS**„Watch...”**

- All-round inquiry on the occasion of the 70 year jubilee of the review Vigilia

Responses by renowned Hungarian authors, poets, literary critics, theologians, artists and scientists

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom), ROCHLITZ KYRA (Mai meditációk)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Pianista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím:

1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia

Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámja szá-

ma: OTP. VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 2005. évre 2.760,- Ft, fél évre 1.380,- Ft, negyed évre 690,- Ft. Egy szám ára

300,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 55,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 300 Ft

VIGILIA

LAPUNK FENNÁLLÁSÁNAK 70. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

VIGILIA ESTET RENDEZÜNK

2005. FEBRUÁR 10-ÉN 18 ÓRAKOR

A SAPIENTIA SZERZETESI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

AULÁJÁBAN (BUDAPEST, V. KER., PIARISTA KÖZ 1.)

OLVASÓINKAT SZERETETTEL VÁRJUK!

MŰSOR

I. RÉSZ

Balla Zsófia, Báthori Csaba, Beney Zsuzsa, Jász Attila, Jelenits István,
Jókai Anna, Juhász Ferenc, Kalász Márton, Kenyeres Zoltán,
Nagy Gáspár, Pomogáts Béla, Rába György, Rónay László,
Szörényi László, Takács Zsuzsa, Várszegi Asztik, Vasadi Péter
és Vörös István olvas fel írásaiból.

II. RÉSZ

Wolfgang Amadeus Mozart:

Vesperae solennes de Confessore KV 339

Előadja a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar

(korabeli hangszereken)

Vashegyi György vezényletével

Szólisták:

Csereklyei Andrea – szoprán

Takács Zsuzsanna – alt

Timothy Bentch – tenor

Hámori Szabolcs – basszus

ISSN 004260242-4

9 770042 602425